SZÉP NŐ, CSÚNYA NŐ

Alig vagyok negyven, de tapasztalatokban legalább ötven. Nem vagyok szent, de „anti-szent” sem. Most nyikorog a hócipőm, és megvallom: nem tudom, mit tegyek. Mert sem szép, sem csúnya nő nincsen.

Mindig vigyáztam, hogy legyenek „tartalékaim”. A magamfajta „terepjáró ember” ki kell hogy építse magának a „vidéki hálózatot” is. De mindig csak kettő érdekelt igazán. Az a két nő. A szép és a csúnya. Sajátos munkamegosztás volt közöttük: *a széppel sport-társaságba jártam, sláger-társaságba, a csúnyával a sznobokhoz.* Nem nehéz kitalálni, hogy az első nem volt túlságosan okos, a második pedig túlságosan szép. A maga nemében mindkettő kifogástalannak számított. Bennem azonban *mindig volt valami a szerepjátszók félelméből: mindig képviselni akartam valamit vagy valakit.* Azt hittem, önmagamat, de kiderült, hogy csak fantomokat. Igen kényes voltam a nőre, aki velem jött. Nagyon részegnek kellett lennem ahhoz, hogy a „márka ne számítson”. Persze ilyen is volt, nem is kevésszer, szerencsére azonban másnap már semmire sem emlékeztem, vagy ha igen: elfordítottam a fejemet az utcán. Egyszóval finnyás voltam társaságbeli szereplésemre. Kényes, arisztokratikus, mint agár a vadászaton.

A nővel, akivel elindultam, fél órákig beszélgettem: elmondtam a társaság összetételét, jellemeztem a tagokat, hadd tudja, hogyan kell viselkednie, aztán ellenőriztem

(egy anyós se jobban!) a ruhát, amit felvett, és így tovább. Végeredményben rólam volt szó, nem róla.

Ma sem tudom, melyik szeretett igazán: a szép-e vagy a csúnya. Egy bizonyos: a csúnya sokkal előnyösebb volt, senki sem feltételezte, hogy valami komoly ügy van közöttünk; ő sem volt túlságosan igényes. Mindig a telefonhívásaimat várta. Minden magyarázatot elfogadott, legtöbbször még magyarázatra sem volt szükségem, ha kimaradtam. A szép nyilván begyesebb volt: féltékenységi jeleneteket is rendezett, mert hiszen megalázónak tartotta, hogy mellette más nőre nézzek. Szóval a hiúsága. A szép boldogtalanabb volt velem, mint a csúnya. A szépnek ugyanis sokan és sokféleképpen udvaroltak már: mindenki a szíve-szava legjavát akarta nyújtani, ám többnyire hazudtak, mint általában. A szép mégis elhitte a hazugságot, mert gyakran nézett tükörbe, vagyis bízott „saját alapjaiban”. A csúnya mindig gyanakvó volt. Senkinek nem hitte egy szavát sem, hogy a csalódása sose legyen nagy. Viszont ha a csúnya elhitte a bókot (mert olyasmit mondtam neki, aminek „alapja van”, amiben igazam volt; arra nagyon vigyáztam, hogy vele mindig reális legyek), akkor aztán úgy szeretett, ahogy senki sem tudott. Persze, a lelke mélyén mindig volt egy icipici kételkedés. A kisebbrendűség. A csúnyábbrendűség. De ezt ilyen esetekben igyekszik (és sikerül is neki) elaltatnia. Csalódni viszont sohasem csalódhatik olyat, sohasem pottyanhat le olyan magas fáról, mint a szép. Hiszen eleve számított rá, eleve felkészült (még ha tudata mögött is) a csalódásra. A csúnya nő a csalódást már induláskor belekalkulálja a szerelembe. Ezért volt boldogabb az én csúnya szerelmem, mint az a szebbik.

Tisztelt uram! Én most nem históriát mondok, csak lelki képletet, csak lélektant. Ne várja tőlem, hogy elmondjam azt az eseményt (amely életem talán legkínosabb, legfeszélyezettebb élménye!), amikor úgy adódott, hogy véletlenül egy társaságba kerültünk. Sláger-társaság volt: tehát – szokáshoz híven – a széppel mentem. Egy szá-

momra ismeretlen ismerőse viszont, ki tudja, honnan, előkaparta a csúnyát, s azzal jött el. (Ő úgy látszik, kevesebbet adott a „férfit kiemelő”, „aláfestő”, „jó hátterül szolgáló” nő általam felállított elméletére.)

Meg kell mondanom, a legnagyobb zavarban voltam, ami egyébként nem szokásom. A szép, amint az illik: nem volt túlságosan okos. Nagyokat nevetett a legolcsóbb tréfákon is, hol az enyémre, hol a szomszéd vállára dőlt kacagás közben, a csúnya viszont nagyon méltóságteljesen viselkedett. Akár egy igazi *lady,* idejében és szellemesen szólt közbe, miközben a szép unos-untalan közbekarattyolt, s én istenem, milyen butaságokat! (Szerencsére ebben a félig sport-, félig sláger-társaságban nem kellett szégyenkeznem.) Hátam is beleborsózott, amikor elképzeltem, mi lenne, ha egy sznob társaságban ülnénk.

A csúnya szeme sarkából csak a szépet figyelte: láttam a *fölény rándulásait a szája szögletében.* Ha szólt volna valamit, ha a szépet akár egy gesztussal is nevetségessé tette, vagy akarta volna tenni, fölénye szememben fele értékére csökken. Így azonban, hogy csupán a szinte észrevétlen arcrándulásokkal jelezte a másik baklövéseit, még inkább a szép fölé nőtt. *Arcrándulásai csakis nekem szóltak,* hiszen csakis én érthettem meg. *Ezért finom arcrándulásai valóban az önfegyelem remekműveivé válhattak szememben.*

Képzeljék el: tizenkét tagú társaság; benne a szép nő, aki velem van, és az enyém, és a csúnya nő, aki az enyém lehet, amikor csak kívánom. *Két nő, aki a tied: de most egyik sem igazán a tied:* a szép saját közönséges viselkedéséé, a hahotáké, vállra dőléseké, a társaság hangulatáé, a csúnya nő állandó vizsgálataié, a csúnya pedig mélységes megvetéséé, önmaga felsőbbrendűségének tudatáé.

Volt egy pillanat, amikor mindkettőt egyetlen pillantással mértem fel: a csúnya e pillanatban csúnyább volt, mint valaha: lenéző hidegség tükröződött az arcán; a szépén pedig a társasággal való teljes azonosulás derűs összhangja. Szégyenkeztem. A szép nő miatt. *Az okos emberek szek-*

táját, rétegét vagy minek nevezzem, itt és most csakis a *csúnya nő képviselte.* Láttam a társaságon, hogy ezt mindenki érzi. *A szép nő csak látvány volt, a csúnya a legfelsőbb ítélet, a hagyomány élő szigora, az értelem igazsága, a viselkedés normája, amelyek mind sokkal mélyebben ágyazódnak bennünk magánál a szépségnél is.*

A szép nő becsípett: haja zilált, szemei most kifejezéstelenek, mozdulataiból eltűnt minden rugalmasság, ritmus: darabos lett, jobbra-balra billeg, lépései elnehezültek. A csúnya nő keveset ivott: *fölényérzete mindennél drágább volt számára.* Tudtam: miattam őrzi magát. Olyan sajnálattal nézett egy pillanatban felém és a szép felé, hogy lesütöttem a szememet. A csúnya nőt most, ha nem is volt szép, de nagyon kívánatosnak éreztem: józanságát, tartását, elegáns mozdulatait szerettem volna megcsókolni benne. Nem lehetett. Én a széppel jöttem, aki most a szemben ülővel gagyog, botladozik a nyelve, amúgy is logikátlan mondatait még jobban megterheli. Egy szavát sem lehetett érteni. Műveletlen, butácska, ráadásul még italos, sőt: dadog is. Gondoljanak ezzel szemben egy csúnya nőre, aki épp csak a nyelvét mártotta az italba, aki egyenesen jár, szeme az értelem hűvös fölényével járkál a homlokodon, aki művelt, aki okos, *aki tud, akar, és szeret viselkedni.* Egy csúnya nő, akin – arcán kívül – minden esztétikus. Nem túlzok, ha azt mondom: sokért nem adtam volna, ha kettesben maradok a csúnyával. A szépség (ekkor éreztem először!) nem olyan érték, amely az unalmat, az üres nevetést ellensúlyozni tudná. A szépséget most megverni szerettem volna, a csúnyaságot simogatni és szép, jelentéses szavakat sugdosni arcába, amelyeket ő meg is ért (csakis ő ért meg!), és átremeg teljes testén-lelkén. Öt kívántam, őt akartam, őt szerettem ebben a pillanatban: hűvös fölénye ott borzongott a hátamban, derekamban és lábaimban. „Utolsó alak vagyok” – korholtam magamat, de ez nem fájt túlságosan. Csakis a magam tehetetlensége bántott, hogy *nem tudtam választani,* még így, részegen sem.

A szép nő ittasult tekintetében volt valami, ami *mindenkinek szólt:* olyan volt, mint a zene, vagy a képzőművészet: nyelveken és határokon át is hódított. A csúnya nőében volt valami mélységes bizalmasság: ami csak nekem szólt, a mindentől való teljes elvonatkoztatás sugárzott, mindentől, ami rajtam kívül álló. Olyan volt a csúnya nő, mint a Vers: melyet, úgy érzed, neked írtak. *Csak neked.* Vajon azért szeret, mert csúnya? – sajgott belém, mert senki még nem volt vele olyan gyöngéd, mint én? A másik pedig vajon azért nem szerethet így, mert ő szép, öt mások is szeretik, neki *a lehetőség, a megvalósíthatóság az édestestvére?* Vajon ezért?

Nem tudtam magamnak feleletet adni. De szerettem volna tenni valamit. Odamentem a csúnyához, és mit sem törődve a társasággal, felkértem táncolni.

Uram! Nem tudom elmondani azt a táncot. Ott minden lépés az enyém volt: éreztem, ha elvétne egy lépést, sohasem bocsátaná meg. Tökéletes akart lenni. Értem és nekem akart tökéletes lenni. Szépen táncolt, gyönyörűen, uram! Könnyű volt, mint a habfüggöny, mint a madár. Nem láttam magam körül semmit, amikor...

Valaki odalépett hozzánk: Szabad?! A szép volt. Hölgyválasz. És: hogy botorkáltam vele?! Olyan volt, mint a tuskó: teljes felsőtestével nehezedett rám, s olykor, ha gyorsabb volt a tánc, szusszanását is hallhattam.

A csúnya pedig ott libegett körülöttem, kedvesen, szerényen, igazi mezei madár volt, nem is táncolt, repült. Körülrepülte a tuskót, magasan körözve. Minden idegszála ott feszült a táncban. A szép nemcsak botladozott, a lábamra is lépett, álmos volt, már csak hiúsága vitte, nem is hallotta a zenét. A csúnya pedig csak most mulatott igazán! Szeme át-átvillant partnere vállán, annyi sajnálat (és: nem rosszindulatú!) volt a szemében irántunk, hogy megmarkoltam a szép csuklóját, és leültettem.

A szép méltatlankodott, táncolni akart, hogy ő még bírja, semmi baja, én azonban hajthatatlan maradtam. Nem bírtam ki a csúnya szemét. Nem bírtam, mert mindenkit

meg tud semmisíteni, akit szeret, és azt is, akit nem. A szép pedig nem tud megőrizni, nem tud küzdeni, hiába szeret.

Ember vagyok. Az ember néha belerészegedik létbe és fájdalomba. Elrészegedtem ebben a mulatságban. A társaság nagy része már hazaszivárgott. Három pár – mi maradtunk.

A háziak javasolták, hogy aludjunk náluk. Védekeztem. Nem akartam.

Három szobájuk volt.

A szép már nagyon bágyatag volt. Alig állt a lábán.

Bement az egyik szobába.

Két ajtó között bolyongtam egy ideig.

Ekkor a csúnya kilépett a szobájukból hálóingben.

Nem tudtam, hova visz. Levetkeztetett, felhajtotta a takarót, és besegített az ágyba.

Az ajtó becsukódott. Mellettem szusszant valaki. A szép.

A reggeli ébredést nem tudom elmondani. Milyen könnyen le tudott mondani rólam. Besegített a szépség ágyába.

A csúnya arca pihent volt. Semmi kétség: jól aludt. Ki tudja miket...? A férfi azonban ugyanolyan udvarias volt a csúnyával, mint az este. Ettől megnyugodtam. A szép már ismét szép volt. Belém karolt. Beléje karoltam. Jól éreztük magunkat. Így – együtt. Fogalma sem volt, mi történt az éjjel. El kellett mesélnem. A csúnya olyan kedves hidegvérrel búcsúzott el tőlünk, hogy a szívem újra megsajdult. A szép azonban karon fogott és vitt, vitt az utcákon...

Nem néztem vissza, de tudtam: a csúnya nem néz utánam. Fájt, hogy a csúnyának nem fáj semmi. Hogy a csúnya nem csalódott, mert nem is reménykedett. Hogy a csúnya sohasem szeretett, szerethetett igazán, mert nem ásta ki magából eltemetett energiáit, nem látta érdemesnek: úgy fogadott el, ahogy vagyok, nem követelt többet, mint amennyit kínáltam, nem akart egyebet. Neki jó voltam így is: jó voltam ajándéknak. *Olyan voltam neki, mint*

az ajándék, amit nem várunk: ha kapjuk, örülünk neki, de nem akarjuk megszokni, mert józanok vagyunk.

A szép itt lépdelt mellettem. Forró volt a teste, hozzám simult: éreztem, szeret, éreztem, most nem a másé a viselkedése. De ez valahogy most olyan kevésnek tűnt.

Fájt, hogy valaki fájdalom nélkül, előre megfontolt szándékkal le tudott rólam mondani. Valahol átkoztam a szépséget, s csak csúnyaságot szeretnék: *egyenlősítést a formákban.* Hogy *ne legyenek csúnya okosak és buta szépek,* mert külön-külön – mindegyik csak a szomorúság, a levertség tényeit szaporítja, s a lélek egyensúlyához egyikük sem ad feledhetetlen csókot.

Szerettem volna megváltani az emberi nem „gyengébb" részét, felvillant bennem (bolondság!) a „keresztezés" gondolata is: elképzeltem az új asszonypéldányt, amely *vakítóan szép,* és *fölényesen okos.* Tudtam, ilyen asszonyért halálba is mennék, halálba mennének mások is: talán azért alakult így a természet rendje, hogy ne haljon meg annyi férfi.

A szép most épp valami kis butaságot súgott a fülembe: de muszáj volt éreznem, hogy a csontomig szeret. De csak a csúnyára gondoltam közben. A csúnyára gondoltam, őreá, kínnal: őt szerettem volna megváltani, mert őt szerettem, csakis őt, érte sajogtam a szép butaság duruzsolását hallgatva, és éreztem a tragédiát: valamit, ami meghalad, felettem áll. A csúnyát szerettem testestül-lelkestül, érte kínoztam magam, hogy pórusaim is beleborzongtak, de már akkor tudtam: *a csúnyáért halnék meg, mert egyetlen nő, akit szeretek és szeretni nekem lehetséges, de mégis a szépet fogom feleségül venni, mert én egy piszok, másoknak élő, egy utolsó alak vagyok.*

Alig vagyok negyven. Most nyikorog a hócipőm: és fáj, hogy tudom, mit fogok tenni. Öngyilkos nem leszek, de addig nem nyugszom a létben, míg egyszer elégtételt nem szerzek a csúnyáknak, akiket már-már betegesen szeretek.

1966

JÉZUSKA-JÁTÉK

Mentünk Betlehembe.

Csináltunk csillagot, betlehemi jászolt; ezüst papírból, arany papírból. (Voltam már angyal is, cérnavékony hangú angyal, és voltam dörmögös öregapó.)

Fehér karácsony volt. Két óra éjjel, ittunk eleget, ettünk is; fogunk között ropogott a mák, és barnállott a dió.

Topogtunk a hóban, selyem-hó volt, pihés, puha, omlatag, csak a fagy pattogott alatta.

Karcsi, a beköszöntő pandúr feltolta csákóját.

– Gyerekek, ne menjünk még haza!

A Nyárfa utcán álltunk, hepe-hupás járdán, vályogszürke kis házak között.

Pistuka félrefordult, okádott egy picit, s a suba alól (mert most ő volt az öreg juhász) kivett egy kis üveget.

– Ne sokat, srácok!

Nem ittunk sokat. Egy kortyot s egy felet. Ki volt számítva.

– Menjünk Károly bácsihoz! – sikoltotta angyalhangon Bébi, és fehér ingét felhúzva megoldotta nadrágszíját.

Károly bácsi egy bolond ember, tehenet tartott, istállója volt, mert azt vallotta: „Városon minden pénzbe kerül. De legtöbbe a tej.”

Átcsaptunk a Fűrész utcán, megfürödtünk a hóban, s kacagtuk, hogy milyen eleven, süt, mintha kemencéből jönne, forró és parázs... Bőrünk alatt bolhák ugráltak, csiklandozó nevethetnékünk támadt minden lépés után.

A Károly bácsi háza kidőlt-bedőlt, majdnem hangunk alá temetődött, ahogy énekeltünk:

Mennyből az angyal...

S közben megcsipkedtük Bébit.

– Bögyörős angyal! – s ő fickándozott.

Károly bácsi borzasan kukucskált ránk.

– Mi van, pucások?

Átviharzottunk a cserépedényes konyhán, Pistuka nekitámaszkodott az ingó kerekasztalnak, amelynek közepén egy tányér búsult (rajta ez: Miskolci emlék), benne a porcelán-béka s egy félig elfogyasztott töltelékes káposzta.

Károly bácsi mosolyogva suttogta:

– Ne olyan hangosan, mert felébred Böske!

Böske a tehén volt. Tarka-piros, hűvös orrú; igazi tehén, amilyet csak falun látni.

– Isztok valamit? – kérdezte, s bort töltött, de mivel csak három pohara volt, zománcozott csuprokba.

És ittunk, ittunk Károly bácsival, ő meg simogatott bennünket, mert már ő is pityus volt. Torzonborz szakálla villogott a zsír-fénytől, s az alkohol kékes színben ragyogtatta.

Eszünkbe jutott Böske.

– Menjünk a Bözsihez! – üvöltötte Karcsi, a pandúr. – Szavamra, menjünk a Bözsihez!

– Naa... nem szabad felzavarni... – tiltakozott szelíden Károly bácsi.

Szavába vágtunk, és kórusban üvöltöttük.

– Menjünk a Bözsihez! Lássuk a jászolt!

Károly bácsi vidoran, mámorosan tette szakállára bütykös ujját.

– De csendesen pucások, mert kiheréllek! – és a sarokból, ahová nagyon sok rongy volt összegyűjtve, előkereste a viharlámpát.

Párállott az istálló. A jószág gőze meleg nyirokkal, tapadó hővel töltötte meg a papírvékony falakat. De azért hűvös volt, a széna deres, fehér, mint künn a hó.

Böske aludt.

Nem is zavartuk fel.

Leültünk, ki hova tudott, s álmosan unatkoztunk.

Susogva szólott ekkor Pistuka.

– Játsszunk jézuskát!

Karcsi felugrott a földről, s letette a csákót.

– Príma! Befekszem a jászolba...

– Nem, én leszek Jézuska! – sivította Bébi, s húzni kezdte angyalingét.

– Majd sorba, mint a kenyérnél! – lökte hátra az erőszakos pandúr, s elheveredett a jászolban.

– De itt csak egy barom van... – kotnyeleskedett Bandikó. Egymásra néztünk. Így nem igazi, csak egy barom van...

Karcsi felült a szénaágyon.

– Bandi, Pistu, Bélus, ti most barmok lesztek...

– De felváltva! – kiabáltam. „Felváltva!” – mondták utánam Pistukáék.

– Felváltva... – egyezett bele Karcsi, és visszafeküdt.

Négykézlábra ereszkedtek a jászol körül, és lehelni kezdtek. Olyanok voltunk így, mint térdre rogyasztott imádkozó agyagszobrocskák. A finom fehérség, amely átlengte az istállót, szemünk gyűjtőlencséjében pihent meg.

Elkezdődött a szertartás.

Én lettem a három királyok egyike.

– Károly bácsi legyen a jóisten! – mormolta Bélus. – Szakálla is van...

Károly bácsi azonban már hortyogott. Térdére hajtotta fejét, és álmodott a küszöbön.

– Ó, csúnya ő jóistennek... – cincogta Bébi. – Most én leszek a kis Jézus! – s áttetsző angyalingét meglobogtatta a pisla lámpafényben.

Beleugrott a jászolba. Karcsi már-már elszundított, de dühödötten felkönyökölt, és pofonvágta az új-Jézust. A Jézus-jelölt orra véres-maszatos lett, és sírt, kornyikált, ami igazán nem volt hozzá méltó.

– Nem is vagy igazi! – süvöltötte. – A kis Jézus pucér volt! – szeme szikrát szórt, majd hirtelen azt mondta: – Vetkőzz le!

Karcsi megdörzsölte a szemét.

– Gyere ide, apus, ne hidd, hogy irigylem! – s kikecmergett a jászolból.

Bébi a helyére feküdt.

Most meg már mi kezdtünk kiabálni.

– Vetkőzz le, Bébi! Úgy lesz igazi!

Bébi mordult egyet, két-léc-lábát áttette a jászolfán, s azt mondta:

– Aki meg akar hűlni, dögöljön le! – s ezzel már ki is ugrott, mert kezdett nagyon hideg lenni.

Bélus leheveredett a földre.

– Jó nekem itt is... – Alunni vágyott.

Pistuka a Böske oldalához támasztotta fejét, a pilláit lehunyta.

Karcsi a jászol alá bújt.

Én a Károly bácsi térdére dőltem.

Jézuska nélkül maradt a jászol.

... S mikor már mindenki aludt, félálomban még láttam, Karcsi kikúszott a jászol alól, körülnézett, és belefúrta homlokát a szénanyoszolyába.

Csak Böske mosolygott ezen, álmában megnyalva szája szélét, mert én közben már édes karácsonyéji álmomat aludtam.

1956

CSENDES ÓRA

Elszontyolodva ült, de pihenősen. Jólesett neki az ülés, fáradt volt ettől az egész naptól, a felesége sok macerájától.

Ha a jóisten egyszer leemelné a házak kalapját, mint asszony a fedőt a rotyogó fazekakról – sok-sok érdekes dolgot figyelhetne meg.

Itt például a harmadik emeleten lakik egy olyan diák, akinek az árnyékszék víztartálya épp a szobájába jutott, s valahányszor lehúzzák a vizet, szegényke felriad könyveiből, s rémülten pislog. Hogy neki mindenről tudnia kell! Ki mikor jön, mikor megy... Illúziórontó élete van, hát még, ha éppen kedvesével enyeleg, s közben lehúzzák a vizet.

Ez is eszébe jutott: a diák sorsa. Nagyon sajnálta, mert tudta, hogy most ő fog kellemetlen perceket okozni neki.

Az öregember már fél órája, hogy itt ült.

Hibás lábú öreg volt, kapus a Textilben; csak ülős munkára alkalmas, szortyogó, kivénült melós. Minden lépését úgy vonta maga után, hogy a föld maga is nagyon sajnálhatta.

Szegény háborús rokkant, trafikos-sorsú élet, akit azonban a kegyetlen feleség hol ide, hol oda futtat.

Ült hát nyugodtan, mert ő most királynak érezte inagát.

Itt most nem háborgatta senki.

A gondolatait ő maga gondolhatta végig, ő kezdte el, és ő fejezte be, senki belé nem fojthatta, nem torkolhatta

le, s arra gondolt, amire akart, arról elmélkedett, ami éppen a szívére hullott.

Minden naptól kicsikart egy-egy ilyen nyugalmas órát.

Hiszen tíz perc alatt is végezhetett volna, ha sietős sorsa van. De ő akart sokáig maradni. Míg itt van, nem kellett a boltba szaladnia, az asszony kárálásában vergődnie. A menekülés helye volt számára ez itt, groteszk Robinson-sziget. Emigráció.

Nem emlékezett már pontosan, hogy mikor kezdődött, csak azt tudta, hogy felesége mind kegyetlenebbül bánik vele. Ő pedig, mint minden olyan ember, akinek hiányzik valamije, félszeg a családban.

A lányát most házasítja ki. Az szégyelli őt. Sánta ember, moziba nem járhat velük. Reggel, amikor üzembe megy, két órával előbb kell fölkelnie, hogy idejében odasántikáljon.

De most nyugodt. A meditálás csöndes órájában úrnak érzi magát.

Elgondolja sorsát, feleségét, akit nem éppen szépségéért választott ki, hanem mert mesterének a lánya volt, s műhelyt és szerszámokat hozott magával.

Ragaszkodott is az hozzá, amíg ép volt, de aztán... És ő meg is érti. Sánta ember, mire jó? Kergetni mindenesetre.

S ő csak erre teremtődött?

Ez a baj. Ezt nem tudta megérteni. De a láb elment. Ő megmaradt, s fél lábbal is menni kell, ha már él. Ez is sors: itt ülni.

Ha künn van a konyhában, nem teheti azt, amit akar. Gondolkodni sem tud, nincs rá ideje: darálj húst, szemelj paszulyt, hámozz krumplit.

De itt most azt gondolja: – Csúf boszorka vagy te, Irma, szemtelen nőszemély, vérszípó, kizsákmányoló! Képes lennélek megfojtani!

– Te, lányom, cicomás hólyagocska vagy, még főzni sem tudsz!

Aztán leendő vejével őszintéskedik gondolatban: –

Elég hülye vagy, hogy ezt a lányt veszed el. De te sem vagy jobb nála. Táncolni, nem mondom, szépen tudsz.

Ezt ugyanis ő mindig élvezi. Csodálattal csügg a táncolókon, akik mindkét lábukkal figuráznak. Irigyli őket, de szereti is nézni. Elérzékenyül, sajnálja hiányzó lábát.

Ül elszontyolódva. És konokon. Tüzes trónon sem ülhettek bátrabban, hősebbül.

– Pátyodi elvtárs, maga nagyon igazságtalan ember, mindig kiabál rám, mintha a kutyája lennék. Én magát úgy leváltanám, de úgy... – s gondolatban alaposan odamondogat neki, orra alá dörzsöli az igazat, s kéjeleg az őszinteségében.

Makacs ültében hallja, hogy az asszony csörömpöl künn a konyhában.

– Ahá – gondolja kárörömmel –, most dúl-fúl a naccsága, hogy én milyen sokat ülök.

Tényleg: az asszony mind hangosabban csapja le a tányérokat. Így figyelmezteti az urát, hogy jöjjön már.

Az öreg ül; tudja, hogy befőttet kell kötöznie. De nincs raffia, még azt is keresni kell valahonnan.

Ül. Pihen. Mosolyog.

Az asszony minél jobban csapkod, ő annál angyalibb kedvre derül. Máskor csak egy órát szokott ülni. Most megtoldja még vagy húsz perccel.

Aztán kilép elszántan.

– Na, csakhogy... már azt hittem... – mondja az asszony az ismerős lemezt.

Az öreg keresi a spárgát, amivel befőttet kötözzön. Jár ide-oda, felmászik egy székre, lehasal a padlóra, benéz az ágy alá, asztmásan köhigcsél, liheg és izzad, de titokban már a holnapi csendes órára készülget.

1957

RÓMEÓ BÁCSI ÉS JÚLIA NÉNI

(Asztaltársaság)

Rómeó bácsi olasz volt. de Mármarosba jött, faügyletekben. Már 35-ben rájött, hogy a fa nemcsak tűzre, de hangszernek is jó: bécsi, németországi és olasz hangszergyártó cégeknek szállított. Jobban érezte így magát: kissé a Zene mecénásának is. „A tűzifa elég, a hangszer zenél” – mondogatta. A háború idején nem volt keletje a hangszereknek. (A katonazenekarok többnyire fúvós fémhangszereken játszottak – vasárnaponként.) Rómeó bácsi visszaállott a tűzifakereskedelemre. Ez nem zenélt ugyan, de melegített. Júlia néni gazdag leány volt, megtetszett neki a tüzes olasz, aki a mai napig úgy beszél magyarul, mintha énekelne. Júlia néni szerette a tyúkokat: a tyúkok nem kevésbé: naphosszat elkárált velük valami sajátos tyúk- és asszony-nyelv-keveréken. Rómeó bácsi mindezt unta: biliárdozott az Iparos Otthonban, és lelki egyensúlya csak akkor billent meg, amikor a visszavonuló németeknek gerendát adott – ingyen (azok nem is ajánlottak érte pénzt) –, amelyről később kiderült, hogy akasztófának kellett. Rómeó bácsi megesküdött a gyóntatópapnak, hogy nem ismerte a gerendák rendeltetését. A pap feloldozta.

Vencel, a fűszeres, vöröskés arcú volt. Akárcsak Verne Gyula, ő sem járt sehol – hazája határain túl. Szent-

jánoskenyeret árult, és a Tolnai Világlapját olvasta. Szerette Stefan Zweigot, mert egy könyve így kezdődik: *Kezdetben vala a fűszer.*

Burgstein bőrorvos; két lábon járó „kórisme” – több pört is indítottak ellene: orvosi titkot árult, drágábban a gyógykezelésnél; állítólag „az egész város az ő kezében volt”. A zárdai nővérekhez éjjel kellett járnia, mert a városban mindenki ismerte.

Melinda asszony özvegy: harmadik férje is meghalt. „Annak rossz, aki másokat túlélt.” Neki tehát rossz volt. Ékszereiből élt, és angol leckéket adott megbízható embereknek. Valaha énekelt és zongorázott: Rómeó bácsi megesküdött, hogy a Melinda zongorája az ő fájából készült. Megismerte a szálkáiról.

A társaság hatodik s egyben utolsó tagja, Jácint bácsi, a kiugrott szerzetes, aki sok évig katonatiszt is volt, mint Loyolai Szent Ignác. Egy lakásban élt a nővérével, aki gyönyörű szvettereket kötött; eleinte harisnyák szemfelszedését is vállalta; és gyakran szeretett volna meghalni. Jácint nem tudni miért, állandóan életre biztatta.

Kávét ittak, délelőtt kettőt, délben leakasztották esernyőjüket a kávézó fogasáról. Júlia néni otthon megnézte a tyúkjait, tojózott, amitől Rómeó bácsinak a „gyomra, fordult ki”. „Finnyás olasz, de macskát enni azt jó” – mormolta Júlia néni. Sajnálta, hogy nem fiatalabbak, és hogy földszinten laknak: nincs erkélyük. Burgstein felolvasta naplójegyzeteit, de nevek nélkül; mivel már ő is nyugdíjas volt, a zsarolásnak semmi célját sem látta.

Rómeó bácsi útikaladjait mesélte. „Dél-Afrikában volt a legjobb, a búr-kalappal.”

Vencelnek mindent „be lehetett adni”. Ő volt a médium. Burgstein és Jácint, akik szintén elég sokat utaztak életükben, megerősítették s Rómeó bácsi történeteit. Vencel bólogatott ugyan, de valójában nem hitte. „Túl sok útleírást olvastam, semhogy az ilyesmit bevegyem” – gon-

dolta, de mélyen hallgatott, mert szerette ezt a társaságot, s tudta, csakis médium szerepben tűrik meg.

Jácint egyik párbajáról beszélt X. gróffal, akinek a neve nem fontos, mert élnek a hozzátartozói. Melinda néni első és egyetlen találkozását emlegette Maughammal, aki felsegítette a kabátját, és franciául köszönt el: *Au revoir*.

Rómeó bácsi hallgatta őket, s ha őszinte akart lenni, be kellett vallania: mélységesen unja magát. Jácint is erre gondolt. Burgstein is. Melinda éppen beszélt.

Vencel most is csak hallgatott: tulajdonképpen mindenki neki beszélt. Ő ilyen alkalmakkor legföljebb egy-két mondatot nyöghetett ki. Csodáló- és kérdőszavakat.

Rómeó bácsi ásított, és egy légynek kitépte a szárnyait. „Ne kínozd azt az állatot” – szólott Júlia néni. „A légy kártékony” – válaszolta Rómeó bácsi. „Kórokozó” – segítette Burgstein Rómeó bácsit. Jácint egy könyvet lapozgatott. „Fordítva, ez egy héber imakönyv” – figyelmeztette Burgstein, és Jácint most már visszafelé kezdett lapozgatni. Melinda néni megkérdezte: „A tojáspor csibeképes-e, ha ráültetik a kotlót?” Júlia néni nem volt benn, a többiek véleménye megoszlott. Vencel hallgatott.

Ebben a pillanatban jött be Júlia néni, tenyerén hatalmas tojással. „Most tojta!”

A tojás kézről kézre járt: mindenkit elkapott a láz. „Még meleg!” – kiáltotta Burgstein. „Gyönyörű tojás!” – álmélkodott Rómeó bácsi is. „El ne törjétek, beadom a kiállításra” – kapta ki a kezükből Júlia néni. Ebben a pillanatban szólalt meg Vencel:

„Ez nem tyúktojás, ez libatojás.”

„Lehetetlen!” – kiáltotta Júlia néni –, hogy került volna a kendermagosom alá?” „Azt én nem tudhatom – emelkedett fel súlyosan Vencel –, de hogy libatojás, arra mérget veszek.” És állva maradva magyarázni kezdett. Egyre jobban belemelegedett, arca is kipirult. „Ezt már nem tűrhetem” – gondolta görcsösen. Világot ugyan nem járt, de a tojást ismerte. Beszélt, beszélt, s csak amikor

végére ért, vette észre, hogy hideg, ellenséges tekintetek veszik körül.

Rómeó bácsi ennyit mondott: „Júlia ezt jobban tudja.”

És újra elcsípett egy legyet, melynek azonban most már csak az egyik szárnyát tépte ki.

1965

VÍZISZONY

– Víziszonyom van. Szerencsére nem vagyok hal. Nem válik tragikussá.

– Ne tréfáljon, gyerünk a vízbe!

– Nem mehetek. Nem vicceltem: víziszonyom van.

– Akkor miért jött a tengerre?

– Ellensúlyozni. Nem figyelte meg, hogy egész nap csak napozom, este pedig lezuhanyozom? A vizet viszont nézem. Szoktatom a szemem a tengerhez.

– Érdekes dolgokat mond.

– Nem tehetek róla.

– Jön, vagy nem jön?

– Nem mehetek, víziszonyom van.

– Most már igazán felcsigázott. Miben áll ez a víziszony?

– Félek a víztől. Szédülök. Hasonló a mélységiszonyhoz. Valami borzongatót érzek a hullámokban. Állandóan az az érzésem, hogy süllyedek...

– Értem. És ha kényszerítenék?

– Belehalnék.

– Tegyük föl, hogy sehol sem kapna állást. Végül is halászként alkalmaznák valahol. Mi történnék ebben az esetben?

– Inkább éhen halnék.

– Furcsa álláspont, uram. Tudja-e, hogy az ilyen „iszonyokat” nem védi semmiféle törvény? Érti, mit akarok mondani: nincs arra törvény, hogy valakit, akinek

mélységiszonya van, tilos repülőgépre ültetni. Háborúban, teszem azt.

– Az ilyeneket az orvos felmenti; olyan helyre osztják, ahol iszonyát nem fenyegeti veszély.

– Ez abszurdum. Az ilyen iszonyokat nem védeni, de eltüntetni kellene.

– Az iszonyok gyógyíthatatlanok.

– Önszuggesztiós úton? ...

– Talán. Épp azért jöttem a tengerre. Ellensúlyozni. Kutyaharapást a szőrivel.

Éjjel hatalmas hullámverés támadt. A kis halászkunyhó, amelyben laktunk, nyögött a szelektől. A hullámok kicsaptak a homokra. Centiről centire, méterről méterre közeledtek a ház végéhez. Céltudatosan haladtak, mint a jól szervezett hadsereg: lépésről lépésre akarták meghódítani a szárazföldet. Az első sós hab már szinte a szánkig csapott, amikor megszólalt a rádió: *A bibliai jóslatoktól függetlenül ma éjjel 23 órakor megkezdődött az általános özönvíz. Mindenki igyekezzék bárkát szerezni! Mindenki igyekezzék bárkát szerezni! Mindenki...* Örült ijedelemmel tapogattam körül: ágyam már a hullámok hátán dobálózott. Nem messze tőlem Ő térdelt a másik ágyon. „Fél?” – kiáltottam, pedig én is féltem. „Nem” – ingatta a fejét, s ujjait a habokba mártogatta. „De hiszen...” – akartam mondani. Megértett. *„Özönvíz idején nincs víziszonyom”* – harsogta felém, s ágya messzire elúszott mellőlem, majd eltűnt egy hatalmas hullámfal mögött, amely kékes ragyogással zárt el mindent előlem, ami valaha a szárazföldre emlékeztetett. Nem ébredtem fel.

1965

A VILÁG LEGJOBBAN ŐRZÖTT PALOTÁJA

Világutazó barátom mesélte:

T. szigetén kísérőm – távozásom előtt – azt mondta: „Meg kell mutatnom a sziget legfőbb érdekességét, szándékosan hagytam utoljára.”

„Mi az?” – lepődtem meg, mert úgy tudtam, hogy minden műemléket, helyi érdekességet megnéztünk már.

„A világ legjobban őrzött palotáját kell önnek megmutatnom” – és titokzatosan mosolygott.

T. sziget kiépítetlen útjain haladt kocsink, még utoljára megcsodálhattam a természetnek ezt a buja rendjét, amely egyszerre volt szeszélyes és fegyelmezett, vad és megnyugtató.

A Palota egy erdő közepén állott. Törpefák vették körül, talán azért, hogy magassága, megalapozottságának ereje annál kiemelkedőbb lehessen. Halkan szálltunk ki a kocsiból, a Palotától vagy száz méterre: a délutáni köd, bár nem volt túl sűrű, megfosztott bennünket attól, hogy pontosan kivehessük a kusza mellékárnyakat.

A délután csöndjében lassan lépegettünk a nedves őszi avaron, akaratlanul is suttogva beszéltünk.

Szinte felszisszentünk, amikor a kavics megreccsent lábunk alatt, jelezve, hogy a Palota előterébe értünk.

Valóban óriási épület volt. Falain évszázados esők nyoma, ablakai sötétek.

„De hát itt nem látok egyetlen őrt sem.”

„Olvassa el ezt!” – mutatott kísérőm suttogva egy jól látható táblára. Közelebb léptem, és a primitív, de ol-

vashatóan rajzolt betűkre pillantottam: EZ A VILÁG LEGJOBBAN ŐRZÖTT PALOTÁJA. Ennyi. Semmi egyéb. Még egyszer jól körülnéztem. Valóban: sehol egy lélek, se őr, se senki.

Megborzongtam. Már biztosan tudtam, hogy nem fogok bemenni. Kísérőm udvarias suttogással faggatott:

„Parancsol talán bemenni?” Nem, ráztam fejemet határozottan. Nem szeretem az ilyen babonás dolgokat. Ha kastély, legyen kastély, álljon előtte őr, és ne hívják a világ legjobban őrzött palotájának.

Némán fogtam meg a kezét, visszabotorkáltunk a kocsihoz. Megkönnyebbülten sóhajtottam, amikor újra messze jártunk a Palotától. Csak ekkor szólaltam meg.

„Őrzik-e ezt a palotát, hiszen nem láttam senkit?”

Kísérőm felnevetett:

„Valóban senki sem őrzi, illetve...”

„Illetve?”

„Ön őrzi.”

„Én?” – Azt hittem, tréfál, mert el akarja oszlatni ijedtségemet.

„Jobban mondva ön is.”

„Hogy érti ezt?”

„Ezt a palotát soha senki nem őrizte.”

Bólintottam, pedig nem értettem semmit.

„Amikor a Palota gazdája meghalt – folytatta kísérőm –, végrendeletében meghagyta, hogy kastélyába ne költözzék senki, és írjanak ki egy táblát, hogy ez a világ legjobban őrzött palotája.”

„Ez valami jelképes üzenet?”

„Olyasféle” – bólintott kísérőm. „Annak a jelképe, hogy amit senki sem őriztet hivatásos őrökkel, azt mindenki őrzi.”

„Valaki bemerészkedett valaha?”

Kísérőm nemet intett. „Kivéve persze azokat, akik ismerik a végrendeletet. Senki nem mert bemenni, mert mindenki furcsállja, hogy bár a világ legjobban őrzött palotája nevet viseli, mégsem őrzi senki. Minden látogató

valami szörnyű és rejtett meglepetést szimatol a dolog mögött, és nem mer kockáztatni. Más szóval, kinek-kinek saját félelme őrzi ezt a palotát. Ezért mondtam, hogy ön is őrzi.”

Megborzongtam. „Ezek után visszamegyünk?” – fordult felém mosolyogva kísérőm. „Nem” – válaszoltam én határozottan.

„Biztos voltam válaszában” – mondta, és keze a sebességváltó után nyúlt.

1965

SENKIT SEM FOGNAK ELTEMETNI

(Lapok egy kisváros történetéből)

Kardos úr nem csodálkozó természet, de – miután fölhajtotta reggeli joghurtját, a kifli csücskét is leharapta – elfüttyentette magát.

„Ilyen még nem volt”... – igen, ezt akarta mondani, ha a meglepetéstől szóhoz juthatott volna. „És még legyen az ember előfizető” – gondolta. „Én egy rendes előfizető vagyok, és tessék...” – újra kinyitotta a reggeli lapot.

Kardos úr valóban rendes előfizető volt. Olyannyira rendes, hogy például a városi lap sakkrovata csakis az ő kedvéért jelent meg. Elmondható, hogy minden rendes előfizetőnek rovata volt, amolyan kívánság-rovatféle. A helyi lap csakis így tudta fenntartani magát. Kardos úr persze nem csupán egyedül fizetett elő az újságra, inasait, segédeit is előfizettette. A szerkesztőség részéről a sakkrovat volt a viszonzás. Elárulhatjuk azt is, hogy a „keresztrejtvényrovat” Molnár úr miatt került a hasábokra. A „társasági hírek” a Kováts, a Deme és a Szabó családok rokonszenvének megnyerésére. Az is nyilvánvaló, hogy a „temetkezés, elhalálozás” a tisztelendő és a tiszteletes úr, meg persze Rádai temetkezési vállalkozó kedvében akart járni.

Kardos úr nemigen szokta elolvasni a többi rovatot. Csak a vezércikket, a külpolitikai híreket és nyilván a sakkrovatot. A többi, őszintén szólva hidegen hagyta. Megdöbbenése annál nagyobb volt, mivel azt a megdöbben-

tőt ráadásul nem is megszokott olvasmányai között találta.

Első dolga volt, hogy kilépjen az utcára. Még nem tudta pontosan, hova megy, csupán annyit érzett, hogy mennie kell, mert az, amit olvasott, nem olyan ügy, amit egyedül is el lehetne intézni.

Kereste az első médiumot, akinek elmondhatja, felolvashatja, megfelelő fölkiáltások kíséretében. Szörnyű! Egy lélek sem járt az utcán. Igaz, hogy esős nap volt, a járdán sáros latyak, de máskor is volt esős idő, mégis jártak, ha kevesebben is, de jártak.

Kardos úr fenyegetően nézett körül: hát valóban ilyen közönyös lenne ez a város? Már valóban senkit sem érdekelnének az ilyen megdöbbentő ügyek?

Mintha tréfálni akartak volna vele: a házaknak még a redőnyeit is lehúzták. Találomra odalépett egy zöldre festett vaskapuhoz. (Itt Szabóék laknak.) Becsengetett. Várt egy darabig, topogott, körmeivel idegesen kapargatta a zöld festéket. De a kavics nem reccsent meg, bentről az udvar mélyéről csak ásító csönd áramlott az utcára.

Kardos úr türelme nem bírta tovább. „Vagy nincsenek itthon, vagy nem akarnak kijönni...” Becsengetett Deméékhez is.

Sokáig kellett várnia, míg hang ütötte meg a fülét. Kiábrándultan fordult el a nagy tölgyfa kaputól, mert a hang, amit hallott, állati hang volt. Macskanyávogás.

Csak amikor Kovátséknál, sőt Molnáréknál is hasonlóképpen járt, állott meg döbbenten az utcasarkon.

„Véletlen-e, hogy ezek nincsenek itthon?” „Nem” – intett határozottan Kardos úr. „De hátha itthon vannak, csak nem akarják a kaput kinyitni.” „Mi okuk lenne rá, nem adósaim.”

Befordult a fő utcára. Ám a tiszteletes úr sem nyitott ajtót. Hanem Kovásznai csak otthon lesz! – gondolta Kardos úr. – Tegnap még az ágyat nyomta. (Nem szívesen ment beteg emberhez épp ilyen ügyben. Az ilyen dolgokat egészséges emberekkel kell megtárgyalni!)

Legnagyobb megrökönyödésére azonban Kovásznaiéknál sem nyitottak ajtót.

Ahogy így rótta a kihalt utcákat, egyre furcsábban kezdte érezni magát. Tétován állt meg, s arra gondolt, hogy valamikor a nagyanyjától, aki falun élt, egy történetet hallott.

Terus néni a konyhában tesz-vesz, amikor váratlan időben váratlan harangszót hall. Terus néni (a Kardos úr nagyanyja) úgy érzi, hogy nincs rendjén a dolog, mert ilyen időben nem szoktak harangozni. Tehát halott van. De ki lehet az, akiről ő nem tud? Kilépett az utcára. Az első házban Pali bácsi fogadta, ugyanolyan kérdő tekintettel: Kinek harangoznak? Ő sem tudta. Elkezdték találgatni. Elindultak házról házra, de *senki sem hiányzott: mindenki élt és mégis halottnak harangoztak.* Temetésre szólt a harang, és egyre keservesebben. A megiszonyodott falu népe apránként az utcára gyűlt, azután pedig elindult toronyiránt. A paplak ajtaján épp akkor lépett ki a tiszteletes úr.

– Kinek harangoznak?

A nép erre még jobban megrémült: ha még a tiszteletes se tudja, furcsa baj lehet.

Felözönlöttek a toronyba, ott találták Jánost, a harangozót, amint húzta-kongatta nagy keservesen.

– Tán nem az asszony halt meg? – kérdezték a harangozót. De az a fejét rázta.

Csak nagy nehezen szedték ki belőle az igazat.

A tiszteletes úr tréfából azt mondta neki, hogy nemsokára villannyal fognak harangozni. János elhitte, s úgy nekibúsult, hogy feljött kiharangozni magát. Ki tudja, meddig kongathatja még?

Meg kell adni, sohasem kongatta ilyen szépen. Mintha a harangot temette volna.

Jót nevettek a hiszékeny harangozón, és mindenki megnyugodva tért haza.

Ez jutott most Kardos úr eszébe. *Lehetséges lenne, hogy az unokának is át kell élnie, amit a nagyapák, nagy-*

anyák átéltek? Kardos úr erre nem tudott, és az igazat megvallva, nem is mert választ adni. Különben is, ez az egész esemény csak hangulatában hasonlít a nagyanyja történetére. Itt másról van szó. Egészen másról. Kardos úr még topogott egy ideig az őszi latyakban. Hirtelen eszébe villant valami, amitől kiverte a hideg veríték. Holnap halottak napja. Vajon nincs valamiféle összefüggés a dolgok között? De ilyen rossz tréfát ki csinálhatna büntetlenül az egész közvéleménnyel?

Didergő ujjakkal újra kinyitotta az újságot: hátha nem jól olvasta, hátha elszenderedett olvasás közben, s hozzáálmodott egyet-mást.

„Lapzártakor érkezett: Többé senkit sem fognak eltemetni. A halottakat mindenki a föld felszínén köteles hagyni: kertben, utcán stb., mindaddig, míg maguktól el nem porladnak.”

Ennyi. Semmi több. Sem az, hogy honnan, sem hogy kinek a rendelkezése: minisztériumi-e vagy püspökségi, csupán ennyi, semmi több.

Kardos úr logikája sakkjátszmákon csiszolódott: most minden lehetőséget igyekezett átgondolni.

Hátha Rádai, a temetkezési vállalkozó keze van a dologban, aki meg akarja rémíteni az embereket, hogy mindenki gyorsan koporsót vásároljon, és temetkezzék a régi rend szerint, amíg még lehet. Nem, ez valószínűtlen: amit nyerne a vámon, elveszítené a réven, hiszen az emberek jó része épp a temetkezés jövőjére gondolva nem venne koporsót. Vagy talán valaki épp a temetkezési vállalkozót akarta megijeszteni. De ki? Csak tán... De... minden világos. Fekete úr már többször meg akarta vásárolni a temetkezési vállalatot, de Rádai úr egyszer sem állt kötélnek. Csak így történhetett. Ez az egyetlen logikus magyarázat: Fekete lefizette az újságírókat, hogy Rádait megijessze, s az igyekezzék egy-kettőre lerázni nyakáról a távlatnélküli vállalatot. Vagy a sírások adták volna fel e hirdetést, hogy több munkájuk legyen. Ez abszurdum. Ilyesmit Kardos úr nem néz ki belőlük. Különben sincs pén-

zük. Esetleg valaki az elhalálozási statisztikát akarná növelni, mondván: *most halljatok meg, amíg tisztességesen eltemethetnek benneteket.* De kinek lenne érdeke ez? Nem, ezek elképesztő dolgok – Kardos úr is csak azért gondol rájuk, hogy minden lehetőséget eleve kizárhasson. Tehát: a legvalószínűbb mégis a Fekete úrral kapcsolatos feltevése.

Ahogy így töprengett Kardos úr, azon kapta magát, hogy lassacskán megindult. Hirtelen azonban, mint aki kellemetlen álomból ébred, felkapta a fejét.

Nem messze tőle – bizonyos irányból egyhangú moraj hullámzott fülébe.

Kardos úr lúdbőrzött. Ebben a nagy néptelenségben váratlanul morajló emberi hangokat felfedezni, még ha nem is babonás az ember, igazán hátborzongató.

Nem tudta, mit tegyen. Elinduljon-e a moraj irányába, vagy sarkon forduljon, és hazáig meg se álljon. Ez lenne a leghelyesebb: bezárkózni, lehúzni a redőnyöket, aludni egyet. De tudna-e ő ilyen körülmények között aludni? Természetesen, egy pillanatra sem hunyná le a szemét.

Maga sem vette észre, hogy a moraj irányába indult el. A moraj a Piac tér felől jött hullámozva, s ahogy közeledett, egyre világosabbá vált, hogy emberi hangok. SOK EMBER HANGJA. VALÓSÁGOS TÖMEGÉ.

Meggyorsította lépteit, szinte elfulladva ugrált a macskaköveken, de a szemerkélő esőben meg a lassan ereszkedő délelőtti ködben már mind kevesebbet látott.

Nekiütközött az első embernek. Fellélegzett. Megtalálta a házaikból eltűnt polgárokat!

„Igen, semmi kétség, ez Deme úr. Az ő bajusza, az ő kalapja, az ő görbe botja. Ilyen másnak nincs.”

Deme úr arca piros volt az indulatoktól.

„Olvasta? Olvasta? Tessék. *Meg kell szüntetni a Lapzártakor rovatot.* Meg kell szüntetni. Azért jöttünk, hogy megszüntessük.”

A Piac tér zúgott, morajlott a város polgáraitól. Hullámzottak, hömpölyögtek, tömegük átcsapott a Piac térbe torkolló utcákba is. Soha Kardos úr nem látta a város lakóit ennyire egy tömegben. Mintha senki sem hiányzott volna. A szerkesztőség (a régi városháza első emeletén) csak úgy recsegett, ropogott a polgárok indulatától.

„Meg kell szüntetni a Lapzártakor rovatot!” – visította egy női hang. „Ez csak a Fábián felesége lehet...” – vélte Kardos úr.

Körös-körül feldúlt arcok, fenyegetően fölmeredő görbe botok, égnek emelkedő öklök.

„Meg kell szüntetni a Lapzártakor rovatot!” – kiáltotta Kardos úrtól nem messze valaki, és kezéből kődarab repült a szerkesztőség ablakára. „Ne írjanak hazugságot!”

Kardos úr, ahogy odanézett, megdidergett: úgy érezte, valami hideg és csúszós mászkál vagy inkább kúszik föl a gerincén (nem, nem az eső, nem is a köd), föl a tarkóján be – egyenest be – az agyába, szürkés agysejtjeibe, *Maróczy Végjáték elemzéseivel összevegyül,* és mint valami jégcsap-kígyó átfogja szorítva – pattanásig szorítva! – már nem is a fejét, hanem a logikáját.

A követ hajító ugyanis *Fekete úr volt.*

Kardos úrnak már nem volt ideje végiggondolni az ügyet, mert az erkélyre a főszerkesztő lépett ki, és nagyon barátságosan megígérte, hogy *mától kezdve megszünteti a Lapzártakor rovatot.*

A kedélyek lecsillapodtak. Egy-két hurrá is elhangzott, majd az összefázlódott polgárok lassan hazafelé kezdtek szállingózni...

Kardos úr azon vette észre, hogy a Piac tér üres, és csak egyedül ő maradt a közepében.

„Tehát megszüntetik a Lapzártakor rovatot...” – sóhajtott fel megkönnyebbülten. De váratlanul eszébe jutott Fekete úr: saját logikájának sarkköve: a legfelsőbb érv, az alapvető bizonyíték.

Úgy érezte, valami nincs rendjén. Zavarban volt, Mert rendben van, ha a rovatot megszüntetik, ez nagyon helyes, de... ettől kezdve azonban nem merte továbbgondolni.

„Ezek most hazamentek, megnyugodva. De vajon van-e okuk, *van-e okunk megnyugodni?* A rovat megszűnt, de ami benne van..." – ám Kardos úr agya ismét megmakacsolta magát: egy tapodtat sem kívánta továbbgondolni a dolgot. „Ha valamiről nem veszünk tudomást, megszűnik-e létezni?" – elhessegette a gondolatait. „Be kellene mennem a szerkesztőségbe és kerek-perec megkérdezni: honnan vették ezt a hírt? Igaz-e?" De csak topogott, tagjai meggémberedtek a bőr alá is beszemerkélő esőtől. Az jutott eszébe, hogy ha a szerkesztők azt mondják, hogy nem igaz, attól még igaz is lehet, ha viszont azt mondják, hogy igaz, akkor valóban nem lesz lelki nyugalma. „Lehet-e egyáltalán valamiben is megnyugodni?" – sóhajtotta Kardos úr. Nem, nem megy be. *Nem kérdez, hogy ne feleljenek úgy, ahogy ő nem szeretné*... És mégis... Van-e ok erre a nyugalomra? *Kell az ilyen nyugalom?*...

Aztán, amikor a szerkesztőség ajtaja kicsapódott, s az egyik szerkesztő kilépett, Kardos úr lehajtott fejjel somfordált el, nehogy észrevegyék és megkérdezzék, mert akkor talán felelnie is kell.

1963

UNALOM

Az én unalmam nem hasonlít semmihez. Ti unatkoztok két tevékenység között, a ti unalmatok a lélek kinyújtózása, agysejtjeitek megmártása a semmi vizeiben, a ti unalmatok kopár sziget, de körülötte kéklő óceán van, melyről épp az imént tértetek meg, a ti unalmatok tudja, hogy egy óra múlva felváltják komor őrhelyén: nyugodtan sétál hát föl s alá koponyátok s szívetek folyosóin. A ti unalmatok a reménység unalma, a másnapi tetteké, a terveké, a felkészülésé. A ti unalmatokat lehetne akaratlan pihenésnek is nevezni, csak azért kereszteltétek unalomnak, hogy jelezzétek: utáltok mindent, ami nem cselekvés, borzadtok az idő holt anyagaitól, rettegtek mindentől, ami nem elevenség, s nem kapcsol be titeket is abba a vérkörbe, melynek holtága sosincsen, mindig frissen tartja az emberi sejtet. A ti unalmatok szabad: unhatjátok a németeket, a Don-kanyart, a távirati iroda legfrissebb híreit is, legalábbis magatokban. De én a 19-es cellában éltem: túl a ti szabad unalmatokon. Kezdetben hárman voltunk – és a legyek. Hárman: a pap, egy kölyök és én. A pap öreg volt, szuszogóan kövér, és egész nap az ingeit szárítgatta. Izzadságában egész teste elfolyt. A kölyök Pinokkió-arcú, mozdulataiban láthatatlan bábosok mozgatták: a serdülőkor és az igazi ifjúság határán. Én pedig a meglett, komor férfi, akinek már a szemöldökrándulásától is megijedt a kölyök.

Egész nap a pappal fecsegett, mindenfélét kérdezgetett, amitől nekem kezdetben a fejem fájt, később azzal

védekeztem, hogy nem figyeltem oda. Mi a szentháromság, igaz-e, hogy Jónás a Cethal gyomrában élt, van-e predestináció – ilyenekről folyt a csevegés, a leghányavetibb modorban, miközben a kölyök hol az orrát, hol a fülét piszkálgatta, a pap pedig az izzadságot törölgette magáról. Sohasem szóltam közbe, sohasem kapcsolódtam be, olyanok voltak számomra, mint *létem hangi háttere*, amely összeszoktatja énemet létem körülményeivel. Nem érdekelt, amiről beszélgettek, de abban a pillanatban, ahogy elhallgattak, felfüleltem: hiányzott az a dolog, amire ne figyelhessek oda. Kellettek, hogy ne figyelhessek rájuk, kellett a beszélgetésük, hogy legyen, amire *ne kelljen* odafigyelni. A pap Luther asztali beszélgetésiről mesélt a kölyöknek, nem hallgatva el a nemi életre vonatkozó tanácsokat sem. A kölyök – elég szemtelenül – megkérdezte a paptól, van-e leánygyermeke, s hogy a felesége mit csinálhat ilyen késői órában egyedül. A pap nagyon nyugalmasan válaszolt, többször is hangoztatva: „A bizalom mindenekfelett. Bizalom nélkül egy lépést sem tehetsz az emberek között.” A kölyök a papot ezután csak leánygyermekéről faggatta, akiről kiderült, hogy szőke, tizenhat éves és okos. Innen tovább egyáltalán nem figyeltem beszélgetésükre, annál jobban meglepett, hogy a kölyök harmadnapra már beleszeretett a lányba, megkérte a kezét, és a pap belement a játékba. Még tréfált is vele: „Zsákbamacskát veszel?” Amaz fölényesen legyintett: „Így izgalmasabb.” Ismét nem figyeltem rájuk, valószínű közben már az esküvőt is megtartották, tán a keresztelőt is, de én már ismét messze jártam. Ha valaki most megkérdezné tőlem, hol, magam sem tudnék rá válaszolni. Legfönnebb ennyit: az unalomban.

Az én unalmam azonban nem hasonlít semmihez. Az én unalmamnak nem volt tárgya, kezdete és vége, ott lebegett körülöttem, s nem volt perc, hogy ne lett volna állandó. Ha mégis hasonlatok után keresgélnék (bár ezek eleve meghamisítják unalmam lényegét, ám valamiképp muszáj a mások számára is elképzelhetővé tennem), egy

mozdulatlan tóval tudnám összevetni, amelybe, ha a külvilág olykor egy-egy kavicsot dob, néhányat gyűrűzik – a felszínen –, de az alanti hatalmas víztömeg továbbra is moccanatlan marad. Mintha magam lettem volna a renyhe, kőbe faragott unalom, mintha szobor lettem volna, gondolkodó szobor, aki kívülről tudja magát nézni, de nem csodálkozik, hogy mozdulatlan, jóllehet gondolatai elevenek. Órákig ácsorogtam a rácsok mellett, s szemem a lenti temetőre tévedt: varjak szálltak felette, de én a temetőben nem fogtam fel, hogy temető, a varjak sem voltak számomra varjak, a sírok zöld foltok, a varjak fekete mozgó pontok voltak, mert nem hatolhattak át unalmamon, hogy azokká váljanak, amik valóban. Szomorú lehet a világnak annyit vergődni, hogy behatoljon énem unalmába! A világ hány tárgya elvérzett unalmam kőfalai előtt, a tények kardja beletört unalmam páncéljába – s én csak álltam, álltam mozdulatlanul, s nem hallottam a világ szűkölését, keserves vinnyogását unalmam kapui előtt. A világ bebocsátást kért, de én ezt nem tudhattam, mert nem hallottam a világot: unalmam, mint óriás párnázott ajtó, elszigetelte, kívülre zárta a hangokat. Nem kívántam semmit. Nem vágytam semmire. Csak az unalmat akartam, illetve dehogyis akartam, hiszen az *bennem* volt, én magam voltam az. Amikor a pap arról beszélt, milyen remekül készíti felesége a tejfölös csirkét, tudtam, mi a tejfölös csirke, de tőlem független volt, a nyál nem gyűlt meg a számban, csak elsuhant előttem egy halvány képzet, anélkül, hogy érzékeimben tulajdonképpen visszaidéztem, vagy rágondoltam volna. S egy nap unalmamban szörnyű csendre ébredtem.

A pap már nem beszélt, a kölyök is hallgatott. Úgy hevertek ágyaikon, mint a szeretők, akik megunták egymást, mert a szerelem energiáit a semmibe szórták. Fáradtak voltak; a pap az ingét csavargatta, e látvány hatására – a kicsavart citromok jutottak eszembe. Már tudtam, semmit nem jelentenek egymásnak, mindent megtudtak a másikról, nincs miről beszélgetniük: azzal, hogy is-

merik egymást – önmagukat is megunták. Mert önmaguk iránti érdeklődésüket a másik jelenléte, kérdései, figyelme, érdeklődése tartotta fent. Kibeszélték énjüket, s most lihegtek.

Szörnyű, hallgatag napok következtek.

A kölyök csak sétált, a pap pihegett a melegben.

Én pedig nem tudtam többé unatkozni. Most éreztem még kínzóbban, mennyire kell ez az egyenletes *hangi háttér* a tökéletes unalomhoz. Az élők egyhangú beszéde szigetelte el énemet és adta át a teljes unalomnak.

És ekkor felfigyeltem a legyekre: egyre többen jöttek a cellába, mert a nyár hevesen izzott.

Eddig meg sem hallottam zümmögésüket, az emberi beszéd elzárta előlem.

Minden figyelmem, minden hallóidegem feléjük fordult.

Szinte ujjongtam, amikor egy nap a zümmögés már betöltötte az egész cellát.

Ismét beledőlhettem unalmam langymeleg ágyába, ismét önmagam lehettem. Ott ácsorogtam megint a rácsok mellett, néztem az ökrös szekereket, amelyek azonban nem jelentettek számomra semmit, még egyszerű látványt sem, bámultam az elhaladó embereket, akik nem emberek – csupán unalmam *díszletei* voltak.

Amikor ismét szörnyűség történt.

A papot izgatták a legyek, reá szálltak, megdongták, s felbiztatta a kölyköt, pusztítsa őket. Minden tíz légyért egy fél cigarettát ígért neki. Irtóztató mészárlás kezdődött.

A kölyök a pap csuromvizes ingével csapkodott a fejem felett, s számolta a zsákmányt. Az új esemény a papot is, a kölyköt is megmozgatta, s egész nap erről beszéltek. Reggelenként haditervet eszeltek ki, a kölyök azt javasolta, hogy a pap álljon az ablak mellé, mert a legyek a rácsokon át kirepülnek.

Undor fogott el.

Először szóltam közbe.

„Tiszteletes úr, lehetne irgalmasabb is.”

„De hiszen a légy betegséget hordozó állat.”

„Gondolja meg, tiszteletes úr, a légy az egyetlen állat, amely bejön ide hozzánk, gondolja csak meg. A rácsokon át jön, és szívesen elidőzik körünkben. Élhetne kint is, mehetne, ha akar, ő mégis iderepül közénk.”

A pap azonban hajthatatlan maradt. A kölyök rám se hederített. Ravaszságból most már kézzel kezdte fogdosni a legyeket, hogy tovább tartson az állomány és a vérdíj.

Gyermeki kegyetlenséggel fogdosta a szálló zümmögőket, szárnyukat kitépte, s elégedetten gyújtott rá. Egyre több ötlet jutott eszébe. Színes selyemingéből vékony szálakat húzott ki, s a legyek szárnya tövére kötötte, azután újra elengedte őket. Keserves zümmögéssel repültek fel, a kölyök pedig ujjongva nézte a szivárványosan hullámzó levegőt. De múlt a nyár, a rácsokon át hűvösebb áramlatok jöttek. Egyedül maradtam. Egészen egyedül. Elment a pap, el a kölyök is. Hideg őszi napok néztek be, elhulltak a legyek, s egyedül maradtam, egészen egyedül.

Csend, nagy csend van, unalmam nem leli önmagát. Füleltem. Próbáltam valami egyenletes zajt hallani valahol, amely újra unalmam karjaiba lökhetne. De csak a kíméletlen csend válaszolt kintről-bentről egyaránt. Hiába álltam meg a rácsok mellett s néztem a kopár temetőt, már tudtam, hogy temetőt látok, már tudtam, hogy azok a zöld foltok sírok, s tudtam, hogy alattuk halottak vannak. Az elhaladó emberek arcán már láttam kifejezést is, már következtetni is tudtam: ez munkába siet, az találkára.

A körmeimet néztem, szakállamat tapogattam. Én voltam ez is; minden ami rajtam van, bennem van, én vagyok. Unalmamban nem fedezhettem fel semmit: nem láttam a körmeimet, a szakállamat, a ruhám foltjait, és semmit. Ó, hol vagy elúszó, lebegő, semmit sem jelentő megmentőm? Kinek a szeme előtt suhantatod most a tár-

gyakat, jótékony felszíneit a világnak, kinek mutatod meg? Emberi önvédelmem egyetlen vára, merre időzöl?

S ekkor az egérszínű homály, amely körülvett, hirtelen megzendült. Temérdek kék, piros és zöld: színes nyüzsgés lepte be az ürességet. Hangok szőtték át a cella levegőjét. Legyek! – ujjongtam, s az űrbe tapogattam. De csak ürességet markoltam, nyirkos ürességet. És mégis... valami zümmögés! Magányos, vékony zümmögés csupán, de zümmögés. Egyetlen árva légy kerengett a homályban, nyaram utolsó mohikánja. „Együttélünk majd egész télen át és még sok-sok télen át, megóvlak a hidegtől, morzsákat szórok a magam kevéséből, csak élj velem, ne maradjak egyedül. Egyedül unatkozni sem lehet!” – akartam mondani neki. Züm-züm – hangzott a válasz. „Ne félj, a szerencsétlen is tud óvni, a magányos is szerethet másokat.”

– –

Amikor az első lábát téptem ki, csak ösztönösen tettem. Olyan gyermeki kegyetlenséggel, mint a kölyök. De nem akartam a kölyökre emlékezni, mert én nem őt utánoztam, nem az ő ösztöne dolgozott bennem.

Már nem haboztam, kitéptem – talán másnap – a másik lábát is. Csak amikor a szárnyához értem, torpantam meg. A szárnyait volt a legnehezebb kitépnem.

De megtettem ezt is, mert egyedül akartam maradni, teljesen egyedül. Nem akartam osztozni senkivel a magányban. Unatkozni már úgysem tudtam volna. Többé, soha többé nem vesz karjaiba már az unalom, hogy elsuhantassa szemem előtt a világ jótékony felszínét.

1955

AZ ÖREG

Az öreg februárban töltötte tizennegyedik életévét. Szobájában a díványon feküdt, és a mennyezetet nézte: az ebédlőből minden hang áthallatszott. Untatta ez a születésnap. Anyja és apja vegyes társaságot hívott: felnőtteket és osztálytársakat. Micsoda hajcihő! Szívesebben vette volna, ha aludni hagyják vagy olvasni; apjától könyveket kapott ajándékba. Ekkora zajban olvasni? De mit tehetne? Kár, hogy a magnó bent van, táncolnak rá, ha nála lenne, felvenné szalagra ezt az egész unalmas születésnapi szecskát. Így azonban csak hallgatni kényszerül.

A váratlan ötlettől felugrott a díványról.

Puha ceruzát keresett. Sebtében előkotorta azt a nagy, piros szélű noteszt, amibe még semmit sem írt (három hónappal ezelőtt kapta) és gyorsírásba kezdett. Nem írta ki a szereplők nevét, a párbeszédek elé sem tette ki a párbeszéd-jelet, csupán egymás alá írta, amit hallott. Így is mindenkinek rá kell majd ismernie saját mondataira. Kezdte élvezni: az villant eszébe, hogy egy óra hosszat jegyzi a kinti társalgást, aztán kimegy, és felolvassa. Megkérdezi tőlük: ráismernek-e saját mondataikra?

Anya lépett a szobába. Nyúlánk testével mint faj macskák, végighevert a díványon, és annyit mondott:

– Nagyon, nagyon szomorú vagyok.

Az Öreg letette a ceruzát, a noteszt, rálehelt szemüvegére, körülményesen törölte meg, s csak ekkor szólalt meg.

– Elmúlik, anya.

– Nem is kérdezed, hogy miért? – kapta fel szőke fejét sértetten anya, és durcásan fordult a fal felé.

„Mint egy gyerek – gondolta az Öreg –, mint egy durcás, morcos kisgyerek.”

– Nos, miért? – kérdezte meg hangosan. Anya kétségbeesett mozdulattal ült fel.

– Mert nekem nincs kisfiam. Nekem csak egy kis pápaszemes bölcsem van.

Az Öreg olyan mozdulatot tett, mintha azt mondaná: erről meg ki tehet? Hangosan azonban mást mondott.

– Anya, tudom, hogy nektek másfajta gyerekre lett volna szükségetek. Olyanra, aki jobban hasonlít hozzátok. De ne felejtsd el, hogy csak amíg megszülettem, rendelkeztetek velem. Azt sem kérdeztétek meg tőlem, akarom-e, hogy Istvánnak kereszteljetek. S ha meg is kérdeztétek volna, nem tudtam volna válaszolni. Én például Edgár szerettem volna lenni. Ez a név tetszik. Nekem azonban egy életet kell leélnem Pistaként. De nemcsak ezt nem kérdezte meg tőlem senki, hanem azt sem, hogy *kinek a gyermeke akarok lenni?* Jól érzem-e magam, hogy te, épp te vagy az anyám, vagy inkább szeretném, ha a Molnár Karcsi mamája lenne az anyám. S ugyanez vonatkozik apára is. Ha rajtam múlna, a gyermekeket csak tízéves korig hagynám tulajdonképpeni szüleiknél, vagy mondjuk, tizennégy éves korig, s akkor bevezetném egy nagy szalonba, ahol rengeteg felnőtt ember van, ott hetekig elbeszélgetnének, s aztán hagynám, hogy ki-ki válasszon magának más szülőt. Azokat választanánk, akik a rokonszenvünket leginkább megnyernék, akik a legelőnyösebb feltételeket ajánlanák.

Anya felhördült:

– István, ne légy szörnyeteg!

Az Öreg rendületlenül folytatta.

– Hidd el, anya, mindenkinek jobb lenne így. Nektek szülőknek is: hiszen nem tagadhatjátok, hogy időnként irigyelitek a más gyerekét, s azt kívánjátok, bárcsak a tie-

tek is hozzá hasonló lenne. Nekünk, gyermekeknek is, hiszen mindig azt mondjuk, bezzeg a Gyene Zolti papája így meg úgy. Akarva-akaratlan hasonlítgatjuk egymás szüleit, és sajnos nem mindig a sajátunk kerül ki győztesen ebből az összehasonlításból.

Anya nem bírta tovább az Öreg egyenletes hangját, felugrott, hajába túrva lekapta a fiú orráról a szemüveget, és furcsa sivító hanggal kísérve mozdulatát a sarokba hajította.

– Szép vagy! Szép vagy, fiacskám, szemüveg nélkül, olyan szép vagy! Ne légy olyan okos! Fáj! – és körülcsókolgatta az Öreg szöszke fejét.

Az Öreg vaksin hunyorogva tolta el anya fejét magától.

– Anya, te máskor nem ittál ennyit.

Vakoskodó tétovasággal állt fel, s indult a szemüveg irányába, egy ideig tapogatott a sarokban, aztán, amikor meglelte, boldogan tette fel.

Anya egy ideig még állt az asztal mellett, megkövülve előbbi cirógató mozdulatában, aztán kirohant a szobából.

Az Öreg nem írt tovább. Elment a kedve a gyorsírástól. Most anya biztosan majd apát is beküldi.

Kinyitott egy asztalán heverő folyóiratot: a tudománynépszerűsítő rovat érdekelte. Aztán az utolsó képes oldalt nézte meg.

Ez volt az egyetlen képes oldal, amit át szokott böngészni: érdekességek a világ minden tájáról. Mélyen lenézett mindenkit, aki képes újságokat olvasott. Betűt, betűt, minél több betűt akart látni. És vastag könyveket, minél vastagabb könyveket. Gyűlölte a füzet alakú könyvecskéket, mindig valami gyermekeset gyanított bennük: ez azért olyan rövid, hogy elolvassák az unatkozó kiskorúak is: hogy legyen türelmük elolvasni. Olyan is lehet az. Gyanakodott mindenre, ami nem nagy, nem tekintélyes, aminek a fedele túlságosan hivalkodó, színekben sugárzó.

Az Öreg épp egy amszterdami gyémántcsiszoló szellemes találmányát nézte, amikor apa viharzott be.

– Te, Öreg, mivel bántottad meg anyát, teljesen kiborult.

„Kiborult” – gondolta az Öreg, ilyen szavakat gyűjtöttem Bokor tanárnak a múlt nyáron: „kiborult”, „állati”, „oltári”, „csörögni”, ehhez hasonlókat.

– Én nem bántottam meg. Ő bántott meg.

Apa odalépett az Öreghez, és kedélyesen veregette meg a vállát.

– Beszéltem a srácokkal, holnap te is játszol az utcai csapatban.

Az Öreg elmosolyodott. Milyen átlátszó nevelési fogások! Mindenáron futballoztatni akarják, hogy ő más legyen, olyan, amilyennek az apja szeretné, amilyenek a többiek. De hát miért? Mi a dicsőség egy apának abban, hogy az ő fia is ugyanúgy focizik, mint más millió kölyök. Arra miért nem büszke az apja, hogy ő már négyéves korában ismerte az ábécét, ötéves korában folyékonyan olvasott, hatéves korában pedig kalandos históriát írt egy kockás füzetbe.

– Apa, engem a futball untat. Én sakkozni szeretek.

Apa összeráncolta a homlokát.

– Tudod, hogy soha nem tettem rád a kezemet. De ha holnap nem játszol együtt a srácokkal, nem felelek magamért.

– Nem értelek, apa. Ami a verést illeti, eddig azért nem vertél meg, mert nem adtam rá okot. Soha semmilyen kérésedet nem tagadtam meg. Tanulásban mindvégig iskolaelső voltam. Nem csavarogtam. Nem hazudtam. Hát akkor miért vertél volna meg?

– Csak! – kiáltotta dühösen apa. – Mert a gyereket néha meg kell verni, akár okot ad rá, akár nem! Itt követtem el én a hibát, ha megvertelek volna, megedződöl. belevaló kölyök válik belőled. De így...?

Az Öreg szomorúan hajtotta le a fejét. Visszaemléke-

zett, amikor fültanúja volt Molnáréknál egy beszélgetésnek apa és fia között.

– Végy példát Istvánról, micsoda remek tanuló. Ilyen fiú kellene nekem is.

– Szeretnéd, ha olyan lennék, mint Molnár Karcsi? – kérdezte halkan.

– Igen! – csapott le apa. – Igen, azt szeretném, ha olyan lennél, mint ő, olyan belevaló, élelmes, csintalan, sportoló meg minden.

– Az ő apja pedig azt szeretné, ha Karcsi olyan lenne, mint én. Milyen megoldást látsz?

Apa csak hebegett, aztán dühösen legyintve kiment a szobából.

Az Öreg sejtette, hogy még nincs vége a küldöttségeknek. És jól sejtette.

Arra is meg mert volna esküdni, hogy a következő delegátus ki lesz.

Milyen szívesen elment volna hazulról! Egy nagy-nagy könyvtárat álmodott, ahol mindenki halkan jár, ahol suttogva beszélnek, ahol mindenki tiszteli a másik csöndjét. Igen, ilyen könyvtárban tudta volna elképzelni az életét. A díványát is ott tartaná. Ott enne és aludna. Még evés közben is olvasna.

– Öreg, gyere csörögjünk...

Juci tizenöt éves volt, vörösesszőke haját lófarokba fésülve hordta, és mindig kalimpált: hol a lába, hol a keze mozgott valami láthatatlan zenekar nem-hallható ritmusára.

Az Öreg arcára dühös unalom ugrott.

– Hagyj békén. Ki hívott?

– Ha nagyon akarod, el is mehetek, csak előbb engedd meg, hogy hülyének nézzelek... – mondta Juci, s csúfondáros pózban állt meg az Öreg előtt, hamiskásan hunyorogva:

– Most hülyének vagy nézve.

Az Öreg hallgatott. Soha életében undokabb teremtést ennél a Jucinál még nem látott. Nemcsak, hogy szemtelen,

de buta is. A hajának is olyan ingerlő a színe: az Öreg legszívesebben szálanként tépné ki. Amilyen tudatlan, éppen olyan fölényes. Nemrég egy húszévessel látta, akinek olyan bokszoló-képe volt.

Juci nem tudhatta, mire gondol az Öreg, bosszantotta, hogy levegőnek nézi, közelebb lépett és erősen az arcába mondta.

– Tudod, mi vagy te? Egy mamlasz. Majom. Te vagy az ünnepelt mamlasz. Az ünnepelt majom. Téged köszöntenek fel, pedig azt érdemelnéd, hogy mindenki azt mondja, amire gondol: ez az István egy pióca, egy tengeri moszat, ez nincs is, mert ez egy kísérleti nyúl, egy tengeri malac, egy állatkerti mintapéldány, egy... egy... csámpás, egy dísz-béka, egy daxli, egy mopszli, egy foxi, egy ... egy szemüveges bolha!

Ekkor pedig olyan történt, ami véget vetett egy legendának, s amire senki soha nem gondolt, és ami egy éles sikítással kezdődött.

Felrántották a szoba ajtaját, elöl anya, mögötte apa, s hátrébb a kíváncsi mámoros felnőttek és osztálytársak.

A látvány hihetetlennek tűnt.

Juci a földön hevert, az Öreg pedig a mellén térdelt, és pofozta, jobbról-balról, nem törődve lehullott szemüvegével sem, arcán pedig valami leírhatatlan vak düh, kétségbeesés: az Öreg arca e pillanatban egy igazi felnőtt arca volt.

Beugráltak a szobába, az Öreg még rúgott egyet-kettőt az őt letépni akarók felé is, majd némán leköpött a földre, a lány felé.

Juci szája sarkában kis vércsík, nyöszörögve emelkedett fel; hozzáugrottak, felsegítették, s leültették a díványra. Egyetlen szó sem hangzott el. Mindenki igyekezett kikotródni a szobából. Nagyon gyorsan öltözködtek, és indultak el.

Apa vizes törülközővel letörölte Juci ajkáról a vért, majd kölniszeszes vattát nyomogatott rá.

Juci szipogott, iszonyodva pillogott az Öreg felé, aki a dívány másik sarkán ült, mellette anya, aki igyekezett a keblére rejteni.

Apa Jucit taxiba ültette, és megkérte, hogy a szüleinek valamivel magyarázza ki magát.

Amikor visszatért, anya már lefektette az Öreget, s kívülről zárta be az ajtót. A kulcsot eldugta: nem akarta, hogy apa bemenjen az Öreg szobájába; ki tudja, mi lenne.

Apa fáradtan törülgette homlokát, majd anya lecsukló fejét a vállára vonta. Az asszonyból zokogás tört fel, de különös, érdesen diadalmas női zokogás:

– Legény ám az én fiam... istenem... apa, hallod... legény... veri a nőket... – és újra meg újra zokogott.

Az Öreg a sötétben még mindig nem aludt: soha még ilyen gondolatkavargás nem volt a fejében. Szíve a torkában dobogott az iménti izgalomtól. Úgy érezte magát, mint aki olyasmibe kóstolt, aminek még folytatása is lehet, ami új érzelmeket lök szívéből a torkáig s onnan a halántékába. Apa, anya most távoliaknak tűntek. Butáknak, kicsiknek, embrió-szerűeknek, akik nem tudnak semmit róla, pedig ő a vérük és húsuk egy darabkája, ő, akit ország-világ csúfnéven Öregnek nevez s akinek mától kezdve nem csupán az eszét, de az indulatait is rettegni fogják. Aztán sajnálat lopózott bele nagy-nagy hirtelen: először azt sem tudta, kit kell sajnálni: apát, anyát, Jucit vagy saját magát? Keze ösztönösen nyúlt az éjjeliszekrény felé. Igen, ott volt: ott feküdt a szemüvege, a hűvös lencse átszikrázott ujjabegyén, s mintha mindez agyáig hatolt volna: igen, gondolta elalvás előtt, semmit sem azért tettem, hogy jobban szeressenek; soha semmit nem fogok tenni, hogy apa és anya jobban szeressenek, csak azt akarom, hogy ne bántsa senki a szemüvegemet.

1963

MESZELNEK

Képzelt párbeszédek

Személyek: Első akadémikus (50–60 év között). *Második akadémikus* (50–60 között). *Férfi* (30 körül). *Nő* (húszon felül). *Első szobafestő* (20 körül). *Második szobafestő* (30 körül). *Harmadik szobafestő* (50 körül).

ELSŐ JÁTÉK

Szín: Nem nagy szoba, meghitten, modernül bebútorozva, kerevettel. Két ajtó egymással szemben. A szín néhány pillanatig üres, a két akadémikus egyszerre lép be a szemben lévő ajtókon. A szoba közepén némán összeölelkeznek, mint akik nagyon rég nem látták, nézik egymást, eltartják a másikat, mintha azt mondanák: „valóban te vagy?” torkukat köszörülik, aztán a szemüvegüket veszik le, mintha pára lepte volna el, megtörlik, hosszan sóhajtanak, megdörzsölik a szemüket, zsebkendőt vesznek elő, kissé a szemükre is teszik, majd a homlokukra mintha vizes borogatást raknának, szinte egyszerre fordulnak meg, és leülnek a szoba két ellentétes sarkában lévő székre.

Első akadémikus (lélegzetet véve): Hát...

Második akadémikus (szintén, más hangsúllyal): Hát...

Első akadémikus (zavartan): Hát...

Második akadémikus (diadalmasan): Hát...

(Kis szünet.)

Első akadémikus (feláll, hivatalos, közlő hangon, akár a rádió-bemondó, ha híreket mond, szenvtelenül): Abból az alkalomból, hogy barátságunk harmincéves évfordulóján találkoztunk, engedje meg, Uram, adjam át magam és fiókja nevében legszívélyesebb üdvözletemet, annál is inkább, mivel harmincéves barátságunk új szakaszát köszönthetjük, amelyben kapcsolataink még gyümölcsözőbbé válhatnak édes mindkettőnk számára. Ugyancsak.

Második akadémikus (feláll, ha lehet, még szenvtelenebb hangon): Engedje meg, Uram, hogy harmincéves barátságunk ugyanolyan számú évfordulója alkalmából személyes és mások jókívánságait tolmácsolhassam mindannyiunk nevében, és kifejezzem magam és mindünk hálát önnek és másoknak egyre javuló kapcsolataink barátságára. Nemkülönben.

Első akadémikus: Ezen az évfordulón nem tudunk meg nem emlékezni közös gyermekkorunkról, amelyet együtt töltöttünk el. Önnel.

Második akadémikus (ugyanolyan szenvtelenül, s aztán végig): Azokat az apró csínytevéseket, amelyek barátságunkat megedzették szintén meg kell említenünk. Használat előtt felrázandó.

Első akadémikus: Amikor megboldogult számtantanárunkat megtréfáltuk, mely az Ön és az én közös ötlete volt. Hogy őszinte legyek.

Második akadémikus: Amikor Ön az illemhely falára bizonyos szavakat írt, amelyeket én mondtam Önnek tollba. Ez is van.

Első akadémikus: S amikor Ön, szintén, az illemhely falára, bizonyos ábrákat rajzolt, amelyek alakjáról és társadalmi rendeltetéséről én tájékoztattam Önt. Nyilván.

Második akadémikus: Amikor Ön az Eötvös-féle torziós ingát beleejtette az illemhely nyílásába. Jelesül.

Első akadémikus: Ön pedig segített kihalászni. Legott.

Második akadémikus. Amikor Ön azt mondotta az anatómiatanárnak, hogy Lehel az Eustach-féle kürtbe fújt. Természetesen.

Első akadémikus: Ön pedig a mitológiatanártól megkérdezte, mi lett volna, ha a csintalan Pán Galton sípjába fúj. Jóllehet.

Második akadémikus: Ön azt mondotta a kémia professzornak, hogy a Mendelejev-táblázat elemei befurakodtak. Így tovább.

Első akadémikus: Így tovább.

Második akadémikus: A mi barátságunk a lövészárokban kezdődött. A tizennégyes háború idején. Fölöttébb.

Első akadémikus: Vitán felül. Azután folytatódott.

Második akadémikus. Krisztus után napjainkig. Nem kevésbé.

Első akadémikus: A Kierkegaard és Heidegger bölcselete körüli nézeteltérések sem nyirbálhatták meg. Amidőn.

Második akadémikus: Igen, a mi barátságunk a lövészárokban kezdődött. Ön a megmondhatója, mennyire harcoltunk akkor. Alapjaiban.

Első akadémikus: Tisztjeink ellen, akik igazságtalanok voltak. Kiváltképp.

Második akadémikus: Különösen őrmestereink ellen, akik igen durva fráterek voltak. Világos.

Első akadémikus: Leváltattuk a szakácsot, mert lopott a legénység rumadagjából. Bizonyosan.

Második akadémikus: Ez az Ön tette volt. Azután jött a lövészárok. Ott kezdődött a mi barátságunk. Harminc éve. Ámbár.

Első akadémikus: Amely mind a mai napig változatlan hőmérséklettel bír. De.

Második akadémikus: Nem kezdhette ki az idő vasfoga. Ott.

Első akadémikus: Még a Heidegger és Kierkegaard filozófiája körüli nézeteltéréseink sem változtathatták meg. Itt.

Második akadémikus: A mi barátságunk tartós volt. Holnap.

Első akadémikus: És gyümölcsöző. Ma.

Második akadémikus: És örökre élni fog. Tegnap.

(Ebben a pillanatban kinyílik az ajtó, meszes ruhájú, papírcsákós szobafestő lép be, érdes, szinte parancsoló hangon.)

Első szobafestő. Meszelni fogunk. *(El.)*

(A két akadémikus egymásra néz, értetlenül.)

Első akadémikus: Mit jelent ez?

Második akadémikus: Meszelés... meszelés... ezt a szót mintha már hallottam volna valahol. Másutt.

Első akadémikus: Egy pillanat. Megnézem az általam szerkesztett zseb-enciklopédiában. *(Elővészi, mormolva lapoz.)* Machiavelli, Madagaszkár, Mata Hari. Me... Me... Mengele... Messiás... Ez az... Meszelés... *(Felolvas.)* Munkafolyamat, amely az épületek külső és belső falainak mésszel való bevonására irányul.

Második akadémikus: Úgy van. Most már nekem is eszembe jutott. Épp az Ön által szerkesztett zseb-enciklopédiában olvastam, a lövészárokban, egy harci-szünetben. Amikor épp a barátságunk kezdődött. Akkor.

Első akadémikus: Most ezt a hogyishívjákot fogják tenni. Alapvetően.

Második akadémikus: De vajon milyen célból? Hiszen.

Első akadémikus: A szoba falainak mésszel való bevonása céljából. Lent.

Második akadémikus: S ez jó nekünk? Fent.

Első akadémikus. Ezt nem tudom. Erre vonatkozólag semmit sem ír az általam szerkesztett zseb-enciklopédia. Elöl.

Második akadémikus: Szerintem ez nekünk nem jó. Hátul.

Első akadémikus: Szerintem igen üdvös. Általam.

Második akadémikus: Nem jó, mert félbe kell szakítani gondolatainkat, amelyeket harmincéves barátságunk szült. Kezdetben.

Első akadémikus: Az említett munkafolyamat higiénikus. A szoba tisztaságának megőrzésére irányul. Pedig.

Második akadémikus: De a mi értékes és gyümölcsöző gondolataink megszakadnak, már pedig minden folyamat megszakadása felbecsülhetetlenül káros a folytonosság rovására. Igencsak.

Első akadémikus: Ám gondoljunk a tisztaságra. Holott.

Második akadémikus: A lét lényege a folytonosság. Ennek nem szabad megszakadnia. Ha viszont ezt a munkát elkezdik, a folytonosság megszakad. Körülbelül.

Első akadémikus: Csak a gondolkodás folytonossága, de nem a lété is. Persze.

Második akadémikus: A gondolkodás a létbe tartozó. Mint ilyen, maga a lét folytonossága szakad meg. Igenám.

Első akadémikus: Ám ezt a munkát hasznos elvégezni. Hallotta, milyen súlyosan szólt ez a szobafestő. Áldásos.

Második akadémikus: Ez igaz. Mit tegyünk hát? Azon nyomban.

Első akadémikus: Alávetjük magunkat e munkafolyamat szükségszerűségének. És.

Második akadémikus: Nem volna jobb ellenállni? Bár.

Első akadémikus: Ugyan. Elsősorban nem is tudnánk. Nem látta, milyen fiatal és erős volt ez a szobafestő. Másodsorban pedig akár elmegyünk, akár nem, itt mindenképpen meszelni fognak. Van.

Második akadémikus: Az Ön lelkiismerete tiszta marad, ha itt meszelni fognak? Így.

Első akadémikus. Amennyiben a szoba kimeszelése a tisztaságra irányuló akció, ennyiben és ilyen értelemben a mi lelkiismeretünk is tiszta marad. Jó.

Második akadémikus: Ezek szerint... Nem.

Első akadémikus: Ezek szerint elhagyjuk a szobát, és átadjuk lelkiismeretünket a tisztaságnak. Nos.

Második akadémikus: S mi lesz a gondolatainkkal?

Első akadémikus: Meszelés után folytatjuk, ahol abbahagytuk.

Második akadémikus: Akkor hát...

Első akadémikus: Akkor hát induljunk, nyugodt és tiszta lelkiismerettel. *(Kezet fognak.)*

Második akadémikus: Meszelés után.

Első akadémikus: Meszelés után.

(Különböző irányban el.)

Szín néhány pillanatig üres, majd a szín két oldalán bejön a Férfi és a Nő. Megcsókolják egymást, a férfi a nő haját simogatja.

Nő: Üljünk le...

(Lekuporodnak a kerevet szélére, egymás kezét simogatva.)

Férfi: Olyan ritkán... és olyan kevés ideig...

Nő: Néha azt gondolom, talán jobb így. Ha mindennap találkoznánk, bevonná a valamit a por...

Férfi (elneveti magát): Elolvastad?

Nő (bólint).

Férfi: Tetszett?

Nő (megsimogatja a férfi homlokát): Ühüm.

Férfi: Nem nevetséges?

Nő: Mi lesz velünk?

Férfi: Ne félj. Sikerülni fog minden. Csak ne félj, a félelmed megszázszorozódik bennem. *(Halkan.)* Sajnos, szeretlek.

Nő (egyszerűen és szomorúan): Igen.

Férfi: Olyan unalmasakat mondunk. Annyira unjuk egymást... Mégsem tudnék az unalmad, az unalmunk nélkül élni.

Nő: Annyi semmiséget összebeszélünk. Olyan jó, hogy van ilyen is.

Férfi: Azt hiszem, szerelem nélkül megbolondulnának az emberek.

(Hallgatnak, egymás ujjaival játszanak.)

Nő: Amikor távol vagy, rengeteg dolog jut eszembe. Tegnap jöttem rá, hogy nem tudom, szereted-e a mókusokat és az éjszakai esőt. Csak úgy.

Férfi (tréfás ijedelemmel): Imádom a kutyakölyköket...

(Felemeli az ujját, majd szívére teszi a kezét.)

Nő (tréfás szigorral): A kisborjakat?

Férfi: Már kicsi koromban vonzódtam a kisborjakhoz.

Nő: És a macskákat?

Férfi (gondolkodóba esik, látszik, nem tudja mit feleljen): Ha kicsik. A nagyot nem szeretem. Mindent szeretek, ami kicsi. Te is olyan kicsi vagy.

Nő: Nem is vagyok olyan kicsi. Majd meglátod, megnövök én, s akkor aztán bekaplak, hamm...

(Csókolóznak.)

(Nyílik az ajtó, Második szobafestő be.)

Második szobafestő: Meszelni fogunk. *(El.)*

(Férfi és Nő szétrebbennek.)

Férfi: Mit akart ez az árva?

Nő: Nem hallottam jól, de mintha valami meszelést emlegetett volna.

Férfi: Azt mondta talán, hogy meszelni fognak.

Nő: Igen, igen, most már emlékszem, azt mondta: meszelni fognak.

Férfi: Brrr... soha nem állhattam a meszelést, emlékszem, amikor anyám meszelt, mindig elpárologtam hazulról. Olyan szomorú a kiürített ház, a nagy felfordulás...

Nő: Én sem szeretem a meszelést. Annyira szorongató a szobák üressége.

Férfi: Havonta egyszer találkozhatunk, és akkor is meszelnek. Nem megyek sehova. Halasszák el.

Nő: Én sem. Veled maradok. A vonat három óra múlva indul. Veled akarok maradni. Akinek nem tetszik, halassza el.

Férfi (átfogja a vállát): Szeretlek és – meszelnek.

Nő: Miért? Miért kell most meszelni? Éppen most...

Férfi: Átkozott meszelés! Most mindig eszembe fog jutni.

Nő: Nem lesz nyugalmunk.

Férfi: Vödrök. Létrák. Meszelők.

Nő: Simogatlak, és közben a meszelésre gondolok.

Férfi: Szavakat akarok mondani, de csak ez az átkozott mondat tolulhat a nyelvemre.

Nő: Ne törődjünk vele. Felejtsük el.

Férfi: Jó. *(Szünet, egymásra néznek, fejük lassan közeledik egymáshoz, majd a férfi dühösen felugrik, a levegőbe sújt, szinte kiáltva.)* Nem! Nem tudom elfelejteni.

Nő: Próbáljuk meg. *(Leverten.) Igaz,* nehéz.

(Megsimogatják egymást.)

(Ebben a pillanatban nyílik az ajtó, bejön a Harmadik szobafestő, ugyanolyan kemény, érdes hangon.)

Harmadik szobafestő: Meszelni fogunk. *(El.)*

Férfi (dühödten hajít utána egy nippet, de a becsukódó ajtót találja el): Átkozottak. Halasszátok el. A simogatásaimat akarjátok kimeszelni?

Nő: Nyugodj meg. Ők nem tehetnek róla.

Férfi (leverten): Igazad van. Ezeknek megmondta a főnökük, vagy a házmester, vagy ki, hogy most meszelni kell, és ezek meszelni fognak. De nem hagyom magam. Ha nekik az a kötelességük, hogy meszeljenek, nekem az, hogy megvédjem a nyugalmamat. *(Sétál.)* Megvédem a pillanataimat! Az enyéim! Nem adok a hangulatából senkinek! Nem dobom oda ennek a... ennek a... meszelésnek... Nevetséges!... Én szeretek, én imádkozom, én himnuszt költök, és ezek jönnek... meszelni! Meszelni! Meszelni! Hallod?! Láttál már tiszta tavat? Láttad, milyen szörnyű a tiszta tavon az olaj, ha beszennyezi a tükrét?!

Nő: Mit tegyünk?

Férfi: Mit? Egyszerű. Eltorlaszolom az ajtókat. S csak ha elmegyünk, nyitom ki. Ide nem teszik be a lábukat. Amíg én szeretek, ők nem fognak meszelni...

(Odaugrik két kisebb szekrényhez, az ajtó elé tolja, és a nő is felugrik, segítene, de a férfi gyöngéden félretolja.)

Férfi: Hagyd! Nehéz.

Nő (lekuporodik a kerevet szélére): Nem lesz ebből baj? *(Kicsit tétován).* Igaz, mindegy. S ez mégis jobb.

Férfi: Ne félj. Most szeretni fogjuk egymást nagyon gyorsan, nagyon mohón. *(Dörömbölés hallszik.)* És dörömböljenek, minél jobban dörömbölnek, annál diadalmasabb lesz ez a szerelem! *(A nő mellé ül, megöleli, lassan ledőlnek a kerevetre.)*

(Ebben a pillanatban újra dörömbölnek, egyre erősebben, szinte már félelmetesen; kiáltások: „Meszelni fogunk! Meszelni fogunk! Meszelni fogunk!”)

(A Férfi és a Nő csókolják egymást, az ajtó recseg, ebben a pillanatban

függöny).

MÁSODIK JÁTÉK

Szín: *Ugyanaz a szoba, de most teljesen üres, a bútorok eltűntek, nagy újsághlepedők a földön, meszesvödrök, meszelők, létrák. Első szobafestő, a szoba közepén áll, hüvelykujját tapogatja. Második egy felfordított vödrön ül cigarettázva, Harmadik létrafokon kuporog, és az állát tapogatja.*

Első szobafestő: Oltárian megharapott! Láttátok, hogy kapálózott a kezemben! Micsoda egy menyét volt!

Második szobafestő: Nekünk meg meszelni kell. Barátom!

Harmadik: Azért ő is szeretheti az ecsetet. A menyét.

Első: Hanem te is kaptál egy monoklit a palitól.

Második: Alig tudtuk kidobni a szobából.

Első: Mit is kiabált? Hogy aszongya: Ő himnuszt költ, mi meg meszelni akarunk.

Második (röhögve): Hallod? Himnuszt költ, miközben a menyétet skalpolja.

Harmadik (legyint): Mind dilisek ezek. Mindegyiknek van valami sróf-hibája...

Első: Hanem a menyét jó menyét volt. Nem megy ki a fejemből. Állatian bukhat a palira, ha úgy oxidálódik...

Második: Dilisek ezek mind... Ha már olyan művelt pókok, miért nem értik meg, hogy meszelni kell és kész.

Harmadik: Láttátok, a vén manuszok megértették. *(Legyint.) A* régi generáció...

Első: Na, na tata, azok se mentek volna el, ha egy ilyen menyétet pácolnak.

Második: Azok el, azok elvont pókok ám!

Első (arra a helyre megy, ahol a kerevet állt, megtapogatja a padlót): Te, még a helyük is meleg...

Harmadik: Nehogy napszúrást kapjon a tenyered!

Első: Nem megy ki a fejemből, pedig...

Harmadik: Sok a duma. Meszelni kéne!

Második: Budaiföldet hoztatok?

Első: Ott a zsákban. Hát akkor kezdjük. Én ezen a helyen dolgozom.

(Odatolja a létrát, ahol a kerevet állt, még egyszer megtapogatja a padlót, aztán lassan mászni kezd a létrán.)

Második: Ez se lesz már dilis.

(Rekedten énekelni kezdenek.)

Az én babám egy fekete nő...

(Fütyörésznek, majd sötét lesz, néhány pillanat múlva felgyúl a villany: a szoba a régi, be van rendezve, ahogy az első játékban volt. A szín üres, majd néhány pillanat múlva kinyílik a két ajtó, a két akadémikus lép be, leülnek a régi helyükre. Néhány pillanatnyi szünet.)

Első akadémikus: Hát...

Második akadémikus: Hát...

Első akadémikus: Meszeltek.

Második: Meszeltek.

(Szünet.)

Első: Most tisztaság van.

Második: Folytathatjuk gondolatainkat, ahol abbahagytuk. Eredendően.

Első: Hol is hagytuk abba?

Második: Ott hagytuk abba, hogy ott folytatjuk, ahol abbahagytuk. Á propos.

Első: De ezelőtt miről is beszéltünk?

Második: Arról, hogy meszelnek. Sőt.

Első: Nem, nem arról. Hogy meszelni fognak. Egyenesen.

Második: Ön azt fejtette ki, hogy a meszelés technikája mennyit fejlődött Hamur Abbi törvényei megjelenésétől napjainkig. Szívesen.

Első: Igen, igen, most már határozottan emlékszem. Ön pedig filológiailag elemezte a meszelés folyamatát, és kimutatta, hogy Petrarca tulajdonképpen nem szonetteket írt, hanem meszelt. Hegyre mászott, és meszelt. Máskor is.

Második: Meszelt, igen, igen. A hegyet használta létrának, és meszelte az eget. Nem tesz semmit.

Első (homlokát dörzsölgetve): Mintha egyebekről is beszéltünk volna? Mintha más gondolataink is lettek volna... Csekélység.

Második: Ezen kívül semmi. De ez épp elég. Adalék.

Első: Ha meggondolom éppen elég. Hiszen még így is temérdek munka vár ránk. Ki kell mutatnunk a meszelés hatását Galvani békájára. Függelék.

Második: Igen, igen, Galvani békája... A tegnap üdvözöltem az Akadémián. Van szerencsém.

Második: Nyilván. Levelező tag volt, rendes taggá választottuk. Viszont.

Első: Á propos: a magdeburgi félteke ökrei miből diszszertáltak? Ha jól csalódom.

Második: A meszelés és kohézió címen megvédték dolgozatukat. Mi már valahol láttuk egymást.

Első (homlokát dörzsölgetve): Rémlik, hogy mi egyebekről is gondolkodtunk. Fő az egészség.

Második: Ó, igen, majdnem elfelejtettem. A meszelés és a lóerő kölcsönhatásai volt a másik témánk. Holott.

Első: Nem, nem. Még volt valami... Gratulálok.

Második: Talán... talán... megvan! A meszelés szimbóluma Arisztofánész vígjátékaiban. Noha.

Első: Ezt is, de még... még... Hétfő.

Második: Még? Akkor nem tudom. Kedd.

Első: Gondolkozzunk, mert biztosan voltak még más gondolataink is. Szerda.

Második (sétálva töpreng): Úgy van! A meszelés megismerhetetlensége Pláton filozófiájában. Csütörtök.

Első: Ez az. *(Leverten.)* De még... ezenkívül is voltak gondolataink. Január.

Második: Voltak, persze. Február.

Első: Valami fontos gondolat. Valami egészen fontos. Ára: két piaszter.

Második (tűnődve): Egészen fontos? *(Kétkedve.)* Biztos, hogy egészen fontos? Minden jog a szerzőé.

Első: Ejnye! Hát persze! Kéziratokat nem írunk meg, nem küldünk el, és nem adunk vissza.

Második: Megvan. Pavlov kutyái és a meszelés reflexei. Kész.

Első: Nem! Ez nem! Erről nem beszéltünk. Hanem A relativitás módosulása meszelés közben, ez volt a téma. A fűre lépve a dohányzás tilos.

Második: De voltak a Pavlov kutyái is! Kihajolva a vezeték érintése veszélyes.

Első: Ejnye, hogy lettek volna a Pavlov kutyái? Hetvenkilenc.

Második: De igen, voltak Pavlov kutyái is. Kilencszáznyolcvan.

Első: De kérem, kolléga, mi köze van Pavlov kutyáinak a meszeléshez? Bicska.

Második: Ez igaz. De a Caligula Incitatus nevű lovának viszont van, ezt ne feledje el. Metszőfog.

Első: Az más. Ez bizonyított tény. Ezt ma már axiomaként könyvelhetjük el. De miről is volt még szó? Rendes évi közgyűlés.

Második: Talán... Valóságos belső titkos tanácsos.

Első: Talán? Képzelt külső köztudomású tanácstalan.

Második (kínlódva): Nem, nem tudom. Számításaink tévedhetnek.

Első (felugrik, szinte ugrálva sétál a szobában): Megvan! *(Izgatottan.)* Megvan, uram. A meszelés motívuma a Bach-muzsikában! Kós Ahasvér római jogász.

Második: Igen! Ez az! Hogy *ez* nem jutott eszünkbe. Pedig... olyan egyszerű, istenem, olyan egyszerű... Gyökös Jeronim műlégy-készítő, a termofilia doktora, a bőrbetegségek magántanára, a szkizofrénia atyja, a rákos megbetegedések szakértője, a repülő csészealjak tudora, ma, tegnap, holnap.

(Ebben a pillanatban recsegés, láthatatlan magnóról hang hallatszik: URAIM, A MESZELÉS BEFEJEZŐDÖTT. URAIM, A MESZELÉS BEFEJEZŐDÖTT. URAIM, A MESZELÉS BEFEJEZŐDÖTT. FOLYTASSÁK, AHOL ABBAHAGYTÁK. FOLYTASSÁK, AHOL ABBAHAGYTÁK. A két akadémikus egymásra néz.)

Első (lassan hátrálva az ajtó felé, motyogva): Tehát...

Második (szintén): Vagyis...

Első (megáll, büszkén): Mi mindent ott folytattunk, ahol abbahagytuk. Mellőzhető mennyiségek.

Második (nézők felé): Nekünk vannak gondolataink. Voltak. Lesznek. Ezeket közöljük. A meszelés befejeződött. S a gondolatainkat ott folytattuk, ahol abbahagytuk. Pótolhatatlan dédnagyanyánk. *(Kis szünet.)* Anno domini.

(Függöny)

1966

A SZANDÁL

Mit keres az én tavaszomban ez az öregasszony?

Mert tavasz van újra, kedves barátaim, visszavonhatatlanul tavasz. Ilyenkor én is hosszú sétákat teszek, lassan, lépkedek, hogy időm legyen minden elballagó arcába bámulni, s hogy a kitavaszodó nőket megcsodálhassam.

A Kiseleffen a legszebb a tavasz. Mikor a sugárút aszfaltja végén kőbe dermedt szökőkútként eléd ível a valóban diadalmas Arcul de Triumf, leteszed kétkedéseid minden fegyverét.

De mit akar az én tavaszomtól ez az öregasszony?

Ballagok a virágágyások mellett, és csak az bánt, hogy kezdem elfeledni a virágok nevét. Az árvácska, az oroszlánszáj és a bárányka társainak nevét kiszorították fejemből a telefonszámok, nevek, utcák, hivatalok, az élet ezernyi képlete.

Gyönyörű nap van: most nem kívánok gondolkodni, csupán érezni. Száműzök magamból mindent, ami szétzilálná közérzetemet. Nem, ezen a napon nem akarok tragédiát.

De mit akar az én tavaszomtól ez az öregasszony? Mit akar ennyi zöld, ennyi virág, ennyi nyiladozó leány között? Egyáltalán, mit keres egy öregasszony a tavaszban?

Igen, barátaim, ha én öreg leszek, nektek, fiataloknak adom a tavaszt. Elvonulok meghalni, mint az elefántok.

Nem zavarom meg őszülő és gyér hajszálaimmal a zöld harmóniát, lelketek nyugtalan tavaszi békéjét, hagylak benneteket, hogy egyedül ámuljatok. Nem lopom szívetekbe a szomorúság csipetnyi dózisait... Kegyelmes leszek ifjúsághoz és tavaszhoz, ha már egyszer öreg leszek.

De ez az öregasszony...?

Már percek óta mozdulatlanul áll a virágágyások mellett. Sötét ruhában van (sötét ruhában!), felül zárt nyakú blúzban, nagyon sovány, és nyaka természetellenesen előrehajlik: kondorkeselyűhöz hasonlít!

Haragszom erre a közönséges öregasszonyra, aki sugaraim horizontját sötét, pókháló- és penészszagú ruhájába rántotta: látóhatárom most ott vergődik szürke kötényében, ő pedig felfogja, mint csibéknek szórandó szemeket, s már vinné is – vinné, ki tudja, hova – hánykolódó távlataimat...

De irigylem is: ő biztosan nem feledte el a virágok nevét, most titokban nevükön szólítgatja őket; én pedig örökre arra ítéltettem, hogy nevük-se-tudva szeressem a színes illatú, törékeny bálványokat.

És most MEGMOZDULT AZ ÖREGASSZONY.

Gyors, sunyi pillantást vet maga köré, kiálló csontú, cugos cipős lábával a virágágyás közepébe tapos.

Nem tudom, miért, de gyorsabban ver a szívem. Virágot lop? Ez egyszerre lenne szép és irtózatos, rusnya és zsoltári, röhögni való és fenséges...

És ekkor LEHAJOLT AZ ÖREGASSZONY.

Valami fényes csillan meg a kezében, közelednem kell, hogy jól lássam, mi az, de fél teste eltakarja, elszántabban lépek előre, s végre tisztán láthatom: egy fél szandál.

Gyönyörű szandál.

Fonatai sok- és pompázó színűek, csatja aranyos, és sugárzik róla a csoda és kényelem.

A római nők hordhattak ehhez hasonlót, csat nélkül, elhullt korok híres leányai, akik perverzül a szépet szerették, s a mezők füvét, tengerek perzselt homokját is tüzeikre szánták.

NEM LÁTOTT ILYET MÉG AZ ÖREGASSZONY.

Áll ott, fél karján szatyrával, másik kezében a szandállal, megbabonázva. Sután tartja a szandált, kislányosan.

Most már tudom, miért nézett olyan mereven, miért állott olyan moccanatlanul: nem hitt a szemének, s a mohó fény, amely hitetlenkedve pásztázza a lábbelit, még mindig gyanakvó: talán nem is igaz, hogy ő ilyesmit lelt.

De a mozdulatlanság csak néhány pillanatig tart, csak addig, amíg a szemem szoborrá kristályosítja a tünékeny összetartozást, mert aztán máris pánikban riad fel, karjai összerándulnak, szeme elhomályosul.

VALAMI ESZÉBE JUTOTT AZ ÖREGASSZONYNAK.

Eszébe jutott, hogy ez – ez csak egy fél szandál.

Mit kezdjen az ember egy fél szandállal?

Szinte elernyed a gondolattól, megsemmisül, s talán végleg lemondott mindenről.

S ekkor hirtelen FELKAPTA A FEJÉT AZ ÖREGASSZONY.

Lehajol a virágbokor aljához, ahol a szandált találta, lehajol és megrázza, szétzilálja, gyűri, hajtogatja, vallatja a bokrot.

Aztán, mint akin úrrá lesz a vadság, bokortól bokorig indul, előbb csak lassan szemlélődve, majd egyre türelmetlenebbül, már nem is hajol le, csak a lábaival keresgél, lép, ugrik, már tapossa a virágokat, vad, furcsa táncot jár, virágtaposó táncot, kislánykorit: káposztáshordókban ugrál meztéláb a síkos fejeken, betöri őket a sóba, aztán a réten tapossa a füvet, tarka tehénkék után szaladva, épp ilyen szandálról hallva igét; részeg ura hátán táncol a betyáros asszony (kezet emelt rá az italos férfi), elrugdossa a telhetetlen kismalacokat a kocától, a kutyát, az ólálkodó kutyát a kotló mellől (csibékre szokott az eb), kentaurok taposnak lágy fövényen, juhászok göndör bárányok hátán, s a nyáj, virágok nyája béget – csontos terű alatt –, béget fájdalmas, színes illatokkal.

S ekkor FÁRADTAN MEGTORPAN AZ ÖREGASSZONY.

Mérhetetlen csüggedtség ömlik szét ráncaiban, a szeme felé, s onnan peregni kezd kopogva, reménytelenül...

Csüngeti a szandált: durcás csöppségek a babát, fél kezükben. A másikkal szemüket dörzsölik.

Nem kérdezem, honnan a szandál, duhajok elől menekülő leány lábáról csúszott-e le, futó tolvaj veszítette-e el, csak szorongok már, nehogy meglelje a párját.

Mert nem sejthette, micsoda borzalom vár reá, ha megtalálja a másikat is. Ekkor semmisült volna meg igazán, ekkor döbbent volna rá, hogy öregasszony létére soha, de soha nem húzhatja fel a nyúlánk, fűzfavessző simaságú lábaknak teremtett szandált. Ó, elég volt neki az első tragédia; a második sokkal szomorúbb lett volna.

S ekkor GONOSZUL VILLANT AZ ÖREGASSZONY SZEME.

Aláejtette kezéből a szandált, oda le, ahol volt, a virágbokrok közé. Aztán lassan, szapora pillantásokat vetve hátra, eltávolodott, és megállt a sarkon. Eleinte nem jött senki, s aki jött, férfi volt, s mikor nők jöttek, sohasem pillantottak oda. Senki sem vette észre a szandált.

Ácsorgott az öregasszony, szegény verebecske, aki már gonosznak lenni se tud. Reménytelenül leselkedett a sarokról az öregasszony.

S ekkor megfordult, visszajött és megint felvette a szandált. Kitette a virágágyás szélére, jobban látható helyre. Ismét ellépett mellőle, de csak két-három lépést tett, mert újra megtorpant.

SZÉGYELLNI KEZDTE GONOSZSÁGÁT AZ ÖREGASSZONY.

Visszajött hát, ismét felvette a szandált: s újra elindult az úton.

Vajon a remény ébredt-e fel benne? Hogy valahol majd csak megleli a párját?

S ekkor az öregasszony megállt útjában. Az egyik szennycsatorna fémrácsai előtt állott meg. Villámgyorsan belecsúsztatta a szandált.

MEGKEGYELMEZETT REMÉNYEINKNEK AZ ÖREG-
ASSZONY.

Már könnyedén indult el, terhektől szabadulva, megmentett tengereket, réteket, magas hegyormokat, öreg matrózokat, ifjú hegymászókat, lilás halakat és sötét madarakat.

Frissen lépkedett az öregasszony, jót tett, s hamis remény nem tudott elbánni vele, megbékélt szatyrával, s nem szorongatta már távoli bölcső, közeli koporsó.

Távolodott, távolodott: kilépett tavaszomból sötét ruhájával, szatyrával, szürke kötényével, s vitte csibéi elé szórni határtalan pillantásaimat.

1966

EUROPA TÉRKÉPE

Szanepel nem sejtett semmit. Az osztály már-régen összegyűlt a sportpályán; tornaingre, nadrágra vetkezve várták a Kacort. Leült a homokpálya szélén a meszelt palánknak dőlve, s nézte a sandán mászkáló srácokat. Meg sem kezdődött a tornaóra, máris fáradt volt. Alacsony, kövér fiú volt Szanepel, szemei zsírpárnákban forogtak. Nem akart még levetkezni: sohasem vetkezett le, amíg a tanár föl nem tűnt: így kurtította meg a többiek kuncogását.

Szecska, a nyúlánk és szőke Szecska föllendült a nagykerítésre. „Jön a Kacor!” És Szanepel kapkodva máris vetkezett. Csak állt ott tornaingben, rövid nadrágban a nagy hasával – szinte kilógott a gumikorcból –, csak állt és hunyorgott a napban. Nem gondolt semmi rosszra. És belehalványult, hogy egyetlen nevető arcot sem lát maga körül. Szokatlan volt, hogy nem nevetnek rajta.

Elsőnek Szecska lépett hozzá, aztán Banyó és Bagó, utána Cvikli és végül Gukker. Szanepel úgy visított, mint a malac, ha tokáját éri a kés. Nagyon hasonlított a Szanepel sikoltása a malacéra, s olyan nevetni való volt a vékony, sivító hang ebből a puha, kerek és kövér testből, hogy mindenki mosolyoghatott volna. Négyen teperték le. Szecska elbotlasztotta, a többiek lefogták. Szanepel már háton feküdt, szemét lehunyva, talán a napfénytől, talán mert tenni akarta magát, hogy rosszul van, és nyögött.

Odalépett ekkor Bagó, és erélyesen lerántotta Szanepel nadrágját, le majdnem térdig. A kövér fiú remegett, de nem nyitotta ki a szemét. Meg sem moccanhatott. Ijedt volt és megbabonázott.

Milyen megnyugtató lett volna, ha most kitör belőlük a hahota. Ha megszégyenítő is, abban mégis béke van, mégiscsak közelség. De mindenki hallgatott, csak a fejükkel integettek egymásnak, mint hideg, fehér fényben beteg fölé hajló sebészek. Mindez Szanepelből szorongást váltott ki, testéről jegesen csurgott a víz.

„Most!”

Szanepel nyögött: hideg, nedves hegyű valami ért a hasához. Bőrét ujjak feszítették ki, mint a dobot; ez még jól is esett, és arra késztette, hogy szemét kinyissa. Nem látott semmit: a napfény és ijedtség vakította, hát inkább újra lehunyta.

„Fejből!” – hallotta Szecska lehalkított hangját. „Fejből! Ha nem hoztad el!”

„Ceruza! – villant a kövér kisfiúba –, csak ceruza lehet!” Karcolást érzett, aztán puha kendővel törölgették hasáról az izzadságot. Enyhült a szorítás, és Szanepel szabad volt. Fel is állhatott volna, de még pihent. Csak nadrágját húzta feljebb, szemét még mindig nem nyitotta ki. Vaksin hunyorogva tápászkodott föl. Füttyentést hallott.

„A fővárosok!”

Szanepelt újra megmarkolták és lehúzták a nadrágját.

Már nem volt olyan ijedt; már nem tarthat sokáig; ami jön, csak pótlása lesz valaminek. Nem nyögött, engedelmesen, lazán hagyta magát. Felállhatott. Nem nézett a hasára. Odament a palánkhoz, ahol a ruháit hagyta.

A háta mögött még mindig nem nevettek. Fel akart öltözni.

„Jön a Kacor!”

Bagó sziszegett: „Mondtam, hogy nem lesz lyukas óra! Megmondtam, hogy halasszuk el!”

A tornatanár pedig közeledett és – nem egyedül.

A Dirivel volt.

A fiúk elfehéredtek, és Szanepel kihúzta magát.

Most az egyszer minden rajta fog múlni. Ha véletlenül csak egy kicsit is feljebb csúszik az inge... Nem teheti meg.

A tanárok nem gombfociznak.

Végigizzadta a tornaórát, minden mozdulatára vigyázott, nehogy a hasáról fölcsússzon az ing... És mégis mindezt úgy szerette volna tenni, hogy a többiek is észrevegyék küzdelmét: talán ez lesz az, ami után végre befogadják. Ha ez most sem sikerül, soha, de soha nem juthat el hozzájuk. Szájában összefutott a keserűség. Vad igaztalanságot sejtett; volt ebben az egész ügyben valami gyanús hazugság: nem értette, miért kell vezekelnie, miért kell a fiúkig így eljutnia? Mit vétett eddig? Kövér volt.

Szanepelnek az is eszébe jutott, hogy talán ezután sem fogadják maguk közé, legfönnebb megtűrik, lenyelik, ám sohasem fognak vele úgy beszélni, mint Szecskával vagy Banyóval. Inkább lenne tolvaj, mint Banyó.

„Ne csórj, Banyó! Hagyd abba. öregem!” Vállon veregetik, megpaskolják, leintik testvérien, mintha valóban egy test és vér lennének. Másképp fognak egymással kezet, ha sietve is, de másképp, úgy, mint az egyenlők, fölény nélkül, tenyerük egymás tenyerébe tapad, mintha fogózkodnának, másként mondják egymásnak a „szevasz”-t: mintha lelkük mélyén titkos jelszó égne, mintha egymásnak, mikor találkoznak, fölhajtanák lelkeik kabáthajtókáját, mint a detektívek, s mindkettő máris mosolyog: bizalmasok, beavatottak. Milyen jó is lenne, ha Szanepel is felhajthatná a lélek kabáthajtókáját valakinek.

Egyre ernyedtebben gondolta, hogy sohasem fogadják lelkükbe. De a tanárok mellé sem állhat, mert osztálytársai Júdássá köpdösik, a tanárok pedig, ha nem is mutatják, lelkük mélyén ugyanúgy megvetik a spicliket, mint a fiúk. Hirtelen valaki megállt mellette. Szanepel elborzad. Inge melléig fölhúzva, nadrágja a térdén.

„Hát ez meg...?”

Kacor feljebb rántja Szanepel ingét, a fiú szeme sarkából még látja, hogy társai elfordulnának, sziszegni szeretnének.

A Diri is közelebb lép.

„Mi ez a krikszkraksz? Kis hülye...” Kedélyesen mondja.

„Mi ez?”

Szanepel letekint. Arcán mintha saját bűne világítana.

„Európa térképe...”

„Mivel van?” – nyomkodja meg Kacor a fiú hasát, a bőrét is megkaparja, óvatosan, finnyásan.

„Tintaceruzával.”

A Diri most közelebb hajol Szanepel hasához, szemüvegét is megigazítja, kedélyesen nézegeti a térképet.

„Ki volt ez a Kogutowicz Manó? Ki föstötte ezt?!”

Csönd. Egy homokszem elröpül a déli csillogásban,

Bagó előáll.

„Ki kért erre?”

Szanepel nagyot nyel. Hiszen a Diri földrajztanár.

„Igazgató úr kérem, az úgy volt, hogy fogadtunk a Bagóval: ő azt mondta, fejből le tudja rajzolni Európát, én azt mondtam, hogy nem.”

„Miért nem rajzoltátok a homokba?”

„Nem lehet azt ott pontosan kivenni, igazgató úr kérem. Hát felajánlottam a hasamat, papírunk nem volt, a táskáinkat fönt hagytuk az osztályban, hát ezért ajánlottam fel az én hasamat, tetszik tudni, az enyém... alkalmasabb.”

„Alkalmasabb? Enyhén szólva, a legalkalmasabb!” Ezen most mindenki derült.

Ekkor a Diri hirtelen egészen közel hajolt a térképhez, és elkomorodott.

„Gyertek csak ide, de egyenként. Jól nézzétek meg! Mit vesztek észre?”

Szanepel csak állt, kidüllesztett hassal, közszemlén.

Egyenként jöttek, nagy komolyan lehajoltak, aztán továbbléptek.

Senki sem fedezett fel semmit.

A Diri fülön fogta Bagót, és közelebb vitte.

„Mióta van neked Lisszabon Spanyolországban?”

A pofon nem volt nagy, de csattant.

„Te nem vagy hibás – mondta a Diri Szanepelnek –, te ilyen szögből nem láthattad.”

„Titeket bezúgatlak. A földrajzot meg kell tanulni. Legalább Európát, kis hülyék, legalább Európát!”

Hazafelé csendesen bandukoltak.

„Jól hazudtál!” – mondta Szecska.

„Váltott az eszed. Ha ez a hülye Bagó jobban ügyel, megússzuk...” – így Banyó.

„Hülyék vagytok, hülyék!” – dühöngött Bagó, táskáját a falakhoz csapkodva, „egy ilyen hason, mint a Szanepelé, ki tud pontos térképet rajzolni. Megeszem én azt a térképet, amelyik a Szanepel hasán kiadja magát. Nem láttátok? Tele van dűnékkel!”

Nevettek. Azon nevettek, amit Bagó mondott. Nevettek rajta, jóízűen, barátságosan. Bolybeliek. Ez a tréfa Szanepelnek máskor nem fájt volna. Most azonban behúzta nyakát, s szótlanul baktatott: alaktalan, kövér teste ott himbálózott a többiek sudár árnyéka mellett a napfényes utcán, s szeretett volna valamit mondani, szabatosan, pontosan, mint Jakab tanár úr, de nem tudott, csak érezte, hogy ő ezekkel sohasem lesz bolybeli, ezekhez nem akar hasonlítani többé, még ha erősek, ha akrobaták is, mert idegenek, furcsa állatok, akikben a vadság mély, és mindörökké az ő sebezhető lelke ég majd el a kísérletek fájdalmában.

Egyenest a fürdőszobába lépett, bezárkózott, és mielőtt lemosta volna, a tükör előtt hosszasan bámulta Európa térképét.

1967

VASÁRNAP

Kornis gyűlölte a vasárnapokat. S a délutánokat. A reggelt szerette, a mozgalmas, tarka délelőttöket meg az éjszakát. A délután alaktalan és fásult oázis a délelőtt és az este között. Ilyenkor semmit sem tud kezdeni az ember. Befejezni még nincs mit, nem jött el az este, kezdeni nem érdemes, túl közel az éjjel. A vasárnap délután pedig kettős kín, kettős pokol, mert a hétfő olyan, mint a reggel, piros színű. A kedd a torlódó, nyüzsgő délelőtt. A szerda az ebéd. A csütörtök az evés utáni álom. A péntek a délután. A szombat az este. S a vasárnap – az űr, a semmi, a nulla, a légüres hiábavalóság, amikor semmire sem képes az ember. Úgy nem szerette, mint a másnapos hangulatokat, mint az evés utáni renyheséget, sör utáni tompa főfájást, vagy esőelőtti fülledt iszonyt.

És megint vasárnap volt. És – délután.

Kornis úgy járkált szobájában, mint csuka az akváriumban. Olvasni? Minek? Moziba menni? Miért? Kártyázni? No, és? Aludni? Hiába. Utazni? Csomagolni kellene.

Ha lenne egy terve, vagy legalábbis valami elgondolása, ami átlendítené ezen az újabb vasárnapon. De nincs. Mit kezdhet az ember vasárnap délután? Mindenki pihen. De miért? Annyit dolgoztak, hogy megérdemlik? Vajon?

Negyvenéves ingerültség lakozik bennem! Nem valósítottam meg semmit. Minden csak terv maradt. Nem tudtam feltalálni semmit, pedig mindenkivel elhitettem. Nincs annál szörnyűbb, mint ha az ember kisebb kör-

nyezetét megbűvöli, a világ, a nagyobbik környezet pedig tudomást sem vesz róla. Egyszerre dühös az ember a szűkebb világra, mert az bízik benne, mert azt becsaphatta, a nagyobb világra pedig, mert – érzéketlen, és nem ismeri el. Íme, a mérnök, aki feltalálta a meleg fagylaltot! Minden újítása temérdek olvasmányból ihletődött. Kombináció. Variáció. Permutáció. Dokumentáció, bibliográfia és görcsös igyekezet, hogy ne hasonlítson senkire, semmire. Ez volt ő.

Ó, csak vasárnapok ne lennének!

Mikor juthat az ember eszébe ennyi hullaszagú gondolat? Csak vasárnap. Mikor érzi úgy, hogy nem való semmire, nem kell senkinek, s hogy semminek sincs értelme e világon? Vasárnap. Hétközben nincs idő hangulatokat élni, a hét hat napja nem a gondolkodás ideje, hanem a tetteké. Ám a cselekvés újjászül, a gondolkodás lever, rádöbbent a hasztalanságokra. Hat nap – remény, hat nap cselekvő izgalom és egy nap – kételkedés, bűntudat, kilátástalanság. Nem az isten, az ördög napja ez! Aki hat napon át hisz istenben, a hetediken biztosan megtagadja. Csak aki hat napon át hitetlen lenne, térne meg a hetediken Teremtőjéhez. Ó, vasárnap, világ-rossza, vasárnap!

Mit tesznek ilyenkor az átlaghalandók? Legszebb ruhájukat veszik fel, hogy megmutassák magukat ruhákban is, jobbítsák a világ véleményét önmagukról: azt az ítéletet, amelyet hat napon át mondtak ki róluk. De mit tegyen az, aki nem tudja eldönteni, melyik a legszebb, legjobb ruhája, vagy az, akinek se szép, se csúf ruhája nincsen? Mit tegyenek ezek? Egyet tehetnek csak: gyűlölik a vasárnapokat.

Az ember vasárnap vidéki. Olcsó. Kölniszagú, mint borbély után, vagy gőzölög a tisztaságtól, mintha fürdőből jönne.

(Mit szólna ehhez Jálik elvtárs, a technikai osztály vezetője? Mit szólna? Jálik elvtárs ugyanis szereti a vasárnapokat, de ez még nem volna nagy baj. A baj az, hogy

nem szívleli azokat, akik nem szeretik a vasárnapokat. Kornis mosolygott: furcsa elégtételt érzett: olyasmin meditál, amit Jálik elvtárs nem tudhat meg, tehát nem vonhatja felelősségre. De jó is itthon – négy fal között hangtalanul gondolkodni!)

Cseng a telefon.

Kornis ugrik. Végre! Hangulatát, gondolatait ollóval vágja el a hirtelen csengés. Szinte ledönti a székeket, rohan át a szobán a készülék felé. Mindegy ki az, aki csenget, de legalább nem poshad ilyen hullaszagú töprengésben!

Legjobb barátja: Szadó.

Szadó hangja valami újat hoz. Kornis reménykedik. Szadónak vannak ötletei, tud nyugtatni, mozgalmas ember. De hiszen nem is hallom, mit mond.

– Nem értem! Hangosabban.

– Te... – mondja Szadó s a „te”-t elnyújtja, panaszosan, úgy szól, mint árva kolomphang elbitangolt juh nyakán –, te... nagyon unom magam. Ilyenkor egyszerűen nincs mit csinálni. Nem bírom a vasárnapokat. A délutánokat pedig különösen. Ez pokoli! Ki volt az a hülye, aki ilyen napot ki tudott találni? Föbelövetnék mindenkit, aki a vasárnapot hat napon át várja...

Kornis torkát elszorítja a zaklatott hang. Miért kell túlozni? Az igazságtalan, megfontolatlan kijelentéseknek nincs helyük.

– Ne hisztizz, Béla.

– Én? Hisztizek? Hát ez nap? Ez neked nap? Mit lehet vasárnap csinálni? Moziba menni? Mindenki oda megy. Tolonganak, izzadnak a Brigitte Bardot festett hajáért. Egy ilyen kis reklám-boszorkányért. Tucatjával jobbak szaladgálnak az utcán, csak fel kell fedezni őket.

– Nem is olyan rossz nő...

– Már csak azért is ellenszenves, mert vasárnapra tartogatják az emberek. Hidd el, Korniskám, ezen a napon nem lehet semmit sem csinálni, ha csak... ha csak az ember fel nem akasztja magát.

– Kártyázz!

– Kártyázni? No, és? Te nyersz, nyersz tőlem öt üveg sört – együtt isszuk meg. Én nyerek. Akkor is együtt isszuk meg. Nem, a vasárnapra nincs gyógyír!

– Olvass.

– Olvasni? Ilyenkor? És mit? Valami könnyűt, ugye? De a könnyű felidegesít. A nehézre pedig nem tudok odafigyelni. Különben is a jó könyv megérdemli, hogy munka vagy ölelés helyett olvassuk, ne pedig unalomból.

– Hát akkor dolgozz... – mondta Kornis, és egy ér elkezdett dobolni a halántékán.

– Te embertelen! Hat napon át dolgozom, mint egy ló, s te még vasárnap is munkába küldenél.

– Menj el egy nővel...

– Meleg van, fiam. Lusta vagyok az ilyesmire. Jól is laktam, ilyenkor nemi vágyaim szünetelnek, a vér az emésztés területére tódul... Ha ide jönne helyembe a nő, nem mondom, s ha ő beszélne rá, és vadidegen nő lenne, aki még sejtelmes, legalábbis egy fél órára... De most az idegen nők is unatkoznak, ettek, melegük van, és velem együtt ők is gyűlölik a vasárnapot.

Kornis kifogyott a tanácsokból. Ez fölingerelte. Íme, itt van ez a Szadó, egyetemi éveik óta a legjobb barátok, de még soha nem beszélt neki arról, hogy gyűlöli a vasárnapokat.

Rendben van, hogy én gyűlölöm, de hogy ő is? Ennyire hasonlítanának egymásra? Megfertőzte volna őket kettejük barátsága? Vagy talán egy idő után a barátok is úgy kezdenének egymásra hasonlítani, mint a házastársak? Kornisnak az villant eszébe, hogy a Szadó orra mintha megnyúlt volna az évek folyamán, pedig – és erre határozottan emlékezett – egyetemi hallgató korában majdnem pisze volt. S a haja is megszürkült, akár az övé.

– Látom, elmélkedni nem unod – mondta elég gunyorosan. – Jobban tennéd, ha kikötnél valamelyik környéki faluban.

– Faluban? Azt hiszed, ott nem ugyanúgy unatkozol, sőt, a falu még ráadás is!

Kornist egyre jobban izgatták a Szadó véleményei. A nagy hasonlóság ingerel – dünnyögte. Különben is Szadó felnőtt ember, egyedül is megbirkózhat vasárnapi komplexusával. Miért kell terhessé válnia? Miért kell Szadónak a barátja rossz közérzetét saját rosszabb közérzetével elmélyítenie? Hiszen az övé csak futó hangulat volt, de a Szadóé konok világnézet, pszichikai alkat, valóságos filozófia! Miért nem tud Szadó egyedül megbirkózni saját rossz világérzetével? Egy igazi barát nem rongálja a másik közérzetét... Belevörösödött a gondolatba, tarkója is elkezdett fájni.

Ingerült, szinte támadó volt a hangja.

– Te semmit sem élvezel, semminek sem látod értelmét. Különc vagy. Keresd meg a megoldást. Feküdj hanyatt és gondolkodj!

– Gondolkodni? Vasárnap? És miről, könyörgöm, miről?

Kornist ez a kétségbeesett hang kihozta a sodrából.

– Az unalomról! Ha nem akarsz unatkozni, elmélkedj az unalomról!

– Unatkozva nem lehet az unalomról elmélkedni, mert az elmélkedés tudati összpontosítás, tehát kizárja az unalmat, amely annak épp a fordítottja: cselekvéstelenség. Az agyban egyetlen mező sem kerül erős gátlás alá, mert semmilyen másik mező nem aktivizálódik. Az unalom az erőfeszítés gátlásossága, pontosabban: a legaktívabb teljes inhibíció: a gáltások erősségnélküliek, de teljesen befödik az idegzetet. Az unalom tehát teljes gátlásosság, de csak a felszínen.

Kornis torkát ez a pontatlan tudálékosság szorongatni kezdte.

Már-már kirobbant ingerültsége.

– A te szádból a banalitás is úgy hangzik, mint egy szentencia. Mikor szoksz már le arról, hogy barátaidat se

füle, se farka állításaiddal hökkentsd meg. Változz meg! Javulj meg! Ha akarod, értelme van mindennek!

– Kivéve a vasárnapoknak, és kivéve a délutánoknak!

Kornis keze hirtelen elkezdett remegni, legszívesebben odavágta volna a telefonkagylót, és a pokolba küldi Szadót, de erőt vett magán.

– Meg kell lelned a vasárnapok értelmét – hangja most, nem tudni mi okból meleggé vált, szinte behízelgővé. Mintha meg akarta volna bűvölni barátját. – Meg kell lelned a délutánok gazdag értelmét. Hidd el, csak rajtad múlik. Mégsem lehet, hogy egy meglett férfi életében enynyi üresjárat legyen, mint a tiedben.

– Nem tudok jobbat kitalálni, mint az unalmat. Szüntessék be a vasárnapokat. Csak ülök és bámulok. Nem teszek semmit, és nem gondolok semmire. Nem érzem jól magam, és ellene mégsem kívánok tenni. Ez az én vasárnapom. És lent az utcán ünneplőbe – hallod? ünneplőbe! – öltözött emberek mozijegyet – nevetséges! mozijegyet! – váltanak, kiskocsmák sörhabjába bámuló emberek ülnek, és nem gondolnak semmit, de semmit! És sétálnak, és lefricskázzák a porszemeket legjobb ruhájukról, és egész héten ezért élnek, ezért takarékoskodnak... ezért a szörnyű, emberevő, borzalmas Walpurgis-napért!

Kornis arcát lilába játszó pirosság fecskendezte be. Nyáron, negyvenfokos hőségben, lépcsőt mászva érzett ilyesmit a halántékán.

– A hangulatok nihilistája vagy. Hangulati impotens! Semmiben sem találsz tartalmat, semmiből sem bányászod ki a szépet.

– Mindenből ki, csak a vasárnapból nem. Mert nem tudom, mert lehetetlen!

Kornis fél kezével a levegőbe nyúlt, mintha gondolatai rántanák repülni.

– A vasárnap, ha jól meggondolom, a legszebb nap. Az emberek egész héten gürcölnek, mi sem humánusabb, hogy akarjanak egy napot, egy délutánt, amikor nem tesz-

nek semmit, csak ülnek és bámulnak, sétálnak és nézelődnek... És mennyi tartalom van ebben a bámulásban, mennyi érték ebben a nézelődésben! Egy heti emberfeletti erőfeszítés van mögötte. Azoké az embereké, akik hat napon át utasításokat, terveket, parancsokat hajtanak végre. És jön a hetedik nap, az enyhülés, a magunknak élés napja. A hat nap a közösségé, a világé, a társadalomé. A hetedik az egyén napja. Ez a szabadság koronája. Ezért mondom, Szadó, ne légy huligán! Ne rombold le vasárnapjainkat!

És nagyot szippantott a levegőbe. Nagyot szippantott és már nem is hallotta, mit válaszol Szadó, mindegy volt, és nem is érdekelte. Ő befejezte. Letette a kagylót.

Körülnézett a szobában.

Nagyokat, felszabadultan lélegzett, mint aki veszély kergetésétől szabadult meg.

Szíve körül könnyüség derengett, kis északi fény, körülötte semmi fülledtség, csak édes, különös izgalom, az idegek felszabadult és vágyakozóan türelmetlen tánca.

Igaznak érzett minden szót, amit Szadónak mondott.

Az ablakhoz lépett.

A látványtól megremegett.

Észre sem vette, mikor múlt el a délután. Már régen este volt.

1967

A TÁNCOS

A Táncos már napok óta nem jött.

A rabok a töltés oldalában álltak, talicskájuk szarvához gyökerezett lábbal. Megállította őket az ősz; a nádas bóbitáinak hullása, a talicskára pergő levelek. Megint elindultak a keskeny pallón, libasorban, egyre gyorsabban, hogy a töltés tetejéről belenézhessenek a pusztába.

A fiú látta az előtte kapaszkodó feszült horgasinát. Ráismert: az ügyvéd. Mindenkiét ismerte. Mást, mint az inát, senkinek sem láthatta, mert feje a talicska púpos földjére görnyedt. Görbe volt az ügyvéd lába, horgasina pedig csomós, ellentétben a könyvelőével, ez szinte eltűnt a gyermekfej nagyságú térdcsont két oldalán.

A könyvelő már fent állott a töltés tetején, nagy lendülettel borította ki a földet, aztán tenyere alatt a síkságba nézett. „Jön!” – s integetni kezdett. Amíg a Táncos kijárt, erre nem volt szükség. Amikor virágmintás ruhájában megjelent, már mindenki tudhatta, pár perc múlva itt az ebéd. A Táncos felintegetett a töltésen ácsorgó őrmesternek, az pedig súlyos lépteivel közelebb jött asszonyához. Ilyenkor az egész embersereg megállt egy pillanatra: a férj és a feleség szemük körében találkozott. Az őrmester és a Táncos leültek a töltés oldalába, nagyon közel a rabokhoz, s az asszony kibontotta a kosarat.

A rabok szemük sarkából nézték a családi jelenetet, s most is ugyanaz történt, amiért ezt az őrmestert különösen utálták. Az őrmester lassan, egyenként, szinte ma-

gasra tartva szedte ki az elemózsiát. Hogy mindenki láthassa.

Akkurátusan evett, szemöldöke alól elégtétellel sunyított feléjük. Időnként kezében egy-egy kolbászdarabbal a rabok irányába hadonászott, teli szájjal kiáltozva: Mozgás!

„Ha lenne benne annyi jóérzés – mondta az ügyvéd, aki saját bevallása szerint három dolgot utált: a Sztójay-kormányt, a kását és ezt az őrmestert –, hogy várjon, amíg a mi kosztunk is megjön.” Más őrmesterekben valóban volt valami szemérmesség, s tőlük távolabbra ettek, olyan is volt, aki mintha restelkedett volna.

Megérkezett az ebéd.

A csajkák csörgése, a szakácsok kiabálása, az éhség egy pillanatra elfeledtette velük a Táncost, az őrmestert és mindent.

Csak miután kikanalazták a híg krumplilevest, befalták a rózsaszínű lóhúst, s leültek rágyújtani, vetődött szemük újra a házaspárra. Az őrmester hanyatt feküdt, a Táncos egy fűszállal a fülét birizgálta. Mindenki várt. Tudták, a Táncos hamar megy el, s azt, amikor a Táncos elmegy, senki sem akarta elszalasztani.

Felállt, derekán megigazította a ruhát, vette a kosarat, mondott valamit az őrmesternek, és elindult.

A rabok előrehajoltak. Ez volt a negyedik fogás, Krumplileves, lóhús, cigaretta és a Táncos.

Erről nem késhetett le senki. Aki félrevaló dolgát végezte, azt is előkiabálták valamelyik gödör fenekéről, s az ha a nadrágját huzigálva is, de a töltésre szegezte a szemét.

A Táncos pedig vonult, igen, így helyes mondani, „vonult”. Tudta: minden szem őt nézi. Táncos-léptű volt; ezért is nevezték Táncosnak. Némelyek szerint – például a fiú véleménye ez volt – a macska jár így, ha tűz-parázsra teszik. De ilyet csak kevesen láttak, ezért nem is tudták elképzelni. Inkább a táncos léptek mellett maradtak. Az ügyvéd azt mondotta, hogy a Táncosnak nagyon vulgáris

a járása, a cirkuszi lovakéhoz hasonlít, amikor lovassági indulóra lépkednek.

Mások szerint ez nem lehetett igaz, mert a Táncosban semmi lószerű nem volt.

A fiú, valahányszor a Táncos elvonult, meg volt babonázva. Eleinte titkolta ezt, később azonban gátlástalanul bámulta az asszonyt. Senki sem tudta volna megmondani, szép-e a Táncos és hány éves. Egy bizonyos: ebben a kopár őszben, a töltés tetején ennyi ember közül ő volt a legvonzóbb és legfiatalabb.

„Szép, mert nincs más – így az ügyvéd –, de ha kieresztenének az utcára s látnál mást is, észre se vennéd.”

A fiú csak majszolta a maradék kenyeret, időnként serkedező szakállát tűrögette.

Az őrmester már rég kiáltozott, de csak lassan kászálódtak, még mindig a Táncost bámulták. Ezt így is tervezték. Azt szerették volna, ha az őrmester észreveszi ezt, így kívánták volna megbüntetni ebédeléseiért. Az őrmester azonban rájuk sem hederített.

A könyvelő, aki különösen haragudott az őrmesterre, ezt mondta a fiúnak:

„Tudod, mit válaszolnék, ha megkérdezné, hogy mit bámulok úgy a felesége után?”

„Azt fiacskám, hogy a szemem nincs megbüntetve. S különben is, senki sem tilthatja meg, hogy egy nő után nézzek. Ha nem tetszik, ne hozza ide a feleségét.”

A fiú később valakinek bevallotta, hogy majdnem minden éjjel a Táncossal álmodik. Apránként mások is bevallották, s nemsokára alig akadt valaki, aki ne álmodott volna vele.

A Táncos pedig, mintha tudta volna, hogy mennnyien álmodják, egyre festőibben vonult a töltésen. Megsejthette a Táncos, hogy temérdek álomnak a bálványa ő, hogy temérdek álomban szép és forró minden porcikája. Éjjelről éjjelre más álom ágyába vándorolt a Táncos. „Álmaitok

tárgya!” – gúnyolódott az ügyvéd, aki következetes maradt: sohasem vallotta be, hogy álmodott volna vele.

A könyvelő egy nap úgy és addig nézte a Táncost, hogy az őrmesternek is feltűnt.

„Mit bámulsz?”

„Egy nőt.”

Az őrmester úgy nézett rá, mint arra, akinek elment az esze.

„A feleségemet?”

„Hát a felesége?” – csodálkozott a könyvelő, és látszott rajta, hogy semmilyen árat nem sajnál a heccért. „Mit bámulsz rajta?”

„Vele álmodtam. S most, mintha más lenne, mint az álmomban” – a könyvelő szavai fojtottak voltak, tudta, mennyit kockáztat, de valami ördög villogott benne.

„Mit csináltál?”

„Álmodtam vele” – hangja most oroszlánszelídítő árnyalatot kapott. „De nyugodjék meg, őrmester úr, ártatlan álom volt. A kedves felesége, mintha az én húgom lett volna, mind a ketten úgy öt-hatévesek lehettünk, és elmentünk gyümölcsöt lopni. De arra már nem emlékszem, hogy sikerült-e.”

Az őrmester arca lilásra változott.

„Hogy hívnak?”

A könyvelő azonban válasz helyett hozzátette:

„De nemcsak én álmodtam vele. Itt – mutatott körül – már mindenki álmodott a kedves feleségével.”

Hogy az őrmestert megnyugtassa, kibővítette:

„A kedves felesége nem hibás. Ő biztosan nem álmodott velünk soha. De mi sem tehetünk róla: az álmoknak nem lehet parancsolni” – kicsit megnyomta az utolsó szavakat, s várta, hogy az őrmester az arcába sújtson.

„Ha megüt, jelenteni fogom” – gondolta görcsösen a könyvelő, „nevetségessé teszem a parancsnok és a kollégái előtt”.

És nem tévedett. A következő pillanatban már hátra is tántorodott, s nekiesett egy talicska földnek. Vért ér-

zett a szájában, és kiköpte, úgy köpte ki, hogy a köpés az őrmesternek is szólt.

Az pedig úgy állott ott medvetermetével, mintha azt kérdezné:

„Akar-e még valaki valamit?”

A fiú most előrelépett, és azt mondta:

„Ne haragudjék, őrmester úr, de ez nem volt méltányos. Mert így mindenkit megverhet. Például engem is. Én is álmodtam a kedves feleségével. És bocsásson meg, azt is meg kell mondanom, hogy az álmom nem volt olyan ártatlan, mint a kollégámé.” Ő is várta az ütést. Ez sem késett.

Ekkor állt elő az ügyvéd, s ő is azt mondta:

„Én is álmodtam a kedves feleségével. Hálás vagyok neki ezért: azelőtt Sztójay Dömével szoktam álmodni. Öreg ember vagyok, de nem vén is. Meg kell vallanom, férfi vagyok én azért. Kérdezze meg álombeli feleségét...” – de nem tudta folytatni, mert máris a földön hevert. „Tudja meg, őrmester úr, hogy a kedves felesége álmunkban mindünk szeretője volt.”

Egyre több mondat zuhogott, egyre kegyetlenebb mondatok; volt, aki részletezett is, volt, aki nevén nevezte a dolgokat, volt, aki átszellemült mosollyal „élete legjobb nőjének” nevezte a Táncost, s hozzátette, „milyen lehet életben, ha álomban is ilyen remek”. A rabok szeme keskenyre kegyetlenedett, és vérző szájjal, felhasadt szemhéjjal is élvezték, hogy inog meg mondataik súlya alatt ez a medveember. Nyöszörgött dühében, egy csapással szerette volna megsemmisíteni nem őket, ez kevés lett volna, hanem a szavaikat, mert lelke csak így nyugodhatott volna meg, ha kitépi a nyelvüket, kiszakítja torkukból a hangokat, szájöblükből előcsavarja és letapossa mondataikat, igen, csak úgy nyugodhatott volna meg őrmesteri lelke, ha bennük a szavakat öli meg!

És lapátnyéllel verte őket, azok meg csak kacagtak már, mert egyebet tenni nem tudtak, és közben gúnyosan kiabálták:

„Van egy anyajegy a hóna alatt!”

„Egy szemölcs a melle felett.”

S élvezték, hogy az őrmester tajtékzik, mert ők tudják a legmeghittebb dolgokat is, és kacagtak, kacagtak, kegyetlenül, véresen gyöngyözött torkukból a derű.

A parancsnok összevonta a szemöldökét:

„Ki álmodott először?”

„Azt nem tudhatjuk, de álmodtunk.”

„Ki engedte meg, hogy egy rab az őr feleségével álmodjék?”

„Nem tudtuk, hogy tilos.”

„Egy rabnak álmodni tilos. Hét napi zárka. Többet meg ne halljam, hogy álmodtok.”

Kórusban mondták: „Jó! Többet nem fogunk álmodni!”

A könyvelő másnap félig mosolyogva, félig borzongva mesélte el álmát.

Az őrmesternek ez már valóban a fülébe jutott, s odahívta a könyvelőt.

„Meséld el nekem is, mit álmodtál?”

A könyvelő eleinte akadozott, aztán mind jobban nekivetkezett. Az őrmester nagyon élvezte az álmot. Térdét markolászva kacagott.

„Nem is tudtam, hogy tetszik nektek a feleségem” – mondta, és hangja határozottan büszke volt.

„Csuda szép nő!” – bukott ki a fiú száján, látszott rajta, szeretné visszaszívni, de már nem lehetett. Az őrmester hetykén nézett rá, incselegve kérdezte:

„És mit csinálnál vele?”

A fiú szíve fennakadt a torkán vagy talán bordája hegyén.

„Én... semmit...”

„Vajon?” – hunyorgott az őrmester. „Na, mit csinálnál egy ilyen szép nővel?”

„Tudná ő...” – vágott közbe a könyvelő, akinek újra megjött a hangja.

„Szóval, mit csinálnátok? – nagy, vizenyős szemei gőgösen forogtak körbe-körbe. Úgy érezte: most már nemcsak rangjában áll mindenki felett. Most már mindenki felett áll, mert olyan felesége van, akiért ezek élnekhalnak. Kihúzta magát.

„Jól van, na. Ha nem akarjátok, nem faggatlak. Mások is mondták már, hogy szép feleségem van. Na, mozgás!”

És elindult a kubik-gödrök mentén, nehéz, büszke, elégedett léptekkel.

A fiú még állt egy darabig. A könyvelő nem érezte jól magát. Az ügyvéd sem. És senki, aki a Táncossal álmodott.

„Ahogy te álmodtad, szebb volt” – mondta később a könyvelőnek a fiú.

Valamennyien úgy érezték, hogy a könyvelő álma szebb volt, mint ami most történt. És azóta a Táncos nem jött többet. Némelyek azt mondják, azért, hogy senki se álmodhasson vele, mások szerint megszökött egy sofőrrel. Tény, hogy a Táncos nem jött, s ezután a könyvelő inti be, ha jön az ebéd, az őrmester pedig egészen félrehúzódva majszolja a falnivalót. Többé sose láthatták, hogy mit.

1955

GYALÁZATOS NÉZŐSEREG

A város szélén, ahol ritkulnak a házak, s egy-két beépítetlen telek is éket ver a házsorok sűrű fogazatába, Csiri leverte a két karót egy romház elébe. Kifeszítette a kötelet, és öreg zsebórát akasztott (láncánál fogva) a húregyenes zsineg közepére.

Belenyúlt a két zsákba, amellyel jött, s amelyet mint pásztorok a bárányt, nyaka között hozott, és kiszedte a kellékeket. Orrát bepúderezte, fejébe tollas kalapot nyomott. Ennyi munka után le kellett ülnie, lihegett. Hatvanéves fejjel ennyi attrakció – nem gyerekjáték. Leült egy földkupacra, hogy kifújja magát. Nem gyújtott rá: a cirkuszban szokta meg így; már fél nappal a fellépés előtt nem cigarettázott. Kiöregedett, de szokásai vele maradtak, hűségesen loholtak nyomában, pedig már rég nem volt cirkuszi artista. Kirúgták, mert összeveszett az oroszlánszelídítővel, aki egyben a cirkusz tulajdonosa is volt. Csak később hallotta meg, hogy néhány napra rá az igazgató az egyik oroszlán torkában fejezte be életét. Ezt a véget igazságosnak érezte Csiri. Egy állat torolta meg a rajta esett sérelmet.

A kíváncsiak már kezdtek gyülekezni, felállt, leporolta nadrágját, nem akarta, hogy gyengeségét lássák.

Egyetlen pillantással megmérte az egybegyűlteket. Kevés volt a gyerek, ennek különösen örült, mert a gyermekeket és katonákat nemigen szerette.

„Igen tisztelt publikum! Jelen személynek mindig egyetlen vágya volt: az, hogy saját cirkuszában szórakoz-

tassa a nagyérdemű közönséget. Ez csak most adatott meg, amikor jelen személy hatvanesztendős, s amint látják", s itt körülmutatott, „saját cirkuszában, saját sátra alatt", itt felmutatott az égre, „saját attrakcióit bámulhatják meg".

Meghajolt.

Lehettek vagy húszan.

Nagy csendben kapaszkodott fel a kötélre, s dobpergés nélkül – kétszer végigsétált rajta. Amikor másodszor is a kötél közepére ért, villámgyorsan lehajolt, felkapta az órát, egyensúlyozva megállt, füléhez emelte, ketyeg-e, majd bólintva ugyanolyan sebesen visszaakasztotta a kötélre.

Nagy tapsot kapott.

Ma minden remekül ment. Izmaiban mintha megfiatalodott volna, s ebben a közönség is segítette. Ó, hányszor érezte ezt: a szemek már nem is mozdulatait nézik, hanem ott munkálnak húsában, csontjaiban, s mint láthatatlan szálak, a tekintetek rángatják s küldik útjára a kötélen.

Forróság járta át. „Nagy dolog a közönség." Amikor Csirinek sikerült valami, fellélegeztek. Jól hallhatta a megkönnyebbült sóhajokat, s ez megrendítette. Szeretik, féltik, segíteni akarják. Jobban izgulnak, mint ő, pedig az ő csontjai forognak kockán. S ez nemcsak azért van, mert senki sem szeret tragédiák szemtanúja lenni, hanem azért is, mert megnyerte a tetszésüket. Egy bikaviadalon sokszor a bikának szurkolnak az emberek, mert a torreádor ellenszenves, magabiztos, utálatosan fölényes.

Ismét taps zuhogott rá, meghajolt, belegörnyedt az elismerésbe, és rugalmasan ismét a talpára esett.

Ilyen sikerre már rég nem emlékezett.

Nemegyszer kifütyölték, záptojást dobáltak feléje, csúfolódtak vele. Csiri ilyenkor farkasszemet nézett velük, gyorsan zsákba hajigálta a kellékeket, és igyekezett kereket oldani. Sohasem alázkodott meg előttük, elinalt

ugyan testét féltve, de hízelgő szava sohasem volt hozzájuk.

„Túl sok feneketek van ahhoz, hogy ki.... hassam” – dünnyögte a távolodó közönség felé.

Egy attrakció volt még hátra.

Nem a legveszélyesebb, de a legszórakoztatóbb. Csiri tollas kalapját a kötél közepére rakta, s lábait a semmibe lógatva ült rá.

A szélen először az a cigányképű mozdult meg. Csiri ezt már régen figyelte, mert mind közül a leggyanúsabb volt. „Olajra akarsz lépni, apuskám...” gondolta, de nem moccanhatott, mert a kötél nem engedte.

A cigányképű finoman húzódott hátra. Remekül megszagolta, hogy az utolsó attrakció következik. Ha nem ülnék rajta, kalapot emelnék...!

Csiri majdnem leszédült a kötélről.

Az egész első sor, vagy négy-öt ember, hátrahúzódott, s azok akik elöl maradtak szintén igyekeztek visszakozni. Az egész nézősereg mozgásba jött.

„Azt már nem!”

Csiri leugrott a kötélről, de ebben a pillanatban már mindenki meglódult.

Tanácstalan dühvel torpant meg, majd amikor világosan látta, mire megy a játék, a karókhoz ugrott, egyetlen rántással lefejtette a kötelet, és lihegve ugrott feléjük.

Szaladtak.

„Szaladtok?”

A kötéllel a levegőbe csapott.

„Szaladtok?”

A kötél egyre hevesebben suhogott a kezében.

„Bámulni igen, fizetni nem?”

Ugrálva, bukdácsolva rohant közöttük jobbra-balra csapkodva.

„Ingyen cirkusz?”

Egyet el is talált, de az tovább futott.

„Ezért tettem ki a lelkemet...”

Majdnem megbotlott egy földkupacban, de gyorsan visszanyerte egyensúlyát.

„Beléptit nem fizetni? Szép ez?”

Utána csapott, s elkapta a derekát.

„Hova szaladtok, nem tetszett?!”

És csapkodott, csapkodott Csiri maga körül – rohanva közöttük és utánuk.

Az egész nézősereg már régen messze járt, amikor ő leomlott a földre.

„Gyalázatos nézősereg”...

Szeme elhomályosult, és átölelt egy téglát.

„Krisztus is kötéllel verte ki őket a templomból...”

Ő meg az ég alól... az egész ég alól...

Kinyújtózott, hogy lásson egy kis napot. Sós vér gyűlt a szájába.

Nagy és kék volt az ég.

Elgyengült, s csak azért nem köpött föl, mert tudta, hogy reá fog visszahullani.

1967

ÜVEGEK

A múlt év telén nagy hóviharok voltak; egyik sem tartott huzamosabb ideig: két-három zűrös, hóval-jéggel mindent beborító nap, aztán egy hét téli verőfény. Így ment egész decemberben, hogy aztán újévtől kezdődjék a haddelhadd. Hó- és jégtömeg zúdult a városra, házakra, udvarokra, és belenyögött minden.

A Zsoldos albérleti szobájának ablakaira két ujjnyi jég rakódott. Egyik lepedőjét sávokra hasogatta, körülbugyolálta az ablakkeretet, hogy ne süvítsen be a szél. Az ajtó réseibe régi újságokat tömködött. Úgy érezte, elszakadottsága teljes.

Bicskájával az ablak jegébe négyszögletű lyukat vágott, s ezt tréfásan magában „világnézetnek” keresztelte el.

„Nem akar szűnni, nem akar szűnni...” – dünnyögte valahányszor kinézett, s újra meg újra megborzongott a látványtól. A háztetőkön másfél méteres hó. Az udvaron a földszint ablakait verdeste a fehér, megtáltosodott tömeg.

Annak örült, hogy nem kell hivatalba mennie. Cserélt egyik kollégájával: télen vette ki a nyári szabadságát.

„Mégis el kell szánnom magamat” – motyogta, és jól felöltözött: sállal, kucsmával olyan volt, mint egy sápadt Amundsen. Lebaktatott padlásszobájából a csikorgó falépcsőkön, s csak amikor az udvarra nyíló ajtóhoz ért, rettent meg. Az udvar felőli lépcsőházban legalább húsz cen-

tis volt a hó: a réseken át fújta be a szél. Zsoldos szíve a torkába ugrott: „mi lehet kint”.

Lenyomta a kilincset, aztán megbökte az ajtót. Az ajtó meg sem moccant. Teljes erejéből feszült neki, de érezte, hogy erőlködése hiábavaló.

Hátrább lépett, s előrehajló vállal rontott az ajtónak. Kis reccsenés, s egy arasznyira megnyílt az ajtó. Zsoldost úgy meglepte a látvány, hogy hátrahőkölt. Ekkora hótömegre mégsem számított. Bekopogott a házmesterhez, s lapátot kért. Az öreg úgy nézett rá, mint valami túlvilági lényre.

„Maga havat akar takarítani, Zsoldos úr? Ekkora havat?” De azért odaadta a lapátot.

Zsoldos állt kezében a lapáttal, s a legnagyobb zavarban volt. Az ajtó résén a lapát nem fért ki, úgy legalábbis nem, hogy dolgozhasson vele. Ismét nekirohant az ajtónak: most végre annyi rés támadt, hogy kezelhette a lapátot. De hova szórja a havat? Mert a havat csak a réssel egyirányba tudta volna szórni, így viszont nem csinál semmit, mert újra találkozni fog a már eltakarított hóval. Úgy döntött, hogy amíg az ajtót teljesen ki nem nyithatja, az első lapát havakat a lépcsőházba szórja. Így is tett. Igyekezett egyenletesen szétszórni, nehogy kupacokba gyűljön.

Kesztyűben dolgozott, de a lapátnyelen így rossz fogás esett, zsebre vágta s puszta kézzel forgatta tovább. Egészen beleizzadt: sálját a lépcsökarfára akasztotta, később lekerült róla a nagykabát is.

Végre tárva-nyitva állt az ajtó!

Kinézett a fehérségbe, belepirulva, lihegve, és valahogy diadalmasan. Az udvar túlsó sarka azonban olyan távolinak tűnt, hogy rögtön el is szontyolodott. „Amíg odaérek, a nadrágomba...” – és becsukta az ajtót. A lapátot nem vitte vissza, odatámasztotta az egyik sarokba.

„Most mit tegyek?”

Becsengetett háziasszonyához.

Zavarban volt.

„Asszonyom, az udvaron nem lehet közlekedni.”

„Igen, láttam. Micsoda ítéletidő, Zsoldos úr, sose éltem ilyet!”

Zsoldos egyik lábáról a másikra állt. Hogy nem érti meg ez az asszony! Olyan nehéz őt megérteni? A háziasszonya tudhatja, hogy neki nincs vécéje, ő az udvarbelire jár. Most miért nem ajánlja fel?

Nem bírta tovább.

„Asszonyom, szeretnék bemenni a vécéjükre.”

„Ó!” – kiáltott fel az asszony, s Zsoldos még ilyen állapotban is megérezte, hogy ebben az indulatszóban több a meglepődés, mint a szívélyesség, több a gunyor, mint az előzékeny szánalom.

És amikor kijött, megint zavarban volt, nem tudta, nagyon nevetséges-e, ha megköszöni, s ha nem köszöni meg, mit mond a háziasszony. Mormolt valamit, s amikor az ajtón kívül volt, már tudta: ide nem jön többet, csak ha a lakbért kell fizetni.

Felment szobájába, végigheveredett ágyán. Olvasni nem volt kedve, enni kellene: de eszébe jutott, hogy nem jó, ha túl sokat eszik. Ki tudja meddig tart ez a hóvihar, s a vécére járást legalább két-három napban kell megejteni.

Ahogy így feküdt órák hosszat az ágyon, hideg veríték lepte el: veséje tájékán hideg áram szaladgált, hasalji izmai nyilallottak. Vizelnie kellett. Szinte csikorgatta a fogát.

Körülnézett.

Sehol semmi.

Volt egy kis spanyolfala, mögötte amolyan konyhaféle.

Fél éve felgyűlt italos, borvizes üvegei hevertek ott egy csomóban. Egy félliteres üveg akadt először a kezébe.

Épp elég volt.

Szinte csodálkozott rajta, hogy ez az üveg került a kezébe először, és épp annyira is futotta.

Megnyugodott. Ez tehát meg van oldva. Itt vannak az üvegek. A másik kérdést igyekszik elodázni, s ha már minden kötél szakad, sorra járja a lakókat, hogy túl sokszor senkit se terheljen.

Evett egy picit, nem túlságos étvággyal, s elhatározta, hogy gondolkodni fog.

A legjobb lenne senkire sem rászorulva élni – villant agyába –, de lehet ezt egyáltalán? Hogy legyen mindened, és ugyanabban a szobában legyen, hogy ne kelljen bekopogtatnod sehova semmiért. Magadból élni másokért. Igen, ez szép lenne, de ez nem egy hivatalnok dolga.

„Ha jól meggondolom, szabadságon vagyok!” – dünynyögte, és arra is gondolt, mi lenne, ha mindezt játékosan fogná fel, mindent, ami van s ami nincs, ami lét, úgy fogná fel, *majdnem-mosolyogva*.

„Megyek havat lapátolni!”

Újra lecsikorgott a lépcsőkön, s levegőbe emelte a lapátot.

Fél órát dolgozhatott így: szabályos utat akart vágni, *embernyi utat a hóban* – át az udvaron a túlsó sarokig.

Ha kész lesz az út a hóban, két fehér fal között ő átvonul majd, s ezt látni fogják a házbeliek.

Éjjel úgy aludt, mint a bunda.

Álma is havas volt: ott is utat vágott, ott is a hóba, ám megjelent a házmester macskája, nyávogva, mert reászórta a havat. Kihúzta szegény cirmost a hóból, farkánál fogva, az pedig emberi hangon szólt hozzá: „Utat vágsz? Mi vár a végén? Szükség. Azért vágod, hogy a hiányodat megszüntesd.”

„Meséket álmodok. Fajtiszta fabulákat” – motyogta hajnalban, s újra lement havat lapátolni.

Nőtt az út hossza, szemlátomást.

De jó meleg volt fönt: belefújt tenyerébe, jó nagyot: kocsis módra. Most az is jólesett, s megint evett egy picit.

Aztán az üvegekhez lépett.

Csak amikor befejezte, vette észre, hogy az üveg háromnegyedliteres: borosüveg. Ez is épp elég volt. Épp annyi fért abba, amennyi őbenne volt.

Ez a napja teljes eseménytelenségben telt el.

Este szorongva feküdt le; holnap ismét be kell kopogtatnia valamelyik lakóhoz.

Kint a hóvihar nem szűnt meg tombolni. Egész éjjel fújt a csontvágó északi szél, olykor havazott is egy kicsit, de úgy látszik, a magas ég nem bírta annyi hóval, mert a pelyhek szállingózása egyre gyérebb. Csak a szél nem adta fel a harcot.

Reggel a házmesterhez kopogott be, aki sokkal vendégszeretőbbnek bizonyult a többieknél. „Jöjjön csak máskor is, amíg ez az ítéletidő tart!”

Végigsimított a lapát nyelén és újra kinyitotta az ajtót. Örült, mert munkáját nem rombolta össze a vihar: itt-ott a szél leomlasztott egy-két lapátnyi porhavat, s az út alján három ujjnyis hó fehérlett: az ég éjjeli termése. Hangtalanul dolgozott, élvezte a lapátolást. Tíz-tizenkét métert haladhatott az udvar havában, s ahogy látta, még ugyanannyi lehet hátra. A fele utat már kivágta! Ez megnyugtatta.

„Na, te nikotinos, irodaszagú tüdő, most jól kiszellőzködsz!” – mondta kedélyesen, s nagy lendülettel dobott egy lapát havat valahova a vakító hótenger tetejére.

Amikor ismét a szoba melegét élvezte, szorongás fogta el: az üvegek!

Ma egyliteres üveg került a kezébe, s az is színültig megtelt.

Különösnek találta, hogy mindig annyit vizel, amilyen nagy az üveg. Ilyet még nem hallott. Volna az emberben, az ember legmélyén olyan képesség, amely mindig jelzi, hogy meddig ér a takaró, meddig nyújtózhat az ember? Mosolyra húzódott a szája: apja meséje jutott eszébe: kicsi volt a disznóól, belehízott a disznó, nem tudták kihozni, le kellett bontani az ólat, s hát uramisten: az egész disznó kockaalak volt! Akkor nevetett. Most miért van

ilyen szomorúsága, ha az üvegekre gondol. Viszolyogva nézte a glédába állított üvegeket. Vajon ha ahhoz a nagy uborkás üveghez ér? Vajon az is színültig telik?

Már-már kedve szottyant, hogy másnap vagy még az éjjel kipróbálja, de maga sem tudta, miért, nem volt bátorsága hozzá.

A következő nap elhatározta, hogy meggyorsítja a munkát. Többet és gyorsabban dolgozik: végre készüljön el a kigondolt út.

„Ha eszem nem csal, ez az első dolog, amit elejétől végig én csinálok.”

Egész napját betöltötte a kivágott útszakasz. Ahogy feküdt, és a mennyezetet nézte, ott is a hóba vágott utat látta maga előtt. Békesség volt benne, munka utáni csöndes, jóízű béke. Ő a célt már réges-régen el is felejtette: az út már nem az az út volt, amelyiknek végén a szüksége megszűnik.

Csak az uborkásüveg idegesítette. Rohamosan közeledett a nap, amikor arra is rákerül a sor. Elaludt.

A házmester jött fel hozzá.

Zsoldosnak már csak annyi ideje volt, hogy a spanyolfal függönyét gyorsan berántsa, s eltakarja az üvegeket.

„Mindig rejteni kell valamit!” – dohogott, miközben kinyitotta az ajtót.

A házmester a legszigorúbb arccal lépett be.

„Mi ez a szag?” – kérdése csattant, mintha vizsgálatra jönne.

Zsoldos szíve zsugorodni kezdett.

„Mit parancsol?”

A házmester nyers volt.

„Amint az a lakóktól összegyűjtött nyilatkozatokból kiderül – mondta hivatali ridegséggel –, ön, Zsoldos úr, csupán annyit tud igazolni, hol végzi a nagydolgát.” „A gyanúnk az – folytatta a házmester –, hogy ön nem a mi klozetteinkben vizel.”

„Hol vizel ön, Zsoldos úr?”

Zsoldos szíve a torkába ugrott.

„Hol is vizelek én?” – tette előbb a zavartat, de a vér hamar a fejébe tódult, s támadóan előbbre lépett: „Az én szobámban – az én üvegeimbe” – és jól kitárta a spanyolfal függönyét.

A házmester minden üveghez odament, megszagolta, s mindegyik után fontoskodva bólintott:

„Jelenteni fogom a lakóknak, hogy megnyugodjanak. Tehát ön is vizel.”

„Ahá, gondolta Zsoldos, innen fúj a szél: boszorkánynak hittek, aki a természetes dolgokat varázzsal intézi el.”

Még sokáig nevetett magában, ideges, de felszabadult nevetéssel: „Zsoldos Edgár rendkívüli meghatalmazott és kinevezett boszorkány!”

Kopogás ébresztette fel.

Magára kapta házikabátját, s kiszólt: „Ki az?”

„A házmester.”

Zsoldos álom és ébrenlét határán most már nem is tudta, mi van. Az iménti volt álom, s akkor mit keres itt a házmester? Vagy nem, s akkor valamiért visszajött.

Az öreg arca szelíd volt.

„Közben beszélt a lakókkal, és rehabilitáltak” – gondolta Zsoldos.

Az öreg egyik lábáról a másikra állt.

„Nem tudja, hogy kérjen bocsánatot” – gondolta Zsoldos.

Az öreg kinyögte:

„Zsoldos úr, hozzám naponta többször is lejöhet, tudja, megbeszéltük a feleségemmel. Ő egy gyenge veséjű nő, és megérti önt...”

Zsoldos elálmélkodott. Az öreg már rég elment, ő még mindig megkövülten állt.

„Milyen barátságtalan volt az imént, s milyen emberi volt most.” „Nem, nem fogok rászorulni senkire. Kivágom a magam útját a hóba, aztán élvezem a függetlenséget.”

Aznap közel két órát dolgozott.

Fölment a szobájába, s először szabadsága alatt levett egy könyvet a polcáról.

AZ EMBEREK MINDIG OLYAN ÚJ DOLGOKAT TANULNAK MEG, AMELYEKET A LELKÜK MÉLYÉN VALAHOL, VALAMIKOR MAR ÁTÉLTEK VAGY RÉGEN TUDTAK.

Nem vigasztalták meg a kezdő sorok, s elhatározta, hogy holnap ha törik, ha szakad, befejezi az utat.

Sokáig nem tudott elaludni. Időnként ki-ki nézett a „világnézeten”, s látta, hogy csendes az ég, nem ígér semmi vihart.

„Ha vége lesz ennek a szabadságnak s a hóviharnak, meg kellene próbálnom visszahódítani Zsuzsit.”

Napok óta nem gondolt Zsuzsira. Testében nem kívánt nőt, lelke pedig a hatalmas, a fehér hóval volt elfoglalva.

Holnap átszeli az utolsó fehér métereket is! Ott áll majd előtte a hóba vágott, a nyílegyenes út. Átlósan szeli át az udvar havát: kettéosztja a havat, a hatalmas, patyolatos tömeget, ami az egész házat megbénította.

Reggeli ébredéskor elfüttyentette magát: már csak négy napja van a szabadságból! Annál inkább be kell fejeznie. Egy-két napig élvezhesse legalább.

„Ma egész délelőtt dolgozni fogok!”

Könnyed, szinte játszi mozdulatokkal dobálta a havat. Amikor megpihent, első ízben ült a hó-fal tövébe.

„Hogy telt? Hogy telt?” – kérdezik a kollégák három nap múlva.

„Köszönöm, remekül” – válaszolja ő.

„Igyunk egy kupa bort!” – javasolja Szoltai.

A vendéglőben kihozzák a bort, az üveget. A söntésben csupa üvegek. Sokan lesznek ott: Szoltai, Kovács, Ráduly, az összes kollégák. Senki sem fogja tudni, miért kacag ő, amikor valamelyik felkiált: „Még egy üveggel!”

Mert akkorra már minden kedélyessé válik, és újra téli verőfény lesz. Zsoldos azon vette magát észre, hogy hunyorog.

„Nicsak, kisütött a nap!” – előbb örült neki, de aztán haragos lett. Irigy. „Nekem csak ne süss ki most, ha eddig nem sütöttél. Ha eddig nem segítettél, ne segíts most sem.”

Keményen nekidurálta magát. Lihegett, sorra dobta le magáról a kabátot, szvettert, végül már hajadonfőtt és ingben dolgozott. Fölpislogott a napra, nehogy az megelőzze. „Nem akarok olvadást, szép, fehér utat akarok, és olyan magas havat, amilyenben elkezdtem.”

Oly sok nap után először érezte, hogy szép itt körülötte minden, és hogy a lakók menjenek a fenébe, mert ő, ha valamit akar, azt meg is csinálja.

„No, nikotinos tüdő, egyél levegőt!” – csupa porhó sziporkázott a szeme előtt. Már rég sejtette, hogy nézik az udvar felőli ablakokból. Először ezelőtt három nappal vette észre. No csak hadd nézzék! Lássák, hogy van valaki, mégis van valaki... Hiszen annyian laknak ebben a házban: senkinek még csak eszébe sem jutott, hogy segítsen neki. Igaz, hogy ő nem akart, nem is kívánt társakat. Egyedül akarta az utat, ezt a fehér utat. Az is igaz, hogy *neki volt a legnagyobb szüksége rá.* De nemcsak azért, mert nem kívánt a lakóknál kellemetlenkedni. Nemcsak azért! Ki is tudná megmondani, miért?! Az akták mástól jöttek, alá voltak írva. Minden csak folytatás volt. De ez a hó megbabonázta: ez szüzén jött, emberkéz még nem érintette. Ő fedezte fel: és ő fedezte fel, hogy utat lehet benne vágni.

Egyre könnyedébben dolgozott, pedig már fáradt volt.

„Hogy fognak röhögni az üvegeken!”

„Voltak pillanataim, amikor egyenesen féltem tőlük.”

„Ha az ember homályos szobában él, a tárgyak megbabonázzák.” „Csak nem kerül sor az uborkásüvegre. Nem tudhatom meg, valóban úgy van-e, ahogy feltételeztem.”

Szikrázott a nap, porzott még a hó. Zsoldos szinte semmit sem látott a nagy fehérségtől. Látnak az abla-

kokból, néznek, ilyen napsütésben mindenki bámulni akar, bezzeg amikor vihar volt...”

Magasra, nagyon magasra lendítette lapátját: már egy méter sincs s átszakad a hó, és kész az út!

„Ha jól meggondolom, szabadságon vagyok...”

A súly puha volt, csak az fájt, hogy felülről jött.

„Sikoltoznak?” – gondolta. „Még ők sikoltoznak.”

A házmesterrel az élen kicsődült hunyorogva a ház: a lapát nyele magasan kiállt a hóból.

Az egész csődület hisztériásan, kézzel-lábbal hányta a hatalmas hótömeget, amely a háztetőről csúszott alá.

„Micsoda barbárság – mondta egy tanár –, egy embert arra ítélni, hogy sörösüvegekbe vizeljen.”

A házmester bevitte a lapátot, odaállította a sarokba, és becsukta az ajtót.

1965

KÖZVÉLEMÉNY-KUTATÁS

Kis város nagy színésze vagyok. Nem tudom, van-e fogalmuk, mit jelent ez? Semmiesetre sem csak annyit, hogy ismer fű-fa, hogy a pincérek rám mosolyognak, mintha jeleznék: láttak a tegnapi darabban, hogy a zenekar tudja kedvenc számaimat, ismerik nyakkendőimet, öltönyeimet, nőimet, feleségemet, rokonságomat, a velőt tojás nélkül (mert így szeretem), hogy belenéznek a számba, hány fogam van, a gyomromba van-e vékonybelem és működik-e, belekukkintanak álmaimba, olvasmányaimba, agyamba, ágyamba, szóval minden olyasmibe, amit csakis magamnak szeretnék megőrzni. Nem, nemcsak ennyit jelent kis város nagy színészének lenni. Ennél sokkalta többet. A fordítottját is.

Ismernem kell fűt-fát, a pincéreket, akik rám mosolyognak, tudnom kell, hogy láttak a tegnapi darabban, és méltányolnak, hogy melyik milyen színű nyakkendőmet ismeri, melyik öltönyömet, s közülük ki melyik kedvenc zeneszámomat tudja betéve, s hogy kinek ki a rokona, kinek mi a kedves muzsikája, ki az anyja, szeretője, felesége, ijafija, borja, egyebe, milyen az ágya, agya, könyve, vallása és felekezete, s főként emlékeznem kell, mikor találkoztunk utoljára, milyen körülmények között, kik voltak jelen, és a bor színét, persze a bor színét sem szabad elfelejtenem. „Igen, igen, amikor azt a vörös bort ittuk...”

De nem panaszkodom. Szeretnek. Szeretem őket, bár... Szeretnek, bár... Mégsem panaszkodhatom. Már

kezdetben el kellett döntenem magamban, hogy kis város nagy színésze akarok-e lenni vagy nagy város kis színésze. Én eldöntöttem. Panasznak nincs helye tehát. Viselem a nagyság látszatait és egyáltalán a *látszatokat.* Vállalom, ami van, mert nem tudom nem vállalni, ha már színpadra akartam lökni létezésem felét. Igazán nem vagyok rossz színész. Jobb is lehetnék, de azt itt úgy sem értenék meg. Bár nagyon hangsúlyozom: nem becsülöm alá, (sőt!) – ezt a várost, mely egyszerre ad kenyeret és undort. Azt hiszem, az ilyen dilemmák valahol az ember tengelyében vannak. *Kenyeret és undort:* pedig talán az undorban én is hibás vagyok; *ők is lehetnének jobb emberek, én is lehetnék jobb színész.* Megoszlik a felelősség. Ezek után ne csodálkozzanak azon, ha időnként új ás új csodálóim támadnak. Ahogy a fiatalság nő, nőnek a csodálók is.

Nem vagyok fiatalember, vannak tapasztalataim is, ami a szebbik nem szerelmét illeti, sikertelennek nem mondható az életem. Állom a sarat: ma is utánam néznek a fiatalabbak. Külsőm még őrzi a fiatalság örökzöld vonásait. Aki rám néz, és gyakorlott szeme van, azt mondhatja: sikerült emberpéldány.

Ennyit kell tudniuk rólam. Csupán azért hangsúlyozom ezt, hogy jobban megértsék életem legtragikusabb találkozását valakivel, akivel sem álmomban, sem ébren nem szeretnék többé találkozni.

A legszívesebben sohasem beszélnék erről a találkozásról. Nem beszélnék, mint ahogy nem szívesen beszélek ifjúkori bűneimről sem, vagy a rémület, az undor és iszony jelenléteiről életemben. Mégis, a tehetetlenség törvénye vesz erőt rajtam: nem tudok nem beszélni róla. Olyan sok dologra szoktuk mondani: „nem tudom elfelejteni”, ám ezek mind csak stílusalakzatok. Ez az esemény azonban valóban felejthetetlen, illetve: nem lehet elfelejteni, bár nagyon ajánlatos. Beszélek róla, mert erkölcstelen lenne elhallgatni, erkölcstelen, mint ahogy minden elhallgatás erkölcstelen, ami az emberek kényelmes kö-

zönyét szolgálja. Nem akarom ezt szolgálni, nem hallgatom el.

A fiatalember, akiről beszélni akarok, hónapok óta követelt, mint az árnyék. Mindig ott tűnt fel, ahol én voltam, mindig a hozzám legközelebb lévő asztalhoz ült le. Persze annyi ember ült már le a hozzám közel eső asztalhoz, és mégsem gyanakodtam. Ő azonban következetesen tette, láttam, amint tekintetével épp azt az asztalt választotta ki, amely a közelemben volt.

És én nem tudtam róla a szememet levenni, mert ez a fiatalember nem tartozott a mindennapi látványok közé.

Torzszülött volt.

A szó, hogy torzszülött, sohasem fejezheti ki azt az egyetlen torzszülöttet, amelyről épp beszélni akarunk. Az az egyedi torzszülött mindig más, mint fogalmaink torzszülötte. Ezért kevés hát, ha ezt csak így egyszerűen mondjuk el. Le kell írnunk, pontosan, halálos pontossággal, nem azért, hogy felismerjük, hanem, hogy ne feledjük el.

Törpe termetű volt, alig magasabb, mint egy tizenhárom éves gyerek. Gerince csigaferdüléses, háta púpos, feje vállai közé lapult, és töppedt, amit a simára nyalt frizura még jobban hangsúlyozott. Kapafogai voltak, lófogú kukoricára emlékeztetőek. Járása dülöngélő, kezdetben mindig az volt az érzésem, részeg.

Szeme (erre csak később jöhettem rá) zöldes kígyószem, akár a mozgása: a kapával, kaszával vágott kígyó tekereg így.

Valahányszor feléje néztem, mindig elkaptam tekintetemet. Az ember nem azért jár vendéglőbe, hogy kellemetlen látványban legyen része. Lelkünk kényelmessége arra hajlamos, hogy a kellemetlen látványokról elkapjuk tekintetünket, nemcsak azért, mert nem segíthetünk, hanem azért is, mert szeretnénk nem tudni a kellemetlen dolgokról. Akarva-akaratlan azonban mégis mindig feléje néztem, mert közelsége nem hagyott nyugodni. És valahányszor odapillantottam, meglepetéssel láttam, hogy a

fiatalember szinte soha sincs egyedül. Vagy már ült valakivel, vagy ha asztaltársasága elszállingózott, fölállt, fizetett, és átült egy másik asztalhoz, ahol már többen ültek. Láttam, azok idegenek. A fiatalember azonban nem zavartatta magát. Rögtön szóba elegyedett velük. Sohasem hallhattam, miről van szó, mert a távolabbi asztaloknál foglalt helyet. Később figyeltem meg, hogy ha a közelembe ül, mindig egyedül van.

Amikor új társaságba ült, arca mindig szemtelenné vált, szinte agresszívvé: valami *alapvető emberi támadás,* támadó kedv, hetyke támadó kedv ült ki arcvonásaira, amely időnként keserves ürességbe csapott. Bámult, nem szólt, s ha asztaltársasága (tizenkilenc-húszévesek) elszállingózott, újra fölnézett, mintegy ellenfelet keresve (mert ezt is észrevettem: asztaltársasága, mint megvert ellenfél kullogott el a hadszíntérről), s amikor kiszemelte magának az új asztalt, villámgyorsan, rajtaütésszerűen ült át. Valóban, volt ebben a mozdulatban valami hadászati: ahogyan átsunyított lappangó kémarccal a másik asztalhoz, ahogyan fizetett, mintha menni készülne, s aztán váratlanul lehuppant a kiszemeltek közé. Figyeltem azok megrökönyödött tekintetét, ám azt is láthattam, hogy jelenlétével azonnal szétcsapott hőköltségükön, s rögtön bekapcsolta új és idegen társaságát saját idegkörébe. Láttam, mindenki félt tőle. Olyan parancsolón ült le a vadidegen emberek közé, mintha azt mondta volna: KI KELL BÍRNOTOK, EMBERI KÖTELESSÉG ENGEM KIBÍRNI: HUMANITÁSOTOK ELEMI MÉRCÉJE. És volt fenyegetés is jelenlétében: ne merjetek itthagyni, mert megátkozlak benneteket. Volt kihívás is: akiben szellem van, annak külsőm mit sem számít: rajtam mérik a formátlan igazságot. Csupa agresszivitás, csupa kihívás, a lélek kényelmének általános izgatása volt minden szemvillanása. Nem túlzok, ha azt mondom, hogy jelenléte terror volt a lokálban. Terror volt, de nem akármilyen: méltányos, megnevelt, emberies viselkedésünk megzsarolása volt ő, éppen ezért nekem úgy tűnt: kibírhatatlan. Ha jeleneteket

csapott volna, botrányosan viselkedik, kiabál, az asztalt veri, ellenszenvemnek lett volna tárgya: így azonban a létét nem tilthattam ki egy olyan helyről, ahol mindenkinek joga van, aki fizet. Nem tilthattam ki, nem űzhettem ki abból a paradicsomból, amelynek jogát a pincérek számlával védték mindenki számára – a fogyasztás egyenlősége szerint. Láttam, számít arra, hogy soha senki sem vehet jogot magának létét kitiltani a tekintetek köréből. A tudatunkban neki is helye volt: ha szíveinkben nem is, de tudatunkban elfoglalta a tér őt megillető helyét.

Napról napra ott lebzselt körülöttem, mind gyakrabban sandított felém: ilyenkor megremegtem. Sejtettem, egy nap én is sorra kerülök, egy nap az én asztalom sem lesz kivétel: csak azt nem tudtam, mire vár, mi akadályozza meg, hogy már eddig is nem tette meg.

Voltak estéim, amikor arra gondoltam, hogy jó lesz felkészülnöm. Előre elképzeltem, miről fogunk beszélgetni, gyakoroltam az udvarias emberiesség arcmozgásait, majdhogynem a tükör elé állva. S – nem hazudok! – volt úgy, hogy mielőtt a lokálba léptem, előbb a függönyrésen bekandikáltam: ott van-e, s ha nem volt ott, csak akkor mentem be. Amikor megjött, igyekeztem feltűnés nélkül azonnal fizetni és távozni. Volt úgy, hogy miatta a fröccsömet sem ittam meg.

Egész tudatomat pánikba hozta. Rossz előérzetem volt: valami tragikus tény, valami megoldhatatlan dilemma elé fog állítani, amelyből nincs kiút, vagy ha lenne, minden felelősséget nekem kell vállalnom.

Olykor felkavart a kacagása is. Száraz, köhögéshez hasonló nevetése volt, s hiába füleltem, sohasem tudhattam meg, min nevet. A különös az volt, hogy asztaltársaságából féltem volna bárkit is megkérdezni: még önmagamnak is titkolni akartam, hogy mindez érdekel.

Voltak napok, amikor a mellettem lévő asztal mellett ült, maga elé bámult, és csak nagy ritkán villant felém a szeme. Ez a lopvanézés mélyen megborzongatott. Igen: kiszemelt vagyok. Már az is megfordult a fejemben, én

ülök át hozzá, hogy minél előbb átessek a nehezén, a várható látogatás kényszerén, az ismerkedés üresjáratain. Valami azonban azt súgta: várnom kell, meg kell várnom, amíg ő közeledik, mert nem véletlen, hogy még eddig nem ült le asztalomhoz. Valami azt súgta: *terv szerint késik.*

Valakitől egyszer elcsíptem egy fél mondatot, amelyből megtudtam, hogy tizenkilenc éves, de azonnal másra tereltem a szót: féltem bármit is megtudni róla. Voltak pillanataim, amikor végtelenül szántam, sajnálatom minden melege feléje áramlott, s szerettem volna körülkiabálni a vendéglőben: Te egy orrot adsz, te lábat, te egy hátat, gyertek, rakjuk emberré össze.

Ám a legtöbbször gyűlöltem, szerettem volna megsemmisíteni, nem fegyverrel, hanem fájdalom nélkül térré, levegővé változtatni, hogy az anyag nagy keringésében újra visszanyerje a testek biztonsági érzetét: s állna összse ismét, immár sikerrel. Vagy legalább mint anyag érezze magát velünk egyenlőnek, és ne zavarjon bennünket alaktalanságában. Ne zavarja hitemet, Gioconda mosolyát, derűlátásomat, alapvető létörömömet, ne figyelmeztessen a kegyetlen formátlanság törvényeire. Hagyjon békén, ne sötétítse el a szépről alkotott elképzeléseimet.

Ő azonban nem hagyott. Jelen volt mint bármely *memento,* mint rég volt szerzetesek cellafalán hajdani barátok koponyacsontja, mint testünkben a vadhús, állati szőrzet, húsunkban – olykor – állatelődök körme-maradéka.

Gyermekkoromban valahányszor nyomorékot láttam, azt gondoltam: „milyen jó, hogy én nem vagyok ilyen”. És különös létmámoromban szerettem volna végigsimogatni testemet, tagjaim külsejét, mert önszerelmem mindig a mások bajának láttán lángolt fel legerősebben.

Nagyon irtóztam a test hiányaitól, valahányszor apám megvert, remegtem, szorongva néztem a kékes foltokat: nem tört-e el a csontom, nem nőtt-e púpom a veréstől?

Gyermekkorom önszerelme elkísért a pályámon is. Voltak babonáim: a színpadon nem szerettem nyomorék hősöket alakítani, igyekeztem mindig olyan szerepekre vállalkozni, amelyekben teljes testemet, legépebb formáimat mutathatom a világnak.

A torzszülött fiatalember jelenléte olyasmire figyelmeztetett, amire sohasem gondoltam: van ilyen lehetőség is, ilyen is lehettem volna. És vajon mitől függött, hogy más lettem?

Szorongató álmaim voltak: egyedül ültem zárt teremben asztal mellett. A terem üres asztalokkal volt tele, a másik sarokban ő ült földre sütött szemmel, szakállasan, természetellenesen nagy fülekkel. Lopva felém sandított, villámgyorsan felállt, átült a másik asztalhoz, de ott sem időzött sokáig, mert a következőhöz ült le, anélkül azonban, hogy most már akár egy pillantást is vetett volna rám – asztaltól asztalhoz ült, földre sunyt szemmel, egyre közeledve, mind gyorsabb ütemben, szűkítve a kört... Fogytak az asztalok, s amikor a szomszéd asztal mellől állt fel, álmomban is felsikoltottam: Nincs mit mondanom! Kiabálni kezdtem a kegyetlen létről, amelyben az emberi csont és hús csak képkeret, a rámán belülre pedig azt festhetek, amit akarok... Csuromvizesen ébredtem meg.

Ha tudtam volna, hogy mitől félek, megnyugodtam volna. Az a fajta félelem volt, amit észérvekkel sem megfejteni, sem eltüntetni nem lehet. És ő egyre diadalmasabb volt: benyomult a nézőtérre is: egyik előadáson majdnem leszédültem a színpadról. Minden arcon az ő arcát láttam.

Aznap feltűnően sápadtnak tűnt. Amikor belépett, látszott rajta, hogy elkövetkezett a kikerülhetetlen találkozás. Nem próbáltam menekülni. Átadtam magam a szükségszerűnek.

Leült mellém.

Még egyszer, de most már nem sunyin, végigmért: én vagyok-e, akit kiszemelt. Megnyugodott. Negyvenéves,

arányos férfit láthatott, arcán az élvezetek harmonikusan elraktározott nyomaival. Egy férfit, aki élt, akinek volt része ételben, italban, asszonyban, izgalomban és kényelemben.

S amikor arcán a már annyira ismert támadó kedv megvillant, csak azon csodálkoztam, hogy semmi hetykeség nincs benne: arca – eleddig szörnyű, arca most fáradtan elegáns volt, szinte finom. Már nem borzadtam tőle. Teste, amely csak annyira őrizte az emberformát, mint a szauruszokét a tarajos gőte, nem lökött undort a torkomba. Furcsa fásultság vett rajtam erőt. Nem gyűlöltem, amiért beleborzasztott az alaktalanság lehetőségébe, amiért elém villantott egy anti-formát, amelybe bárki beleszülethet, amiért eltüntette szabad nyugalmam, a külsőmmel való elégedettség jámbor örömét, amiért figyelmeztetett, hogy a formátlanság tragédiáit szemlélni s a formásság örömében borzongani egyidőben – lehetetlen, s hogy sohasem tudok szabaddá válni alakzataimban, amíg mások alaktalanok.

Tömören fogalmazott, fájdalmasan tömören, annyira nem akart semmi egyebet mondani, mint amit kérdezett és a véleményemen kívül mást tudni, hogy fájt: nem volt sem bevezető, sem tárgyalás, sem befejezés, csak a pőre kérdés, a pőre izgalom.

ÉRDEMES-E? Nem volt ebben szónokiasság. Mintha azt kérdezné: ebben a pohárban víz van?

„Uram, Önt utoljára hagytam.”

„Már mindenkitől megkérdeztem, akivel csak ebben a lokálban találkozhattam: érdemes-e nekem élni.”

„Érdemes-e – ilyen alakban?”

„Önt a város legsikerültebb emberének, példánynak látom. Nemcsak a színpadról ismerem. Figyeltem megjelenését, viselkedését. Láttam biztonságát, amelynek alapján külsejének tudata állt. Sokféleképpen válaszolhat kérdésemre: a pedagógia elvei szerint, vagyis nem elvenni kedvemet attól a beláthatatlan úttól, amelyet bizonyos szerzők nem átallanak életnek nevezni. Ám válaszolhat

egyénien is: tessék, fiatalember, itt ez a revolver, lője főbe magát. Tudom, Ön őszinte lesz. Önnek volt része jóban-rosszban, sem külsejétől, sem belsejétől nem gátolva. Azt ebben a városban Önnek kell tudnia legjobban: érdemes-e? Érdemes-e ilyen külsővel élni? Élne-e Ön még harminc, negyven, vagy akár ötven évet hasonló külsővel? Vállalná-e Ön ezt a külsőt csak azért, mert így szülte az anyja. *Megkérdezetlenül szülték* így, semmi felősséget nem vállalva, minden felelősséget a felelőtlenre hárítva. Élne-e Ön akár egy percig is az én külsőmben?”

„Önt kérdezem, mert úgy vélem, Önnek az élet újságokban keveset adhat már. És ne mondja azt, hogy Milton vak volt, hogy Beethoven süket, hogy Talleyrand sánta, hogy Schopenhauer csúnyább volt, mint Bismarck, és Byron bicegett, hogy Cyranónak nagy orra volt, s hogy a zsenik mind-mind fogyatékosak. Ne mondja ezt, mert ez csupán pedagógia. A történelmi adatok kegyes hazugsága azért van, hogy az egyént vigaszban tartsa, analógiákkal kecsegtesse, és perverz módon életre biztassa. Ne mondja nekem, hogy legyek híres atomfizikus, életmentő orvos, vagy Lautrechez hasonló piktor, s akkor megnyugszom, meglelem a lélek egyensúlyát. Ilyen vigaszt ne nyújtson. Nem vagyok meggyőződve, hogy bárki is az említettek közül nem adta volna oda fele vagy egész alkotását, élete alapvető örömeiért, a pillanatnyi hódítás illatáért. Erre válaszoljon, uram.”

„Tudom, a nagy igazságokat csakis kis hazugságokkal lehet megközelíteni, nekem azonban mégse hazudjon. Ér-e a művem, tegyük fel, hogy nagy lesz, ér-e a művem számomra annyit, amennyi keserűséget okoz ez a csúszásmászás, amennyi sajgást okoz az emberek gyűlöletes szánalma vagy részvétlen átnézése felettem? Tizenkilenc éves vagyok. Mások ilyenkor a pályaválasztással bíbelődnek. Nos, nekem is pályát kell választanom. Csakhogy az én pályaválasztásom nem a szakmákon áll vagy bukik, hanem, hogy: *vállalom-e az emberi pályát?* Elvállalhatom-e?

El muszáj-e vállalnom? Ha elvállalom, miért vállalom el? Mit kaphatok érte? S amit kapok érte, egyenértékű lesz-e? Egyszóval: az, hogy élni, vagyis enni, aludni, közösülni, alkotni felér-e azzal a csontig ható kínnal, amelyet percenként döf belém a környezet?”

„ADHATOK-E AZ ÉLETNEK VALAMIT IS ANÉLKÜL, HOGY AZ NE ÉREZZEN UTÁLKOZÁST, S KAPHATOK-E OLYAT, AMIT NE ÉREZNÉK ALAMIZSNÁNAK?”

„Erre feleljen, ne most, ne is holnap, majd egyszer, de akkor feleljen, keressen meg, és mondja el. Ön dönt el mindent. Nincs itt ebben a városban senki, akiben bizalmam lenne. Ön old meg mindent, ami létemben kétséges.”

„Ön volt az utolsó és legfontosabb láncszeme annak a közvéleménykutatásnak, amelyet hónapok óta folytatok váltakozó sikerrel, s amelyből semmi, de semmi meggyőzőt – sem arra, hogy éljek, sem arra, hogy véget vessek életemnek – nem kaptam. Várni fogom válaszát. Nyugalommal döntsön. Ha lehet, minél higgadtabban. Az eredményből senki sem tudja majd meg, hogy engem ön térített az ilyen vagy olyan cselekvés útjára. Ha igazat mond, ha őszintén mondja, Ön megtette, amit emberi kötelessége kiszab, semmilyen felelősség nem terheli többé.”

Nem tudom elmondani, hogyan mentem el a lokálból. Először történt meg, hogy ő távozott hamarább az asztaltól, ahova leült. Egyedül akart hagyni, mintegy jelezve: soha többé nem üldöz tekintetével, mert immár kérdései visszhangját hagyta bennem. Tekintetének sunyi rám lesése ettől a perctől kihullott pillantásaim köréből, de itt hagyott valamit, ami ennél ezerszer kegyetlenebb: *a kérdések létét.*

Tudtam, hogy semmit se mondhatok neki azonkívül, amire az emberek tanították. Azt is tudtam azonban, hogy ez neki olcsó lesz. Hozzám sem lesz méltó. Azt is tudtam, hogy én *saját külsőm, saját kedvező külsőm pháholyából* ítélkezem, minden véleményt csakis innen mond-

halok, mert nem vagyok (bár művész vagyok) királylányból békává s békából királylánnyá változható; ember vagyok: reám szült bőröm univerzumában berendezkedett világ. A reánk szült bőr pedig kezdetben olyan, mint az üres zsák. Az ember kezdetben ember alakú bőrzsák: ebbe rakja-pumpálja magát az élet, s ebből a feneketlen, végeredményben részvétlen bőrzsákból sohasem tudhatok szabadulni, csakis önmagam megsemmisítésével. Saját testünk páholya ki van bélelve bársonnyal, cikornyás díszekkel, s innen nézzük a kívül vonagló, tőlünk függetlenül vonagló testek megrázó színjátékát. Megrázó ugyan, de független tőlünk: testünk páholya és „színházi gukkerünk" segít, hogy a *teljes részvét pusztító közérzetét* artisztikusan, érzelmesen, felszíneinkben éljük át: a részvét végeredményben az emberi önvédelem egyik formája.

Ez az emberi önvédelem, ez a páholy-részvét kevés lett volna az én torzszülött fiatalemberemnek.

Nem tudom, miért jöttem el már közel két éve egy másik kis városba. De eljöttem, új színházhoz szerződtem, anélkül, hogy válaszoltam volna neki. Lehet, hogy gyáva voltam, de az is lehet, hogy nem akartam megterhelni a lelkiismeretemet. Itt is szeretnek. Itt is ismer a cigányprímás, itt is tudom, ki kinek a szeretője. De itt nem követ senki, és kezdek megnyugodni.

Őt sose láttam többé; és félek a gondolattól, nagyon félek, hogy később valahol mégiscsak találkozott egy vad és őszinte elmével, aki bátrabb volt nálam.

1965

ÁRNYÉKBAN

Drámai novella, szereplőkkel

A szín hátterében stilizált horogkereszt látható. Elöl mennyezetig nyúló akasztófa. A háttér tetszés szerinti. Balról be *Finom úr* kalappal, dísz-zsebkendővel, sétapálcával, Jobbról be *Úr,* csak úgy „civilben”, Az akasztófa alatt találkoznak.

FINOM ÚR *(motyogva):* 168 742.

ÚR *(zsebébe nyúl, noteszt húz elő, szigorúan):* Mi ez?

FINOM: Egy telefonszám, kérem.

ÚR *(noteszébe pislant):* Ki önnek ez a telefonszám?

FINOM: Ez a telefonszám nekem a nagynéném.

ÚR: És a nagybácsija?

FINOM: A nagybácsim egészen más: 284 692.

ÚR *(körülnéz):* Van ennek itt és most valami jelentősége?

FINOM: Van *(motyog)* 567 893.

ÚR *(lecsap):* Ki önnek ez a telefonszám?

FINOM: Ez a telefonszám a barátom.

ÚR *(elteszi noteszét, amelybe bejegyzett valamit):* Még egyszer megkérdezem, ha óhajtana reá válaszolni: van ennek az 567 893-nak vagyis az ön barátjának itt és most *(körülmutat)* valami jelentősége?

FINOM *(aggódva az akasztófára néz):* Vannak aggasztó körülmények.

ÚR: No, csakhogy rájött. Egyébként beszéljünk másról. Kit akasztanak ma?

FINOM: Egyikét azoknak az embereknek, akik ma ide a körünkbe jönnek.

ÚR: Egyelőre csak ketten vagyunk.

FINOM: Minden bizonnyal még jönni fognak, épp a körülményekre való tekintettel *(fölsandít).*

ÚR: Ön biztos abban, hogy... hogy ide még jönni fognak?

FINOM: Egészen bizonyos, ha nem egyéb, a hóhérnak is meg kell érkeznie. A hóhér sose jár egyedül: a hóhérnak sleppje van. Érti ezt?

ÚR: Igen. És az ügyész, a bíró, a pap – nekik is jelen kell lenniök.

FINOM: Nem is beszélve az elítéltről. Az elítéltet őrök szokták kísérni.

ÚR: No meg a bámulók serege. Pórok, cselédek, katonák...

FINOM: Sőt maga a király is megérkezhet, hogy jelen legyen az akasztáson.

ÚR: Valóban, némely akasztáson a király is jelen van.

FINOM: Sőt, olyan is van, amikor a királyt akasztják.

ÚR: Ó, ez lehetetlen. Itt és most legalábbis. De mondja csak, ha a király jön, nem egyedül jön, ugyebár?

FINOM: Ó, a király mindig udvara kíséretében jön. Hacsak *(tétován)* nem őt akasztják. Ilyenkor az udvaroncok, udvarhölgyek nem jönnek vele.

ÚR *(kíváncsian):* Egyébként igen?

FINOM: Egyébként igen.

ÚR: Uraim! A fontos az számomra, hogy még jöjjenek, hogy ne legyünk csupán ketten itt és most *(aggódva fölnéz).*

FINOM *(szintén aggódva):* Igaza van. Bár... *(elgondolkozva)* mi ketten már egy tömeg vagyunk.

ÚR: Az lehet, uram, de én igazi tömegre vágyom, nem az elvontra.

FINOM *(átérezve):* Egy ember nem más, mint az egyetemes egyén, a homo sapiens testet öltött díszpéldánya. Két ember – már a tömeg, mert a

viszonyok, az összefüggések törvényszerűségeit is hordozza. Úgy is mondhatnám, hogy a páros ember: az embrionális tömeg.

ÚR: Mindez szép és jó, csak azt nem tudom, mi jelentősége van mindennek itt és most *(aggódva fölnéz).*

FINOM *(fölnéz):* Hinni akarom, hogy nem vagyunk egyedül. Ön és én. Hinni akarom, hogy... igen... ha senki sem jön... akkor is... a tömeget képviseljük. Nem a páros magány, hanem az egyediesült közösség képviselői, nem a páros magány, hanem a páratlan közösség emberei vagyunk: magányunkban – közösségiek, közösségiként – magányosak.

ÚR: Csak azt nem tudom, hogy itt és most van-e ennek egyáltalán jelentősége?

FINOM: Van. *(Fölnéz.)* A bölcsesség megerősít.

ÚR *(hitetlenkedve):* Itt és most?

FINOM: Bárhol és bármikor.

ÚR *(félre):* Ezt nem értem. De itt és most minden aggaszt. *(Finom felé.)* Szeretném végre megtudni, jönnek-e ide mások is?

FINOM: Értem és megértem. Ön meg akar nyugodni a kötél tulajdonjogára vonatkozóan. Akárcsak én.

FINOM *(megnyugtatólag):* Meg fogjuk tudni.

ÚR: A tudásnak mindig kettős vége van: megtudni – továbblépve, és megtudni – halál árán.

FINOM *(finom gúnnyal):* Van ennek itt és most valami jelentősége?

ÚR *(mintha nem hallotta volna):* Kit akasztanak?

FINOM: Ezt én éppúgy nem tudhatom, mint ahogy ön sem. És én különben sem állítok semmit. Leszoktam arról, hogy valamit is állítsak. Csupán annyit akarok megjegyezni: jó hogy ketten vagyunk. Ketten, mint embrionális tömeg...

ÚR: Nem értem önt, hogy tud valaki filozofálni – itt és most?

FINOM: Én mindenütt tudok filozófálni, ha akarok. Diógenész hordóban is tudott, Szókratész sétálva, Kant a négy fal között, Spinoza gyémántot csiszolgatva. Ezt hívják úgy, hogy el tudtak vonatkoztatni környezetüktől.

ÚR: Mégsem tudom megérteni önt. Ne haragudjék: hogy van valakinek lelkiereje akasztófa alatt filozófálni?

FINOM: Miért ne? Nem engem akasztanak. S ha engem akasztanának is, mielőtt a hóhér a zsámolyt kirúgná alólam, még világgá kiálthatok valamit: „éljen a szabadság”, „legyetek jók”, „javuljatok meg”, „higgyetek egymásban”, vagy valami effélét.

ÚR *(kíváncsian):* Az ilyesmi kötelező?

FINOM: Illik. Az utókor az ilyesmit följegyzi. Tudjuk azt, hogy Goethe utolsó mondata mi volt. A gyermekek első szavait mindenki elfelejti, a felnőtt ember utolsó szavaira még sokáig emlékeznek.

ÚR: Nem szeretem az utolsó pillanatban kiáltott jelszavakat. Nem reálisak.

FINOM: Pedig ezek igazi üzenetek.

ÚR: A halni készülők ne üzenjenek az élőknek. A holtaknak könnyű: végül is csak nekünk kell megoldani mindent.

FINOM: Ön például mit kiáltana?

ÚR *(meghökkenve):* Én? Én... ezen még sohasem gondolkoztam.

FINOM *(sajnálkozva):* Kár.

ÚR *(balsejtelemmel):* Miért? Tud valamit?

FINOM: Ó, nem. Csak éppen... szóval memento mori, de különösen nem is a halálra, mint inkább a halál előtti szavakra kell sokat gondolnunk. Láttam egy minisztert, rákos beteg volt. Tudta, hogy néhány napja van hátra. Azt vártam volna tőle, hogy most az egyszer, amikor már úgyis mindegy, igazat mond a nyilvánosság előtt. De nem tette. Látja, ez felelőtlenség az utókorral szemben.

(Kis szünet.)

Ön mit fog kiáltani?

ÚR *(összerezzen):* Tudom is én. Valami gonoszat szeretnék. Valamit, amitől mindenkinek elmenne a kedve. Ami nem hagyna senkit nyugodni soha... valami ilyesmit: „Mossátok ki az agyatokat legalább egyszer, hiszen fogat naponta mostok!”

FINOM: Ez a mondat túl hosszú egy halálba menő idejéhez képest.

ÚR: Gondolja?

FINOM: Le kell rövidíteni, hogy emészthetőbb legyen.

ÚR *(mint aki felébred):* De tulajdonképpen miért beszélgetünk mi ilyen dolgokról? Beszélgessünk napfényről, füvekről, fákról...

FINOM *(kétkedve):* Itt és most?

ÚR *(hirtelen):* Mondja, maga milyen szívvel beszélget akasztófa alatt?

FINOM: Nehéz szívvel.

ÚR: Nem lenne jobb, ha elsétálnánk a parkba, és leülnénk egy padra?

FINOM *(fejét rázza):* Nem. Nem lehet.

ÚR: Miért?

FINOM *(felbök):* Nem engedi.

ÚR: Ne személyesítse meg a világ dolgait. Ő csak eszköz. Ő semmiről sem tud.

FINOM: Ha érzésem nem csal: Ön téved. Ő mindent tud. *(Kis szünet.)*

ÚR: Bocsásson meg, uram, nem volt önnek egy kendermagos tyúkja öt és fél éves korában?

FINOM: Nem. De a kérdést különben sem értem.

ÚR: Nem volt önnek egy kendermagos tyúkja öt és fél éves korában?

FINOM: Nem értem.

ÚR: Mit nem ért?

FINOM: Hogy egy öt és fél éves tyúkom volt-e, vagy pedig: nekem öt és fél éves koromban volt-e egy tyúkom?

ÚR: Igazán nem számít. Itt és most ennek nincs semmi jelentősége. A nyelv csak a legvilágosabb gondolatok közlésére alkalmas. Ahogy bonyolultabb értelmet fedezünk fel, kénytelenek vagyunk drámát játszani.

FINOM: Hogy van Önnek kedve itt filozófálni?

ÚR: Akasztott ember házában nem beszélnek kötélről?

FINOM: Ott már beszélhetnek, mert a tényeken az mit sem változtat; hanem akasztandó ember házában tilos kötélről beszélni. Vagy a hóhér kesztyűjéről.

ÚR: A hóhér kesztyűje?

FINOM: A hóhér minden akasztás előtt új pár fehér kesztyűt húz. Akasztás után a kivégzett holttestére dobja a kesztyűt, jelezni, hogy ez a kesztyű végezte ki, nem pedig a kéz.

ÚR: Hogy lehet gyilkosságot kesztyűre hárítani?

FINOM: Pilátus is mosta a kezét. Szóval: a kesztyű azt jelenti: Jog és Törvény végezte ki, a kézen a kesztyű, s ettől a kéz még tiszta marad...

ÚR: Elfáradtam. Menjünk a parkba, üljünk le.

FINOM: Ön elfelejti: mi nem vagyunk a magunkéi.

ÚR: Hát?

FINOM *(felbök)*.

ÚR *(elsápad):* Ön túlságosan sokat tud az akasztás köréből. Minek tulajdonítsam ezt?

FINOM: Olthatatlan tudásszomjamnak.

ÚR: Ön mivel foglalkozik?

FINOM: Drámát játszom.

ÚR: Úgy értem, civilben...

FINOM: Csakis civilben játszom drámát.

ÚR: Ki önnek ez az akasztófa?

FINOM: Ez az akasztófa nekem a lehetőség.

ÚR: Uram! Ne féljen tőlem! Ne féljünk egymástól! És hagyjuk ezt. Fegyverek közt hallgatnak a múzsák: akasztófa alatt a gondolatok. Hagyjuk ezt. Beszéljünk nyíltan.

FINOM: Miért? Kit fognak akasztani?

ÚR: Valami cigányt.

FINOM *(felsóhajt):* Ha nem minket, akkor jó.

ÚR: Bárkit, csak ne minket.

FINOM: Megvallom, féltem magától.

ÚR: Megvallom, én is.

FINOM: Az volt az érzésem, hogy ketten vagyunk.

ÚR: Valóban.

FINOM: Az volt az érzésem, hogy ahol két ember van, ott az egyik csak az elítélt, a másik csak a hóhér lehet.

ÚR: Szó szerint erre gondoltam.

FINOM: Most szeretnék önnek valami vidámat mondani. *(Szomorúan.)* De nem tudok.

ÚR: Itt és most nem is lehet. Menjünk a parkba.

FINOM: Vajon nem lesz baj?

ÚR: Miért?

FINOM: Ha elmegyünk innen? Alóla?

ÚR: Mondtam már, hogy nem minket akasztanak, hanem egy cigányt.

FINOM: Honnan tudja?

ÚR: Olvastam a tegnapi lapokban.

FINOM: Hála istennek, van még tájékoztatás.

ÚR *(biccent):* No, menjünk.

(Távolról zaj, dobszó.)

FINOM: Mi lehet ez?

ÚR: Jönnek a cigánnyal. Végig akarja nézni?

FINOM *(megborzad):* Nem, nem. Menjünk. *(Indulna.)* Mégis... ha netalántán... nem a cigányt... hanem... és nem lenne időm utolsó üzenetemet világgá kiáltani, átadom önnek: „Akasztófa tövében nincsenek filozófiák!” Ezt akartam mondani. Persze csak abban az esetben... Szóval... Menjünk.

ÚR: Menjünk... *(megtorpan)* Ha mégis... ha esetleg nem a cigányt, nem is őket, hanem... és nem lenne időm...

FINOM: Értem. Mit akart kiáltani?

ÚR: Rövidet. Nagyon rövidet. „Csalódtam a sajtóban.”

FINOM: Megjegyeztem. Menjünk. A parkba. A fák közé. *(Szünet, megtorpannak.)* Ha ön tudja, kit akasztanak, miért nem szólt hamarabb?

ÚR: Arra gondoltam, hátha ön másról tud. Én ugyanis nem hiszek az újságoknak.

FINOM: Igaza van, menjünk.

ÚR: Nem, én sem nézném végig.

FINOM: Vajon mi a bűne?

ÚR: A hírek szerint lopott elsötétítés idején.

FINOM: Vajon mit fog kiáltani?

ÚR: Hagyjuk ezt. Menjünk.

FINOM *(körülnéz):* mégis... itt állok s másképp nem tehetek...

ÚR: Nem vagyok lutheránus. *(Szomorú tűnődéssel.)* Vajon mit fog kiáltani?

FINOM *(szinte nyögve):* Miért nem megyünk?

ÚR *(csodálkozva):* A parkba? A fák közé?

FINOM: Vajon mit fog kiáltani?

ÚR: Maradjunk itt?

FINOM: És most?

ÚR: S ha nem fog kiáltani semmit?

FINOM: Nem lehet nem kiáltani. Itt és most.

ÚR: Valóban egy cigányt?

FINOM: Ön olvasta.

ÚR: Igen. Meg mernék rá esküdni, és mégis minden olyan hihetetlennek tűnik.

FINOM: Csak nem akarja azt mondani...?

ÚR: De igen.

FINOM: Számomra minden olyan félelmetesnek tűnik.

ÚR: Egy okkal több, hogy menjünk.

FINOM: Vajon mit fog kiáltani?

ÚR: Maradjunk?

FINOM: Neki már mindegy. Az igazat is mondhatja. Csak mondaná.

ÚR: Egy cigány nem intellektus.

FINOM: De igazat mondhat. Nincs mit veszítenie.

ÚR *(hallgatózva):* Hallja?

FINOM: Mit?

ÚR: Hogy csend van. Megszűnt a zaj.

FINOM: Ez gyanús?

ÚR: Nem érti? Lehet, hogy visszavonták. Megjött a kegyelem.

FINOM *(elsápad):* Megkegyelmeztek? Neki?

ÚR: Igen. Most már egészen bizonyos. A Kormányzótól kegyelmet kapott. Hallja? Semmi zaj.

FINOM *(letörve, hallgatózva):* Semmi. Semmi.

(Kis szünet.)

Szörnyű még elképzelni is.

ÚR *(balsejtelemmel):* Nem élném túl.

FINOM: Én sem. *(Apró bizakodással.)* Lehet, hogy csak elhalasztották. Késik a hóhér.

ÚR: Nem lehet kesztyűt kapni.

FINOM: Nem érkezett meg a gyóntatópap.

ÚR: Valami technikai akadály.

FINOM: Nem. Nem lehet, hogy kegyelmet kapjon.

ÚR: Nem kaphat kegyelmet. Lopott.

FINOM: Elsötétítés idején.

ÚR: Amíg mások a légiriadóra figyeltek...

FINOM: Ő a sötétség leple alatt...

ÚR: Visszaélve az emberek szorongásával...

FINOM: Megoszlott figyelmével...

ÚR: Halálfélelmével...

FINOM: Kirabolta házukat.

ÚR *(keményen):* Nem kaphat kegyelmet.

FINOM *(majdnem remegve):* Csend van.

(Szünet.)

ÚR: Csend.

FINOM *(ingerült türelmetlenséggel):* Hol késik a kivégzési menet?

ÚR *(ünnepélyesen):* Bízom a kivégzési menetben.

FINOM: Tűrhetetlen állapotok.

ÚR: Tűrhetetlen állapotok.

FINOM: A kivégzési menetnek nem szabad késnie.

ÚR: Egy kivégzési menetnek semmi körülmények között sem szabad késnie.

FINOM: A hóhérnak pontosnak kell lennie.

ÚR: Az iparnak több kesztyűt kell gyártania, hogy ne legyen fennakadás.

FINOM: A gyóntatópapnak kora reggel fel kell kelnie.

ÚR: El kell hárítani minden technikai akadályt a kivégzés útjából.

FINOM *(kis szünet után):* És ha...?

ÚR: És ha...?

FINOM: Mégis...

ÚR: Nem őt... nem ezt a cigányt...

FINOM: Ha nem a cigányt...? Akkor...?

ÚR: Kit?

FINOM: Ha senkit?

ÚR: Az nem lehet.

FINOM: Miért?

ÚR *(felbök):* Miatta.

FINOM: Neki? Muszáj?

ÚR: Ha már itt áll... Hiába... nem... áll itt...

FINOM: Mit tegyünk?

ÚR: Talán...

FINOM: Talán?

ÚR: Írjunk egy kérést...

FINOM: Amelyben?

ÚR: Arra kérjük a Kormányzót, hogy ne adjon a cigánynak kegyelmet...

FINOM *(megborzong):* Ez nem lenne szép.

ÚR: Muszáj... *(Felbök.)* Miatta...

FINOM: Szörnyű... Szörnyű, hogy igaz.

ÚR: Menjünk.

FINOM *(reménykedve):* A parkba? A fák közé?

ÚR: A parkba. A fák közé. Kérvényt írni. *(Apró szünet, tétován.)* Meg kell tudnunk, mit kiált utoljára.

(Indulnak, függöny.)

1967

WEISSKOPF ÚR, HÁNY ÓRA?

(Az antifasiszta harcosok emlékének)

I

W*eisskopf úr, hány óra?*

„Egy szobrásznak könnyű: szobrot nem farag mindenki. De én filozófus vagyok, eleve hátránnyal indulok: mindenki gondolkodik. Sok a vetélytárs: *minden ember versenytársam.*

Ezzel kezdtem az előszót. Izgalmas filozófiát akartam adni: megszabadítani stílusomat a germán rendszerességtől nyűgétől, s a csak a nyelvben élés hátulütőjétől is: a német filozófia lefordíthatatlan, s ha mégis tolmácsolják, a fele tartalma kihull, épp a nyelvi árnyalatok visszaadhatatlansága miatt. De a francia *more geometrico* felé sem akartam közelíteni rendszeremet: a francia filozófia olyan szabályos, mint egy hattyúnyak: látszik, hogy irodalmárok művelték, Bergson pedig végleg az olvasmányosság lejtőjére vitte.

Ha valaki megkérdezne, hogyan nevezném el rendszeremet, azt válaszolnám: *időfilozófia.* Első könyv: *Idő az időben* (A szimultaneitás tana), második könyv: *Időtlenség az időben* (A szukcesszivitás tana). A harmadik – akkor éppen ez foglalkoztatott –: a szukcesszív és szimultán okság összefüggő eseteinek analízise.”

– Weisskopf vagyok.

Kicsi batyuja volt: „Nem szabad sok és nagy csomag-

gal császkálni a világban, kérem: megoszlik a figyelmünk...”

Fogkefe és krém, két pár zokni, két ing, jéger-alsó, pokróc és egy kispárna.

Megmutattuk az ágyát, ahol aludni fog, elrendezkedett. Tudta, mi a kötelessége: odajött a kecskelábú asztalhoz:

– Nem szidtam Hitlert, de zsidó vagyok.

– Mondja, maga csakugyan órás? – kérdezte egy sovány katonatiszt.

– Én igen... Érdekes álmom volt az éjjel... – mondta vetkőzés közben. – Találkoztam a Führerrel.

Senki sem kérdezte meg, mit álmodott. A sovány tiszt, miután bakancsait szép rendben az ágy lábához helyezte, feléje fordult:

– Remélem, óra nélkül is tud tájékozódni.

– Hogyne, kérem...

Az álma borzalmas álom volt: sajnálta, hogy senki sem érdeklődik iránta: szerette volna elmondani.

Különös ködben találkozott a Führerrel. Ő egy árokparton feküdt, a Führer pedig munkaköpenyben, kezében egy lombfűrésszel közeledett.

– Bele fogok szarni az agyadba – mondta, miután lezsidózta.

Weisskopf úr mosolygott.

– Jaj, azt kérem nem lehet...

„Majd én megmutatom...” – valami ilyesmit morgott a Führer, és Weisskopf urat katonák fogták le. A Führer előbb nullásra nyírta az órás haját, aztán körülfűrészelte a feje búbját, és úgy emelte le agyáról a koponyacsontot, mint szakács a fedőt a fazekakról. Még bele is nézett, mint valami kíváncsi kukta.

Weisskopf úr kis zsebtükröt vett elő, és elszörnyedt.

Közönséges serblit csináltak belőle...

Látta, hogy a Führer a nadrágját gombolja. „Ez komolyan gondolja” – sajdult meg a szíve. A Führer azonban hirtelen felugrott.

– Mi az? Nem lehet!? – és üvöltött, hogy ő, aki meghódítja Európát, nem tud egy ilyen kis zsidó agyába belecsinálni, mert az telidestele van egyébbel.

És dühödten kezdte Weisskopf urat feje tetejére állítgatni, hogy kirázzon mindent a koponyájából.

– Ez mi? – üvöltött a Führer.

– Ez...? – Weisskopf úr zavartan motyogta: – Az Énekek Éneke...

– Hát ez?

– Dávid zsoltárai.

– Ez?!

– A Kol nidre...

– Ez?!

– Mondja, Weisskopf úr, maga meg tudja állapítani a hozzávetőleges időt óra nélkül is? – a sovány tisztet csak ez érdekelte.

– Egy-két perc differenciával... – mondta az öreg.

– Ó, Jáhve, köszönöm, hogy agyamat örökösen betöltöd... – fohászkodott Weisskopf úr, mert látta, hogy a Führer már izzad, de még mindig nem tudta kiüríteni a fejét. „Feneketlen kút ez – gondolta kínjában is mosolyogva Weisskopf úr –, és az egész Talmud még mindig hátra van.”

– Napórával? – kérdezte a tiszt, amikor reggel kapcáját tekerte.

Weisskopf úr odalépett az ablakhoz.

– Árnyék után egy-két perc különbséggel. Esetleg rá is hibázhatok, s akkor a pontos időt mondom. Először azonban meg kell tudnom a pontos időt, hogy legyen, amihez viszonyítsak. Most... körülbelül egy óra van, kérem.

Mikor adták be az ételt, a sovány tiszt odasandított a rabőr órájára. Egy óra tíz perc volt.

– Igaza volt, Vekker úr... – mondta nevetve a tiszt. „Az érzékelt időnek éppúgy három dimenzióját lehet

megkülönböztetni, akár a térnek is. A hosszúságban érzékelt idő a grammatikából is ismert jelennek felelne meg. A mélységben érzékelt a nyelvtani múltnak, és a magasságban érzékelt...”

II

Vekker úr, hány óra?

A tiszt az ágyon feküdt, arccal a mennyezet felé. Az ajka mozgott: vagy számolt, vagy emlékezett. Időnként felkapta a fejét.

– Vekker úr!

Vekker úr szolgálatkészen sietett a tiszt ágyához.

– Hány óra van, Vekker úr? – hangjában reménykedés volt.

– Most? Fél hat...

– Akkor jó... – mondta a tiszt, és visszafeküdt.

– Mennyi van ebédig?

– Mennyi van vacsoráig?

– Mennyi van takarodóig?

– Szóljon 11 órakor, esztétika-előadásom van a túlsó sarokban.

Vekker úr precíz volt, sérthetetlen. Szolgálatkész.

„Igazi szolga. Az ilyet le kellene lőni... Amióta ez idejött, még egy fejezetet sem tudtam rögzíteni.”

– Ez mi?! Nos?!

– Eeez...? Spinoza.

Weisskopf úr bízott, de félt, hátha kifogy, s akkor a Führer beváltja szörnyű ígéretét.

– Időtlenül éltem, míg maga nem jött, Vekker úr... – mondta a tiszt, aki valósággal beleszeretett az öregbe.

Sajnáltam és utáltam ezt a tisztet, mint általában minden katonafélét. Minden katona, még ha tábornoki rangot visel is: lelke mélyén örök őrmester marad. Utál-

tam: mert gyenge. Amíg egyenruhában volt – erősnek mutatkozott: hatalma, modora együtt hullt el egyenruhájával. Ha most nézi valaki, akár szenilis könyvtárkukacnak is vélhetné. De ahogy a száját kinyitja, kiderül: már a vezényszavakat is elfelejtette. Pfuj!

– Magát mindenki kénye-kedve szerint húzza fel, mint egy igazi Vekkert... – szóltam az öregre, mert már nem bírtam nézni, ahogy ide-oda ugrál, ahogy hagyja magát ráncigálni.

– Akárki és akárhogy húz fel, én azért csak azt az időt mutatom, ami van... – csendesen mondta, de szelídsége felkorbácsolt.

Néha szerettem volna széjjeltépni. Ingerelt még a látása is. Hogy lehet valaki ilyen ártatlanul kék szemű hatvanegynéhány éves korában? Félre akarja vezetni az embereket ezzel a jóságos kékséggel. Ahogy totyog, ahogy odamegy az ablakhoz, hogy megnézze az árnyékot: mindez csak táplálja bennem az ellenszenvet.

Nem akarok jót látni, míg ennyi rosszaság tengerében vagyok; itt minden csöpp jóság – hazugság. Vagy arra való, hogy szektát szerezzen, vagy arra, hogy bűnös lelkiismeretünket nyugtatgassuk. Ki tudja, mi nyomja a lelkét?

Ne merjen jó lenni senki, amíg én rossznak érzem magam! Amíg mindenki rossz, a magányos jóság: méreg.

Hol is hagytam abba?

„A szukcesszív és szimultán okságnak olyan határesetei is vannak...” Nem lehet. Nem tudom. Idejött ez, és mindenkinek megmondja, hány óra! És én nem tudok az időről töprengeni, nem tudok az időről írni, amíg az emberek az órát kérdezik.

Hogy tudna az egyetemes időről gondolkodni, akinek minden negyedórában valaki a fülébe súgja, kiáltja, vagy mondja a *pontos időt?*

– Ez mi?

– Ez... az Atta Troll...

Weisskopf úr érezte, és szinte boldogan érezte: még van, hála istennek, még van. Izzadhat a Führer.

– Vekker úr!

Vekker úr felém sandít: érzi, egyetlen ellensége vagyok. Odamegy.

– Negyed kilenc.

A tiszt körül mások is ülnek. Mire gondolhat ez a tiszt? Mire gondolhat egyáltalán egy katona? A vezényszavak már megszűntek engedelmeskedni neki. Az „Alázatosan jelentem” kihívóan állt előtte, és a szemébe röhög: „Csak semmi hasduma, apafej. Én neked már nem vagyok *Alázatosan jelentem*, megértetted?!”

És így cselekszik a „Parancsára megjelentem” is és a „Hátra arc!” és az „Előre indulj!” is.

Nincs szomorúbb látvány egy katonánál, akit a vezényszavak hagytak cserben. Szomorúbb, mint ha katonái futottak volna meg mellőle.

Vekker úr pedig járkál az ágyak között. Mintha az idő felkent képviselője lenne. Hogy a falra kennék már fel!

„A szimultán okságnak egyetlen olyan sajátos esete van, amikor...”

– Ez mi?

Weisskopf úr elmosolyodik:

– Ez Tóbiás... a tejesember...

A Führer továbbvájkál: már könyökig.

Weisskopf úr bízik: mire a Talmudhoz ér, elfárad. S ha nem, abba úgyis bele fog gabalyodni.

– Mikor jön már az a szolgálatos tiszt? – kérdezi tisztünk. Végre egy normális kérdés, ami mindenkit érdekel.

III

T*orony úr, hány óra?*

Milyen petyhüdt a bőrünk. Weisskopf úr alig eszik valamit. Már ismét elönti az egyetemes jóság. Hogy merészel jónak lenni? Dániel az oroszlánbarlangban bibliát ol-

vas? Pfuj! Dolgozni akarok: meg akarom írni a könyvem harmadik kötetét is. Milyen jó volt, amíg nem jött ide ez a kis gnóm. Dolgozhattam, senki sem háborgatott. S most ez csak mondja, mondja, mondja a pontos időt, s az én nagy Időm szárnyát behúzva gubbaszt valahol a lehetőségek ágán.

Weisskopf úr megint szétosztogatja az ételét.

– Weisskopf úr, ugyebár önnek most megy a hasa?

Szándékosan kérdezem: remélem, lelepleződik. Ha azt mondja: igen, mindenki előtt nyilvánvalóvá válik, hogy a jóság mögött – betegség van, ha viszont azt mondja, hogy nem, mindenki tudni fogja, hogy a népszerűséget hajhássza.

– Ma nekem nem szabad ennem. És az is elő van írva, hogy ajándékoznom kell...

Hát nem gyűlölnivaló? Vagyis: nem betegség, nem is rokonszenvvadászat, hanem csak vallás, csak előírás. Tehát: ő is olyan ember, mint én, csak éppen vallásosabb. Vagyis: őszinteségében emberibb nálam, mert nem akar többet mutatni: nem szerepjátszó, hanem éli a jóságot.

– Ez?!

– Ez... a Herzl...

Weisskopf úr örül, hogy a Führer nem kérdi meg, hogy az ki volt.

Bejött a szolgálatos tiszt.

A mi tisztünk idegesen ugrik föl: Jawohl... elmondja: milyen orvosságokra van szüksége. A szolgálatos nem hallgatja meg: az ágyakat számolja. „Ein kommunis...” Szid.

Kimegy.

Később visszajön az őrmesterrel. A mi tisztünk ismét előáll:

– Főhadnagy úr, egyszer már jelentettem...

– Várjon...

– Meddig várjak, kérem, este van, hét óra...

„A szukcesszív okság különös eseteként...”

– Ez? Ó, ez Einstein egyik...

Senki sem fejez be semmit. Csend lesz. Csend lesz kívül és belül is. Ez az igazi csend, amivel a külső csend a belsővel találkozik.

„A foglyoknak szigorúan tilos az idő iránt érdeklődniük, vagy az időről bármilyen eszközzel és módszerrel tájékozódniuk.” (Szabályzat.)

A szolgálatos mellen ragadta a tisztet.

– Te ezt honnan tudod? Mi? Honnan tudod, hogy hét óra?

A tiszt nyöszörgött. (Nincs annál undorítóbb, mint ha egy tiszt nyüszít. Ilyenkor feltétlenül azokra a csengő hangon, bátran, felemelt fejjel kiáltott parancsszavakra gondolsz, amelyek ugyanebből a szájból szálltak világgá.)

– Hol az órátok? Adjátok elő... különben...

– Hol az órátok?

– Hol az órátok?

Weisskopf úr ott áll mellettem. A szolgálatos ökle felemelkedett, hogy a tiszt arcába csapjon. Weisskopf úr megingott: csúsztatva tolta maga elé az egyik lábát. Szemünk sarkából valamennyien feléje néztünk. Még idejében sikerült megmarkolnom a kezét. Vékony csuklója volt. Már ráncosodó a bőre. A keze azonban kicsi, szinte gyerekkéz. Nevetségesen kicsi kéz volt: felnőtt embernek ilyet még nem is láttam. Ujjai szinte összeroppantak szorításomban, éreztem, felizzad fájdalmában: nem, gyarlóbb testet, úgy hiszem, még nem láttam; gyengébb csontokat sem; feje aránytalanul nagy volt; orra erősen kiálló, de olyan vékony, hogy szinte látszott a porca; szeme kerek volt, kék és kerek; egyszer láttam még ilyet valahol; az unokaöcsémé volt, ötéves korában: áttetsző, később azonban már árnyalatot kapott, mindig sajnáltam, mint a vizet is szánom, ha zavarossá válik, s már nem láthatom, mi van mögötte, mi van az alján; nyaka vékony madárnyak; melle lapos, ziháló; válla szinte nem is volt: még annyira sem töltötte ki ruháját, mint egy vállfa; térdei járás közben néha összeértek, mintha a tétovaságtól

vacognának; háta görnyedt, de érdekes: feje mégsem tűnt lehajlónak.

Az őrmesterek felkutatták az egész cellát, de eredmény nélkül távoztak.

A tiszt az ágyra zuhant, és a párnába fúrta fejét.

– Bocsáss meg, Vekker úr! ...

Vekker úr az ágya szélére ült, csuklóját dörzsölgette.

Elhiszem, hogy fájt neki; elhiszem, erősen megszorítottam a karját: féltem, hogy jelentkezik. Elhittem neki, hogy jelentkezni fog. Meg akartam menteni.

Csendben ült egy darabig. Még mindenki hallgatott. Ügyet sem vetettünk a tisztre. Tudtuk: az öreg szavától a tiszt sorsa függ.

– Nem féltem olyan nagyon. Csak amikor kifelé menet mellettem elhaladtak, rémültem meg: nehogy elkezdenék ketyegni...

Ritkán nevettünk: de most nevetni akartunk sokat, sokat.

A tiszt csak hörgött, később hörögve kacagott, aztán újra elkomorodott. Aszkéta-arca volt, szemei lázasak: arra gondoltam, hogy „ha a bűntudat súlya ledönti, ebből is Loyolai Ignác lesz, mint minden katonából.”

Nyöszörgött: „Szent vagy”...

– Órás... – mondta csendesen Weisskopf úr.

– Szent órás...

Nem tudom, ki mondta ezt, de ezen is nevetnünk kellett.

– Ez mi?

– Mendelssohn...

Weisskopf úr elborzadt. Érezte, a Führer körme már koponyája belsejét kapirgálja. Kifogyott volna? Jáhvé, az nem lehet!

Az idő végtelenségét mi, emberek – életünkkel bizonyítjuk: halálos bizonyítás, azt sem tudjuk, megéri-e, de nem tudunk nem bizonyítani, ha már anyánk életre köpött bennünket: vagy a nagy időről írunk fokos könyveket, vagy elszegődünk percmutatónak az ember házába

tévelygünk, mert nem tudjuk, melyik a hasznosabb: melyikre kinek van és lesz szüksége: kit segítünk tudatosan vagy istápolunk tudatlanul: csak szolgáljuk, szolgáljuk, olykor látszólag uraiként is...

Emberevő vagy, idő. Erkölcsöd megfoghatatlan, úgy siklik ki kezeink közül, mint a percek hala, amelynek csillogó pénzeit sikáljuk minden cselekedetünkkel.

Ezért kell a te megfoghatatlan áramodba valaki, aki kettéválaszt, és azt mondja: ez volt, tőlem kezdve ez van, utánam pedig ez lesz. Az ember ő. Az egyetlen, aki, mert érzékelni tudja, legnagyobb ellenfele az időnek. Távfutó, akinek az idő – szövetségese, de ellenfele is egyben...

(Elhaladok majd, egyszer, amikor nem ez az Őrmester lesz az úr a világon, elhaladok egy templomtorony előtt, amolyan kis poros síksági város tornya lesz, ahol megrekedt a csend, amit a lélek csendjének nevezünk és fel kell néznem a toronyórára, muszáj lesz: „Torony úr, hány óra?”)

VI

Kronosz úr, hány óra?

Másnap reggeli után a szolgálatos tiszt ismét a cellánkba jött. Most már féltünk. Nincs mit tagadni: féltünk. Emberien, gyermekien, kisszerűen, ahogy csak azok tudnak félni, ahogy csak azok tudnak gyávulni, akik egyébként még hiábavaló hősiességre is képesek.

– Ez mi?!

Weisskopf úr hallgatott. A Führer még egyszer megkérdezte:

– Ez mi?!

– Weisskopf János!

Valamennyien a mi tisztünkre villantottuk szemünket: lehetetlen! Különben is, nem járt kint: nem köphetett. Bár gyáva, idegbajos katona, műveletlen, utolsó, de: nem besúgó.

Weisskopf úr falfehéren lépett ki a sorból.

– A fejlapja szerint maga órás...

Vekker úr bólintott.

A szolgálatos üvöltött:

– Ez nem kávéházi dumaparti, ahol bólogatni lehet!

– Igen kérem, órás vagyok... – Vekker úr hangjában enyhe sértődöttség.

– Hol az óra?

A szolgálatos a cellák drótra fűzött kulcsait zörgette.

– Én, kérem, semmilyen órát magammal nem hoztam. Utána lehet nézni... én, kérem...

– Rendben van. Tagadja...

Kiment.

Később két őrmester jött Vekker úrért.

A mi tisztünk motyogott:

– Azt fogom mondani, hogy Vekker úr nem hibás, hogy én lestem le az időt az őrök órájáról... igen... mit néztek... mit néztek... tébolyultak... csak tán nem hiszitek... barmok! Állatok!

Sírt.

Vekker úr viszonylag hamar visszajött.

Arca dagadt, szemhéja felhasítva.

– Aránylag könnyen megúsztam: néhány pofont kaptam, meg a fenekemre... – A szemhéját nyomogatta: – Gyenge a bőröm. Mindig is gyenge volt, kérem. Családi örökség.

Próbált vidám lenni: de láttuk rajta, reszket. Olyan fura volt ez a reszkető, tettetett vidámság, ez a kékre-zöldre vert kis öreg, hogy kedvem lehetett volna kacagni is.

– Elmondtam neki az igazat, ahogy történt. Elmondtam neki egész gyermekkoromat. Elmeséltem, milyen szigorúan neveltek a szüleim, hányszor megbüntettek, ha valakinek elfelejtettem köszönni, vagy ha valaki kérdezett, és én nem válaszoltam azonnal...

„Főhadnagy úr, én órás vagyok, kérem. Ha tőlem valaki megkérdezi, hány óra, mondhatom én azt, hogy nem tudom? Ön mondhatja, bárki más is mondhatja, de én nem. Én kérem, órás vagyok, nekem kötelességem tudni, hány óra. És ha megkérdeznek, kötelességem megmondani az embereknek. Ha nem kérdeznek, hallgatok. De ha kérdeznek, nem tehetem meg... higgye el, kérem. Mindenki más, de én nem. Nem tagadhatom le az időt. Szakmám... értse meg...”

– Hát nem volt igazam? ... Aztán azt mondta, hogy ha még egyszer elcsíp, hogy időt jósolok... Igen, így mondta, jósolok... nekem, aki egy-két perc differenciával ...

Először hallottam felháborodást a hangjából.

– Azt mondta, hogy ha még egyszer elcsíp – megkeserülöm. Lelő, mert nemcsak hogy zsidó vagyok, de még a kedélyeket is izgatom. Most csak azért nem lő még le, mert én törvényileg elítélt vagyok, de ha még egyszer megtörténik, ő fedve lesz... Pedig én *rendes* elítélt vagyok...

– Hát most kérdem én: ha valaki megtudja, hogy hány óra, miért izgulna annak a kedélye, kérem? Éppen ellenkezőleg: megnyugszik, mert aki nem tudja, hány óra, ideges, nem tudja, hova tegye magát, nem tud mit kezdeni... Én még jót teszek, ha úgy vesszük...

Lefeküdt, mi vizes borogatást raktunk a fenekére. Aprókat nyögött: a hangja is, olyan kicsi és vézna volt, mint maga az ember.

– Ez mi?!

Weisskopf úr véraláfutásos szemeivel a Führerre nézett. Nem tudta, mit mondjon. Félt, mert úgy érezte: ez az utolsó, ami még a fejében van. Késleltetni kell a Führert azzal is, hogy nem mondja meg azonnal.

Komoran sétáltunk a cellában.

Másnap reggel senki sem szólt Vekker úrhoz. Raktuk a vizes borogatást, és masszíroztuk, de igyekeztünk nem beszélni vele.

Nem beszéltünk össze: mindenki tudta, hogy ezután nem fogjuk megkérdezni tőle, hány óra. Nem éri meg: sem neki, sem nekünk. Kímélnünk kell. Őt is, a lelkiismeretet is.

Hiszen egyre megy: ha tudjuk, ha nem. Ugyanolyan idősüketségben élünk majd, mint eddig: ugyanúgy egybefolyik az éjjel a nappallal, az evés az alvással, a tompa lélek a sajgó testtel...

Mert nem segít rajtunk a Vekker úr ideje sem. Csak ha az egész idő teljes tömege zuhanna rá erre a kívül levő szájas parancsseregre, csak akkor... akkor igen ... akkor Vekker úr órái és percei is értelmet nyernének. Mit szimultaneitás? Mit szukcesszivitás? Ó, milyen kongás van mindenben, ami nem élet, ami fogalom, princípium, ami csak felfújt bölcsesség; a világ minden dolga holt tömeg ember nélkül: Weisskopf úr nélkül megállnak az órák.

Vekker úr délután már lábadozott, és komoran sétált fel s alá. Komorságába megejtő szomorúság is vegyült. Ez összegubancolódott szakállán látszott.

Mindig összeszorult a szívem, ha száraz homokban tátogó halat láttam: mint gyermek, azt szerettem volna, hogy ha meg is ölik, de vízben öljék meg a halat: hiszen a madarat is a levegőben éri a halálos golyó.

Estére már átnézett felettünk. Talán már nem is léteztünk számára.

De senki sem kérdezett tőle semmit.

Úgy tűnhetett neki, hogy haragszunk rá: nem tudhatta, hogy amikor ágytól ágyig járt, és jelezte az időt, még sokan nem szerettük, mert eszünkbe juttatta azokat a szolgákat, akik kint annyian vannak...

Vacsora közben már tett egy halvány célzást az időre:

– Ma később jött a vacsora.

De senki se kapta be a csalétket. A tiszt sem, igaz, hogy őt árgusszemmel őriztük, nehogy ismét veszélyt hozzon.

– Ez mi?!

Weisskopf úr hallgatott. Hallgatott, de tudta, hogy hallgatása nem tarthat sokáig. A Führer feleletet csikar ki belőle. De még tartotta magát: „nem, nem akarom, hogy az agyamba csináljon ez a dögevő – gondolta. – Nem hagyhatom, hogy a zsoltárok helyére... Meg Baruchba meg Simon rabbiba...”

Lefekvés előtt láttam, megint remeg. Lehet, hogy lázas volt. Egy szál gatyában ment végig a szobán a hordóvécére, s visszafelé jövet, mintha eszébe jutna valami, megállt az emeletes ágyak között:

– Csak a fenekemre vertek. A hajszálrugó még nem sérült meg, csak az óra hátlapja. S amíg azt meg nem sértik, tovább ketyegek...

S mintha csak magának mondta volna az egészet, felénk se nézve bújt pokróca alá.

Lehet, hogy az idő emberevő: de a teljes emberiség egyforma hosszú, egyforma végtelen az idővel. Igen: egyenlő ellenfelek vagyunk! Csak látszólag pehelysúlyú Vekker úr, és ellenfele is csak látszólag nehézsúlyú – a ringben.

Ágyainkon ültünk, amikor érte jöttek. Hajnalban volt: vaksin dörzsölgette szemeit.

– Ez mi?!

Weisskopf úr látta, hogy nem megy tovább a hallgatás. Ám azt is tudta, hogy ez fejének utolsó tartalma, amit a Führer még nem kotort ki.

– Ez... a Talmud... és a Tóra...

S már azt is látta, hogy tévedett. A Führer nem gabalyodott bele, mert: nem értette. Aki semmit sem ért, olyan előnnyel indul, mint a mindent értő. Ez a tudatlanok és a bölcsek egyenlősége: az egyiknek azért nincsenek előítéletei, mert nem tud előítéletet, a másiknak pedig, mert ismeri őket, és tudja, mennyit érnek.

Hát meg fog történni, gondolta Weisskopf úr. Meg fog történni, és a Führer beváltja undok fogadkozását.

Szerette volna lenyelni saját fejét, hogy örökre az övé maradjon.

„Ez a vég – gondolta. – Számomra – tette hozzá bizakodóan.”

Sápadtnak tűnt a hajnali gyér fényben. Arcának dagadtsága mintha elmúlt volna. Gyermekes, kapkodó mozdulatokkal öltözött: így kapkodtuk valamikor magunkra ruháinkat mi is, hogy el ne késsünk az iskolából.

Az örök ránk mordultak, hogy nincs még ébresztő, de valamennyien felkönyököltünk átkozott ágyainkban. Csak a tiszt szipogott.

– Uraim – hangja gyenge volt, törékeny, mint ő.

– Uraim! Minden jót. Most fél öt van. Pontosan fél öt...

És ekkor Weisskopf úr feje hirtelen elrobbant. A Führer dühödten bámult: hát mégis megúszta a kis zsidó feje.

Weisskopf úr szája robbanás közben kinyílt: „Kár, hogy nem hallgatták meg az álmomat, borzalmas álom volt, de érdekes... nagyon érdekes, kérem... Egyébként örvendek, uraim, hogy ennyi kiváló embernek tehettem apró szívességet. Büszke voltam rá, hogy ennyi ragyogó férfi elfogadta az én időszámításomat, amely ha nem is volt pontos, de nem késett, nem is sietett sokat, a körülményekhez képest elfogadható volt, és semmi esetre sem volt jóslás, ahogy az a brutális tiszt mondotta...

Az idő, ha még érdekel: fáj. Kronosz vonagló testét érzed benne hánykolódni. Kronoszét, akivel véletlenül néha találkozunk.

1965

EGY JOBBTORKÚ GYEREK

1

„Add ide azt a világtérképet!”

„Hol van?”

„Armstrong alatt.”

„Nincs itt.”

„Akkor Aznavour alatt.”

„Itt sincs.”

„Akkor nézd meg Modugno alatt.”

„Nincs.”

„Edith Piaf?”

Nem volt ott sem. „Ebben a szobában semmit sem lehet megtalálni.”

„Ebben a szobában semminek nincs rendes helye.” „Ebbe a szobába még egy rendesebb nőt se lehet hozni, lesül az ember pofájáról a bőr.”

Tenyérnyi padlásszoba volt, öt éve laktak benne. Poros és vegyes bútorzata a felvételi óta nyomasztja lelküket. Akkor szerezte Titi, barátja, Ádi már a „készre jött”. Mégis fordítva sikerült: Ádit felvették, Titit nem.

„Hogy lehet egy pszichiáter ekkora ökör?”

„Mondom, nincs Piaf alatt sem.”

Ádit nézte, ahogy keresi az atlaszt. Zöld csíkos pizsamája volt, három cigaretta-égette lyukkal: egy a fenekén, ma is rejtély maradt, hogy égethette ki *épp ott.* Csendes, siránkozó a hangja: „Nincs itt, ha mondom, nincs itt.”

„Mintha mindig kataklizmát jelentenél be.”

„Átkozott szoba!” – ugrott ki az ágyból. „Szerencsétlen alak ez az Ádi, kár neki, hogy olyan okos.” Egyből megtalálta: a polcon a Rita Pavone fényképe alatt volt. Ádi könnyebbülten sóhajtott. Ilyenkor félt a barátjától: fújt, csapkodott, káromkodott. Egyszer hozzávágott egy Dalida-lemezt; ez három éve történt: azóta viszonylag csendben éltek. Ádi azonban mindent eltűrt: csodálta Titit, különbnek tartotta, és kiszolgálta. Öt éve hazudik érte. Titi anyja egy isten háta mögötti faluban tanít, és ma sem tudja, hogy fia nem ötödéves orvostanhallgató. Ádi, valahányszor vakációra mennek, nagyokat nyel: nem árulhatja el. „Nem bírná el az anyám szíve” – mondta Titi, amikor az ötlet először felvetődött. Az első évben ketten nyomorogtak egy ösztöndíjból, mert Titi nem ment dolgozni. (Egyszer modellt állt egy öregedő festőnőnek.) Anyjától kapott ugyan valami zsebpénzt, de az rumra is kevés volt. A második évben meg sem próbálta a felvételit. „Minden prof eleve hülye.” „Nem érdemes tanulni, fiacskám, nézz körül, ki keres súlyos dohányt: aki jár-kel, pofázik, de dolgozni nem dolgozik semmit.” „Unom a dolgozókat.” „A gyári lányok közül van egy-kettő, nem mondom.” „De általában a dolgozók nem tetszenek, elcsúfítják magukat. Csak a munkátlanság esztétikus.”

Hosszú estéken át vitatkoztak. Ádi komolyan vette.

„A munka lényegítette azt a bizonyos majmot emberré.”

Titi röhögött:

„Lényegítette... milyen okos szó. Undorodom a tudós szócsinálmányoktól. Nem fejeznek ki semmit. Csak ha mögéjük akarok valamit képzelni, érnek valamit, de ha nem akarok, akkor barátom, nem jelentenek semmit.”

„Mégis a majmot...”

„Állítom, hogy ennek az ellenkezője is igaz: az embert a munka »visszalényegítheti« majommá. Mert a munka brutális. Minden munka brutális, csak arra való, hogy

az embernek azt a kis életét, az egyetlent kiszipolyozza, berondítsa, megrövidítse.”

Ádi nagyon elkeseredett. Mindennek ő volt az oka, mert nem tudja barátjának megmagyarázni, miről van szó.

Életükbe ekkor fordulat jött: Titi elhatározta, sanzonénekes lesz. „Majd lelek valami kis zenés helyet, valami lebujt, ahova kell egy jobbtorkú gyerek.” Ádi ebben kételkedett, és próbálta lebeszélni.

„Keress valami komolyabbat.”

„Könnyen akarok élni, ehhez mindenkinek joga van. Miért melózzam le magamról azt a kis húst, ha egyebet is tudok csinálni.”

Titi kedvencei: „ez a kis élet”, „az a kis hús”, „az a kis féldeci”, „ez a kis pihenés”. Mintha ezzel is sajnálatát akarná kifejezni a világmindenség, az egész lét iránt.

Azzal kezdődött, hogy:

„Ádi, adj egy kis pénzt, le akarok ruccanni a tengerre. Nem bánod meg.”

Mit tehetett, odaadta minden megtakarított pénzét: hónapok óta gyűjtötte *Nyírő Pszichiátriájára* és az angol *Idegatlaszra.*

2

Felfújható gumiágyon lebegett Titi, mellével a nap felé, hatalmas hullámok kapták hátukra, aztán lezuhantatták. Csupa kékség. Szájában sós íz, mellén a fekete-tengeri szél. „Ó *ez* az élet” – gondolta Titi, s e pillanatban végtelenül sajnálta Ádit: elképzelte háromlyukas, zöld csíkos pizsamájában, amint vaksin lapozgat ötszázoldalas könyveiben. „Szegény. Sajnos, neki muszáj tanulni. Nagyon okos, de – tehetségtelen.” Végtelen részvét fogta el; két napot adott volna a maga tíz napjából, ha most Ádi is itt lehetne, legalább néhány órára. Elkép-

zelte, amint vaksi szemeivel hálásan hunyorog a napba, majd a homokra bámul, a sistergő hullámokra. „Szegény, szegény barátom!” – sóhajtott fel. „Ó, ha mindenkit tehetségessé lehetne tenni, ó, ha mindenkinek ilyen jó lenne ezen a világon, mint nekem most.” „Szkizoid-típus vagyok, azt mondta Ádi, pedig csak szimultán élek dolgokat.”

Hullám borította el gondolatait, s szeme elől eltakart mindent. Hopp! Addig mélázott, amíg a hullámok gumiágyastul partra dobták. Lefeküdt a homokra: arccal a csigák, porladozó kagylók és fura formájú, tengervízmosta kövek felé. Szagolta a homokot, a homokban a halak illatát. Egyhangú a tenger, de megnyugtató. Mert nagy, mert nézhet a szem, és a bőr elnyelhet minden napfényt: minden emberi bőrnek itt annyi nap jut, amennyit befogadni képes. „Magukra vessenek a bőrök” – gondolta mosolyogva. Ilyen futó, kellemes benyomás volt talán egész eddigi élete: most is itt jött csak rá, hogy hozzá mostanig (huszonöt éves volt) *mindig mindenki jó volt.* Jó volt a társadalom: ingyen taníttatta, lehetőségeit is így adta, anyja (háborús özvegy volt) dédelgette, német és francia leckékkel traktálta, a leányok szerették, mindig ők voltak a szerelmesebbek, barátai örökösen kiszolgálták; még az utcán is mindenki olyan szívesen mosolygott reá: igen, így érdemes élni: ha jók hozzád, ha érzed, hogy mindenki a magáénak tekint, anélkül, hogy valaki valamit is kérne viszonzásul. Még egy dologra jött rá: *tudott hatni az emberekre.* Nemcsak megnyerően őszinte modora miatt, hanem gondolataival is. Őt (ahogy visszaemlékezik) környezete mindig eredetinek, tehetségesnek tartotta. Hirtelen ő sem tudta volna megmagyarázni, miért. Előnyös külseje miatt? Ha őszinte akart lenni, be kellett ismernie, hogy még sok ilyen fiatalember szaladgál ebben az országban. Hát akkor? Talán... talán, mert mindig pontosan tudta, hogy belőle kinek mi kell. *kit mivel lehet lerohanni:* volt egy ki tudja hányadik érzéke, hogy *önmagából csak annyit adjon, amennyire má-*

soknak szükségük van, és pontosan ott váljék érdekessé, ahol a másik saját gyönge pontját érzi. Ádi okos, de tétova fiú volt, őt le kellett rohanni, villámháborúszerűen, bebizonyítani neki, hogy minden iskolás okossága ellenére is buta maradt, mert nem tud *eredetien gondolkodni.* De vajon ő tud? Ha nem is tud, de a *látszatát* mindig nyújtani tudja. Különben is, mit jelent eredetien gondolkodni? *Eredetien gondolkodni azt jelenti, hogy figyelembe veszem ellenfelem képességeit, s csakis az ő szintjéhez mérem gondolataimat, illetve csak annyival mutatok nála többet, amennyit még ő is felfoghat.* Talán... de mi lenne, ha egyszer egy nagy filozófussal, egy Sartre-ral, egy Russellel kerülne össze? Szinte bizonyosra vette, hogy velük szemben is megállná a helyét: nekik is az lenne a véleményük, hogy ő eredeti ember, hogy neki ritka okos gondolatai vannak. Mit mondana például Sartre-nak: Uram! Igaz ugyan, hogy ön visszautasította a Nobel-díjat, többek között azért is, mert nem akart az intézmény (a Svéd Királyi Akadémia) elkötelezettjévé válni, viszont másfelől ön is, legalábbis tudat alatt, azt szeretné, ha az egzisztencializmus intézményessé válhatna, vagyis: a szó, a gondolat erején túl valamelyes társadalmi hatalma is lenne, hogy gondolatrendszere *beavatkozó filozófiává váljon,* amely nemcsak hogy ismeri a szociális dörgést, de intézményes hatalommal hatni is tud. Végül ön is karhatalommal szeretné megvédeni gondolatait, ön se vetné meg az olyan egyenruhát, amely az ön *szavait* védi. Tudat alatt ön is államfilozófiát akar.” Bizonyosan meghökkenne Sartre. Meg azt mondaná: „Könnyű önnek, uram, visszszautasítani egy ilyen díjat, én, sajnos, nem tehettem volna meg.” Erre is bizonyosan meghökkenne.

Milyen forró a homok. Mennyi idegen test: csak ki kell nyúlnia, máris idegen testhez ér. Szobában, négy fal között, miért távolodnak el az emberek, amikor itt a homokon, ekkora közelségben megtűrik egymást? Mintha egy atlasz lenne. Néhány méterre tőle lányok feküdtek egy kupacban. Mindenféle színű lányok. „Kirakhatnád belőlük

a világ térképét: minden világtáj képviselve van. Az ott észak.”

Az északi leányra tapadt a szeme, észrevétlenül kúszott közelebb a homokban. Rossz németséggel beszél, biztos északi: valószínűleg svéd. Nyúlánk a teste, sima, hosszú és szőke a haja, kétfelé a homokba hull. Titi elindul a haj iránt.

„Meg fogja-e érezni, hogy *rendkívüli ember* szólítja meg, méltányolni fogja-e eredetiségemet, megérti-e, milyen intellektus beszél belőlem, vagy ismét le kell mondanom énem, tehetségem, képességeim nagyobbik feléről, hogy neki megadjam az örömet, azt a kellemes érzést, hogy teljesen megért, sőt, uralni is tud?”

A svéd leány arcát is meglátta. Bájos volt, és érdeklődve nézett vissza. „Mennyi énembe kerülsz? Nehogy túl drága légy...” – gondolta Titi, és a nyelve alá került homokszemcséket megcsikorgatta fogai között.

3

„T*éves eszméid vannak,* pszichiátriai szempontból legalábbis” – szokta mondani Ádi. *„Ezekből lesz a hamis tudat.”*

Ezt először akkor mondta Titinek, amikor az elpanaszolta, hogy közös barátjuk és felesége társaságában mindig feszélyezettnek, zavartnak érzi magát, pedig semmi oka sem lehet rá. Szeretik, gyakran ki is segítik krajcáros gondjaiban. És mégis... Egyszer Titinek eszébe jutott az ismerős felesége, s ennyit fűzött a gondolathoz: „ha alkalom nyílnék rá, nagyon szívesen megtenném”. Másnap, amikor hármasban a kávézó asztalánál ültek, Titi alig mert az asszonyra nézni. Az volt a határozott érzése, hogy *máris szégyellnivaló titkuk van,* úgy viselkedett, mintha már tegnapi gondolata meg is valósult volna. Félt, hogy az asszony pontosan tudja: mit tett volna vele,

és a férj is gyanakszik. Mi ez? Izzad a tenyere, reszket az ujja, szemei pedig idegesen, tétován rebbennek az asszony felől a férj felé. Úgy tesz, mintha keresne valakit a kávézó asztalainál, de mindezt csak azért, hogy lehetőleg ne kelljen egyikük szemébe se néznie. „A serdülőkori önfertőzés egyik lelki maradványa”, magyarázza Ádi, „mindig az az érzésed, hogy szüleid, sőt mások is tudják, mikkel foglalkozol. Innen a tétova szemkalandozás.”

„Eszed tokja!” – kiáltott Titi. „Én szereztem az első nődet, nyavalyás, s minden eddigi nődet én szereztem, s még te mondod nekem...” Ádi szabadkozott, hogy „Csak tudós vagyok, kérlek, nem akartalak megsérteni, de az igazat nem hallgathatom el.” Titi sohasem szerette, ha serdülőkori „bűneiről” faggatták: túlságosan gőgös és érzékeny volt, semhogy ezekről akár Ádinak is „meggyónjon”. Szégyellte az ártatlan bűnöket, még most visszanézve is, s valahányszor erről esett szó, mindig jelenlegi nőiről kezdett beszélni. Ádi elhallgatott, Titi ugyanis nem túlzott: valóban ő ismertette meg Ádit a másik nemmel. „Nélkülem ma is vén onanista lennél!” – nevetett nyers gőggel, s ha Ádi nem lett volna annyira leigázva, arcát a vér önti el. De csak ennyit mondott: „Ne használd rosszul a szót, kérlek, már megmagyaráztam, hogy az nem onánia, amit...” „Mindenki többet keres a testi szerelemben, mint amennyit adhat vagy kaphat. Ezt az önfertőző nők és férfiak nagy számával is tudnám igazolni. Manapság mindenkinek, majdnem minden nőnek juthatna egy férfi, s minden férfinak juthat egy nő: de az, aki jut, meg van határozva. Konkrét nő, ilyen vagy olyan képességű, szépségű: az önfertőző pedig olyan nőt képzel magának, amilyet akar, s azt akit akar. Ezt én serdülőkori Pygmalion-komplexusnak nevezném: vagyis ahogyan Pygmalion, a szobrász olyan nőt akart, akit ő képzel el, akinek szépsége benne születik, s így Galatheát isteni segítséggel szoborból élővé változtatta, úgy az önfertőző ember is tulajdonképpen saját szépségeszményének sza-

badságát védi, amikor masturbál, saját képzeletének kötetlenségét óvja, nehogy a képzelt nő helyett a konkrét nővel kelljen megelégednie.” Ezt az utóbbit nem Ádi, hanem Titi mondta, Birgitnek, aki elmesélte, hogy rajtacsípte csúnya öregedő útitársnőjét „valami furcsa egyszemélyes éjszakai játékon”.

„Épp itt a lehetőségek tengerpartján!” – mondta jókedvűen a lány, s fogaival a gines pohár szélét kocogtatta. Csak most érezte Titi, hogy ismét többet nyújtott partnerének, mint amennyit az igényelt volna, hogy újra elfecsérelt valamit saját szelleméből, amelyet a másik fél képtelen felfogni.

„Kis északi lény” – súgta később részegen, „mennyi idegenség van benned...” – tudta, hogy Birgit nem érti, azt is érezte, hogy már közhelyeket motyog, de *„ez való neked* is” érzéssel erősen átfogta a lány vállait.

Később mámorosan bámulta a tengert: minden hullám, amely visszahúzódik, vékony habcsíkot hagy a homokon. Ez a vékony habcsík fölszárad, és semmi sem jelzi többé, hogy óriás, gyönyörű hullámtaréj porlott széjjel a hiábavalóság homokpartjain.

Szomorú volt, olyan szomorú, hogy Birgit simogatása sem vigasztalhatta meg.

„Jól kiülted magad” – morogta szemrehányóan Ádi. „Ajándék. Ez a szvetter a tied...” Titi úgy tett, mintha undorodna a hozott „ajándékoktól”, titokban azonban büszke volt rá. „Hogy mivel szereztem, ne kérdezd!” – kacagott nyersen, és Ádit nagyon melegen ölelte meg. „Birgit csodálatos teremtés. Majdnem beleszerettem. De csak harminc éven felülieknek voltam a tolmácsa. Ez a legbiztosabb műfaj. De többet ne kérdezz, mert lehánylak, s holnapig sem foglak levakarni” – falnak fordult, majd hirtelen felült: „Te, a régi gitárom megvan még valahol?” „Ott a szekrény alján” – motyogta Ádi. „Keresek valami zenés helyet, valami kis lebujt, ahova kell egy jobbtorkú gyerek.”

4

„Tulajdonképpen miért kell neked ez az atlasz?”

„Ebből épp Afrika hiányzik.”

Valóban, az atlaszból hiányzott Afrika.

„Mindig van valami Afrika, ami hiányzik: épp az, amire szükséged van” – dünnyögte Titi, aztán a rumot kezdte keresgélni.

„Apám mindig azt mondta: a rázkódás a legjobb” – mondta később kedélyesen, amikor mindketten megrázkódhattak az éhgyomorra ivott rumtól.

Csendben ültek egy darabig: Titi az énekesek képeit nézegette, amelyeket a könyvespolc fölé ragasztottak.

„Piaf meghalt. Kicserélem. Csak élőket tartok.”

Ádi semmit sem szólt; neki mindegy: ő a lelke legmélyén sohasem értett egyet, hogy a falat csirizzel berondítsák, mégha szerette is ezeket az énekeseket. Amíg Titi fel nem lépett, csak kevés képet tartottak. Ahogy azonban Titi énekelni kezdett abban az „intellektuálisabb kiskocsmában”, ahová diákok, rejtezkedő szerelmesek jártak, gyűjteni kezdte az énekesek fényképeit is. Volt sikere: főleg olasz, francia, német és angol számokat énekelt, tűrhető kiejtéssel, ami kielégítette az „intellektuális kiskocsma” igényeit.

„Nekem különben sincs hangom, nekem csak torkom van. A mai énekeseknek nincs is hangjuk. Ez a divat. A torok a fontos... a torok.”

Elég szépen keresett, de költségei is nőttek: néha Ádinak is adott valamicskét, többször megvacsoráztatta a kiskocsmában, a szakácsnők számlájára.

„Tulajdonképpen mire kell neked Afrika? Mi közöd neked Afrikához?” „Afrika nincs is.” – mondta komoran Titi, majd a részegek baljós gyanakvásával tette hozzá:

„Remélem, nem te sikkasztottad el Afrikát.”

Ádi ismerte Titi „lemezeit”: ha berúgott, a teljes tagadás ördöge szállta meg: „nincs”, „nincs”, „Afrika nincs is”, „Erkölcs nincs is”, „Valóság nincs is”, „Művészet nincs is.” Semmi sem volt rajta és a nézetein kívül. Mindezt azonban olyan szomorú sajnálattal tudta mondani, hogy Ádinak a szíve szorult össze. Titi mintha a világot sajnálta volna, mert ő is benne él. Ádi még nem látott embert, aki annyira tudott volna sajnálni, mint Titi. Titi csodálta ugyan őt, a világ legjobb szívű emberének tartotta, ám Ádi tudta: ez nála tudatos jóság: csak azzal jószívű, akit becsül. Titi azonban, mert benne „egyetemes jó szív dobogott”, csupán egyetlen emberrel gonoszkodott, egyetlen embert akart néha orránál fogva vezetni, s az épp legjobb barátja, Ádi volt.

„Azért vagy legjobb barátom, hogy azt tehessem veled, amit másokkal nem szabad, nem lehet, vagy nem tudok megtenni.” Ádi ezt megértette, és ötéves együttlétük alatt soha Titi szemére nem vetette.

Titi Ádit a világ legalaposabb, legrendszeresebb, legmélyebben gondolkodó emberének tartotta. Csak a tehetség jogát vonta meg tőle: ezt a kiváltságot önmaga számára tartotta fenn.

„Csak veled tudok igazán unatkozni” – szokta Ádinak mondogatni.

„Mert tudod, mi a barátság, *tudod, kik a barátok: akikkel szívesen unatkozol”*.

Ádi borzongva érezte: Titiben a „rombolás géniusza” lakozik.

„Megszoktam a romlottságodat” – mondta a maga vontatott, siránkozó hangján, s ezen Titi nagyokat rö-högött.

„Engem mindig mindenki szeretett. Anyám és te a legjobban. De mert mindenki egyformán szeretett, senki sem imádhatott igazán.” Ez volt Titi: mindent a viszszájára fordított, minden jóból rosszat, minden rosszból, egyetlen logikai facsarintással, jót kanyarított. A meny-

nyezetet bámulta leggyakrabban. Úgy tűnt, hogy nincs is jelen a lelke. Csak fekete, rumtól zavaros szemei égtek.

„Mint egy borjúba oltott tigris” – gondolta Ádi.

Titi hirtelen felugrott:

„Te, én énekelek. Énekelek részegeknek azért, hogy még részegebbek legyenek. Énekelek férfiaknak, hogy segítsek nekik megszerezni a nőt, akivel épp az asztalnál ülnek. Hogy duruzsoló szavaikat zenével támogassam, torokkal... De mi ez? Mit segít ez? Kinek kell ez? Ez kell ma? Mi a művészet? Nagy ferde kép az emberek végső céljairól. Igaza volt Marxnak: a vallás ópium, de tedd hozzá: a művészet még veszélyesebb kábítószer, mert az embereknek kényelmesen megszerezhető filozófiát és hitet ad: *a művészet ellustítja az emberiséget”.*

Ádi hallgatott: gondolatai nagyon messze jártak. „Honnan ennyi tagadás, ennyi kétely barátjában. Ebben, akinek minden sikerült vagy sikerülhetett volna. Neki nehezebb volt: az ő apja nem volt háborúellenes hős; csak polgár volt: nagykereskedő. Semmi helyzeti előnnyel nem indult; sőt; de talán jó is volt így: nem számíthatott semmire. Csakis amit megtanult, az volt a biztos. A szorgalmát, az eszét sohasem lehet háttérbe szorítani.”

„Mégis, mit akarsz te Afrikával?” – kérdezte később.

5

„A doktor úr itthon van?”

Titi végigmérte az ajtóban álló leányt. „Nem csúnya.”

„Jöjjön be.”

„Titi.”

„Anikó.”

„A doktor úrral szeretnék beszélni.”

„A doktor úr – Titi szándékosan nyomta meg a szavakat – gyakorlaton van, vidéken. A legjobb barátja vagyok. Segíthetek?”

„Mikor jön haza?”

„Két hét múlva?”

„Akkor tárgytalan.”

„Mi baj?”

„Kétszer álltam felvételire. Elhúztak. A doktor úr még a múlt őszön kezdett el foglalkozni velem, hogy az idén sikerüljön.”

„A ravasz! Lassú víz partot mos. Már titkai is vannak. Erről egy kukkot sem szólt.” Hangosan csak ennyit mondott: „Igen, a barátom említett valamit, azt is mondta, hogyha véletlenül maga keresné, helyette én ajánljak fel néhány órát.”

„Csakugyan?” – a lány később bizalmasabb lett.

„Otthon a szüleim rossz szemmel néznek. Dolgozni akartam menni, de az apám nem engedett.”

Titi elámult: valaki önszántából dolgozni akarjon?

„Miből kell készülnie...?”

„Biológiából és lélektanból.”

Titi az órájára nézett.

„Egy órám van a maga számára, ha van ideje, el is kezdhetjük.”

A leány beleegyezett, Titi elővette Ádi vaskos lélektan-könyvét, és az Anikó kezébe nyomta. „Olvassa hangosan, amit nem ért, én majd megmagyarázom.”

„Az ilyeneknek nem is annyira a tudás kell, ezek magolnak, inkább az *agytágítás”* – gondolta bizakodóan. Anikó elég értelmesnek látszott, szinte semmit sem kérdezett. Titinek könnyű dolga volt. Öt év alatt annyi ragadt rá az Ádi „biflázásaiból”, hogy játszva segíthette. „Maga mikor felvételizett?” – kérdezte később a leány.

„Ó”, legyintett Titi, „én már nagyon régen”. Igyekezett kikerülni a „provokatív kérdéseket”.

„Az óradíjat a doktor úrral intézzem el?”

„Amire én tanítom, nekem fizeti. Ha nincs magánál pénz, nem baj. Megadja.” Később erősen a lány szemébe nézett, és ajánlatot tett. „Ennyi tanulás után ki kell kapcsolódni. Esténként énekelni szoktam. Az ösztöndíjat pó-

tolom. Ha a szülei elengedik, meghívom. Például holnap estére. Mit szól hozzá? Holnap jobb a repertoár. Csupa angol, olasz és francia szám.” Anikó lelkesnek bizonyult, Titi pedig, miután útjára engedte, dünnyögött:

„Újra le kell mondanom intelligenciám feléről. Ismét kirabolnak szellemileg.”

A leány átható kölnit használt, az illata még most is ott lebzselt a szobában. „Csinos, nem is túl hülye. Csak: jellegtelen. Milyen jellegtelen! Kár, hogy ugyanolyan lesz a menet. Minden menet egyforma.”

Beszélni szeretett volna valakivel. Hiányzik Ádi. Ádi – az ész, aki mindent egyből felfog, aki mindenre véleményt mond, akivel vitatkozni lehet, emberien, civilizáltan. A háziasszony jött a lakbérért, Titi fizetett, és orrában az iménti kölnivel, marasztalta. Az asszony ötven körüli volt, és szeretett nagyokat és gyakran csodálkozni: kezeit időnként összecsapta, és még télen is a legyeket szidta. Nem volt túlságosan rút, s a vihogása egyre jobban hasonlított a foghíjas bakfisokéra. Rummal kínálta az asszonyt. „Veszélyes vagyok berúgva” – nevetett, de Titi legyintett, mintha azt mondaná: „Ugyan, mit számít az?” Nézte az asszonyt, gyorsan fölhajtott még két pohárral, és cigarettára gyújtott. A füst fölfelé szállt, megcirógatta a fölragasztott énekesek arcát, s eloszlott a mennyezeten. A háziasszony csevegett: „Volt egyszer, még maguk előtt egy fiúm, már úgy értem, fiúm, hogy bérlőm: remek pofa. Pajkos fiú. Nagyon, nagyon pajkos. Majdnem szemtelen. Jól állt neki. Nem szóltam meg érte... Tudja, van akinek jól áll, van akinek nem. Neki jól állt. Nagyon pajkos volt. Majdnem szemtelen.” Titi gyorsan hajtott fel még egy pohárral, s csak amikor már tagjai jólesően zsibbadni kezdtek, szólalt meg:

„Én is pajkos vagyok. S azt hiszem, jól áll. Majdnem szemtelen. Nem hiszi?” „Hiszem...” hadonászott egy kicsit az asszony. Később Titi Szent Antalról kezdett beszélni, aki a halaknak is hajlandó volt prédikálni, csak hogy meghallgassák, mert iszonyú az, ha nem értenek,

de még iszonyúbb, ha meg sem hallgatnak. „Kell magának valaki” – motyogta az aszony, és indult; a fiú pedig gyorsan megitta a maradék rumot, hogy torkából eltűnjön a fanyar íz, s valahogy elfeledje azt, aki konyhaszaggal itatta át egy fel nem ismert zseni gondolatait.

6

„Ész föl nem foghatja, mennyi marhaságot nem képes összehazudozni az ember azért, amit később szeretne lezuhanyozni magáról; s a csókok helyére fogpasztát, minél több fogpasztát!” A Tititől „intellektuális kiskocsmának” keresztelt apró étterem minden este zsúfolt volt. Leggyakrabban diákok jártak ide, főként ösztöndíjosztás utáni napokban, lányok szülők nélkül, és a városból kiüldözött szerelmesek, mert ide férjek nem jártak feleségestől, sem a feleségek a férjeikkel. Ilyesmire nem volt elég méltó ez a hely: itt csak a titkos szerelem találkozhatott. Jártak még környékbeli munkásifik is, meg fésültebb, kiöltözöttebb munkáslányok, akik szerettek ismerkedni a „studencekkel”. „Hálás közönség, de ha hozzáadjuk, hogy minden közönség végső soron háládatlan, mert a művészről hét bőrt nyúzna le, akkor teljesen mindegy, hálás-e, vagy háládatlan.”

Titi ott állt a tenyérnyi dobogón, kezében gitárral, és énekelt. Tekintetét igyekezett a vendégek fölé emelni, ne lássa a mozgó szájakat, az evést, mert valahányszor odanézett, úgy tűnt, szájából a dal a tányérjukra csurran, és azok most ezen csámcsognak. Piros szvetterben volt, két lábszárán szűken feszült a nadrág, de a legjobban annak a nadrágszíjnak örült, amit két hete az ószeren vett csomagból. Ezüstszegekkel kivert derékszíj volt: de a hírek szerint – s ez aggasztotta – már a nadrágtartó lett a divat. Énekelt, kissé rekedtes, torokhangon, s közben egy pillanatra sem szűnt meg mélyen megvetni őket. „Énekelve vetem meg őket.” „Nem lesz belő-

lem soha nagy énekes, mert nem tudok elég alázatos lenni. A közönségnek ez kell: földig hajolni egy-két összecsattanó tenyér előtt.”

Anikó ott ült az egyik sarokasztalnál, konyakját szürcsölgette. „Nem csúnya. Csak mintha papírból lenne. Ez a helyes kifejezés. Nem egyéniség.” Alig várta, hogy vége legyen a „kántálásnak”, mert Anikót föl akarta vinni.

„Hányig kérezkedett el?”

„Nem mondtam meg, hányig, de mennem kell, nehogy lekéssem az utolsó trolit.”

„Majd adok taxira pénzt” – akarta Titi mondani, de lenyelte, nehogy elijessze a lányt.

Anikónak láthatóan hízelgett, hogy a megtapsolt énekes karján hagyhatja el az „intellektuális kiskocsmát”.

Lábujjhegyen mentek fel a lépcsőn, Titi akarta így: nehogy a háziasszony észrevegye, és újra bejöjjön.

A lány apró mozdulatokkal vetette le esőkabátját: Titi minden mozdulatát megfigyelte, mert holnap is vissza akarta idézni.

Szalámit ettek, konyakot ittak, Anikó táncolni is szeretett volna, de Titi a háziasszonyra való hivatkozással, lebeszélte.

Letegezték egymást. Pertut ittak, apró, jellegtelen csókkal.

Titi jól ismerte magát, nem akart már most túl sokat beszélni: még belefáradna a lány. „Az hiszem, van valami benned, amit csak én fedeztem fel. Csak én fedezhettem fel.”

„Mennyire másabb.” Szinte örült, hogy az asszony és Anikó ilyen közel kerültek egymáshoz.

„Kérlek, nehogy fecsegj a barátodnak, már többször visszautasítottam. Szerelmes belém.”

„Én fecsegjek?” – tette a sértődöttet Titi. És újra „állatian” sajnálta Ádit: szegény, ismét ő húzta a rövidebbet, és megint őt kurtította meg: ó, a barátság... milyen fájdalmas is néha. De Ádi jó, Ádi ezt is meg fogja bocsátani.

7

Nézte a könyve fölé hajló Ádit a zöld pizsamában, a három cigarettaégette lyukkal: az első érzése a csúnya diadalé volt: itt ez a kiváló ember, ez a remek koponya, aki ősz óta szerelmi vallomásokkal, házassági ajánlatokkal „bombázta” ezt a lányt, és hiába; neki pedig már a második este, vallomás, ígéretek nélkül is ment. Jóleső érzés-e „a hímek büszkesége”? Aztán, hogy a vaksin könyvére hajoló barátját nézte, azzal a nevetséges három lyukkal a pizsamáján, újra mélységes sajnálat fogta el.

Ádi hirtelen megfordult:

„Mit szólsz, megnősülök?”

Titi elfehéredett, hebegni kezdett. Ádi élvezte barátja megrökönyödését.

„Az ősszel megismerkedtem egy leánnyal. Ügyes, rendes teremtés. Jó eszű, de szegénynek nem sikerült a felvételije...” Titi, hogy sápadtságát leplezze, a rumosüveget keresgélte.

Egymás után gyorsan felhajtott két pohárral. Rum utáni reszelős undorral förmedt Ádira.

„Megbolondultál?”

„Nem” – mosolygott Ádi. „De megértelek. Te a barátságunkat félted. Ne félj, semmi sem változik meg közöttünk. Ő is szeretni fog téged...” „Ő is szeretni fog téged...” – a mondat ott lebegett Titi feje fölött, s nem tudta elhessenteni.

„ ... sokat beszéltem rólad neki. Szinte minden kitörésedről, vitádról beszámoltam majdnem naponta. Ne félj. Előkészítettem a talajt...”

„Előkészítettem a talajt...” s repült lebegni a második mondat is a feje fölé.

Amikor Ádi befejezte, barátjából óriási káromkodás tört ki.

„Szerencsétlen! Inkább naponta szerzek neked nőt, de ilyet ne tégy. Nem vállalhatod ezt az igát. A házasság nem kifizetődő, amikor annyi jobbnál jobb nő szaladgál.”

Csendesen érvelt a másik:

„Nyugodtabban szeretnék élni. Sokat dolgozni, sokat olvasni, nincs időm nők után járni...”

„Majd járok én helyetted, csak ne nősülj meg... ne hagyj itt...” Ádi megdöbbent. Ilyet Titi még sohase mondott. Ilyen szenvedéllyel még soha semmit nem parancsolt neki.

„Nem hagyhatsz így a semmiben, Ádi. Egyetlen barátom vagy. Ha te nem leszel, szavamra, felkötöm magam. Nincs kivel beszélgessek, érted. Nincs a világon egy ember, akivel közölhetném a gondolataimat. Senki sem értene meg. Nem érzed, mekkora *agyfölösleg* van itt...” ütött koponyájára, „nem érzed, hogy az emberiség 99 százaléka kevesebbet gondolkodik, mint amennyit cselekszik, hogy ha az egész föld ki nem használt agyenergiáit összegyűjtenénk, száz és száz Einstein és Sartre és még náluk is okosabbak születhetnének? Mert mire használod az agyadat, arra, hogy „jónapot” meg arra, hogy „kétszerkettő”, arra, hogy „honnan szerzünk pénzt” és mindmind ilyenekre: minden gondolat gépies, s ami az agyak alján feszül, csak szunnyadó, parlagon hagyott, soha fel nem törő energia, amely elvész, elpusztul, mert még az anyag megmaradásának, az energia átváltozásának törvénye sem menti meg! Agyfölöslegem van, érted? Nincs mire, kire szórni, mert sanzont éneklő filozófus vagyok, akiről senki sem tud: ha kiszámítanátok egyszer, hány gondolatból él meg egy *átlagember* – félelmetes eredményre jutnátok, barátom... Igen, számítsátok ki, és javasoljátok, mindenkinek, hogy tüntesse el agyfölöslegét, mert nehéz, nehéz, mint a kő – koponyánkban – agyfölösleggel járni! Ti mindent tudtok, de valójában semmit se tudtok, mert nem tudtok gondolkodni: gondolkodni az tud, aki első lépésként arra jön rá, hogy mennyi agyfölösleggel rendelkezik. Itt kezdődik az igazi tudás, barátom,

itt kezdődik a filozófia. Fel kell szabadítani az agyak szunynyadó energiáit, ne legyen annyi ostoba, gépies, állati ember! Mit kezdjek az agyammal? Álljak ki a vásárba s mondjam azt: nesztek, vegyétek meg, nekem nincs mit kezdenem vele...”

„Nekem kicsi koromtól mindenki azt mondta, tehetséges vagyok. De mire? Semmihez sem értek. Mindenben kontár vagyok. Tudnék festeni, írni, de mindent, mindent dilettánsként. Szörnyű ez, barátom, szörnyű. De gondolkodni tudok! Azt tudok, tudok – világszinten, ezért öl meg naponta körülöttem ez a gondolattalanság. Mert minden, a társalgás, az udvarlás, a köszönés jobbra-balra, a kollégák közt, hivatalban – minden-minden gondolatok nélküli; azt ismételjük, amit mások már milliószor elmondtak, elcsépeltek, ezelőtt száz, kétszáz és ezer évvel. Unalmas minden, mert az agyfölösleg dominál világszerte az emberek fejében!”

„Ne hagyj itt, Ádi, mert nem lesz senkim, akin csökkenthetem ezt az állati agyfölösleget, amely úgy nyomja a fejemet és úgy fáj, de úgy...” „Annyi az eszem, hogy el kell innom belőle” – suttogta később, és a díványra dőlt, s Ádi nem merte hinni, se kérdezni, hogy sír-e, csak nézte megdöbbenten azt az embert, aki neki mindig olyan csodálatosnak tűnt.

8

„Abszurd vagy. Te vagy a nagy szittya abszurd” – mondta Titi Ádinak, amit mindig barátja szokott az ő fejére olvasni. „Mindenki válik, s te most akarsz nősülni.”

Ádi hallgatott. El szerette volna mondani féléves eredménytelen „kísérleteit” Anikóval.

„Az első nő, akit én hódítottam meg, érted. A többihez általad jutottam. Anikó az első lány, akivel úgy tudtam

viselkedni, hogy belém szeressen” – ezt szerette volna mondani Ádi, de valami nem engedte, hogy beszéljen. Talán a Titi cinizmusa. Félt, hogy a barátja ki fogja röhögni.

„Ne nősülj, míg másnak felesége és leánya van. Ne nősülj, te barom.” Ádi nem bírta tovább.

„Értsd meg, nem tehetem meg. Anikó az enyém lett!” – diadalmasan mondta, mert remélte, hogy Titi erre elhallgat, és ő megnő a barátja szemében. (Ó, mert sokat kellett nyelnie tőle azokért a „szerzett nőkért”.)

Titi földre szegzett fejjel hallgatott.

Csak kis idő múlva szólalt meg, fejét még mindig nem fordította Ádi felé:

„Szűz volt? Csak tán nem azt akarod mondani, hogy szűz volt?”

„De. Anikó szűz volt.”

Titi szíve elszorult. Szegény, szegény Ádi. Kicsi Ádi. Ártatlan kis orvoska. Micsoda orvos lesz ebből is, ha még ennyit sem tud megállapítani. Vagy a nő volt annyira rafinált, hogy be tudta neki adni? Ha most a keze közé kerülne. Mert aljas volt: vele feküdt le és Ádihoz akar férjhez menni. Előbb vele feküdt le, s aztán szegény Ádival. Ó, de pocsék fajta ez a női nem! Vigasztalóan túrt bele az Ádi hajába.

„Ne búsulj, öcsém, ne búsulj. Senki sem tehet semmiről. Senki. Te sem. Ő sem. Én sem. Én téged akarlak megvédeni, a barátságunkat. Mindenki a maga jogait védi” – és leült, és azt mondta:

„Tégy, amit akarsz. De tőlem tanácsot többet ebben az ügyben ne kérj.” Úgy feküdt hosszú ideig a kereveten, mintha nem is lenne jelen. Keze újra meg újra a rumosüvegért nyúlt. Ádi a jegyzeteit lapozgatta.

„Ne zizegtesd... most ne zizegtesd!” – kiáltott fel. „Csend legyen. Most szülöm a filozófiákat. Mert zseni vagyok, érted, én egy zseni vagyok! Hiszed? Ha nem hiszed, menj a fenébe!”

„Ha elveszed, innen költözz el. Nekem a nyakamra nem hozod a feleségedet is. Elegem volt belőletek. Ne is lássalak.”

„Mielőtt elmész, szerezd meg Afrikát. Keresd meg a hiányzó lapokat. Amíg meg nem szerzed, nem mész sehova.”

Ádi már mosolygott: olyan gyerekes, olyan durcás volt Titi, hogy tudta: ennek nem lesz szakítás a vége.

Nagyon gyengéden tette barátja nyakára a kezét: „Afrika? Mire kell neked Afrika?”

„Afrika? Afrika nincs is.”

„És ha megszerzem.”

„Nem érdemled meg, hogy titkaimba avassalak. Áruló vagy. Elárulod legjobb barátodat, aki jobban szeret, mintha a testvére lennél. Nem, nem érdemled meg.”

„Kitalálhatom?”

„Tessék.”

„Idegenlégióba akarsz menni.”

Titi hahotázott.

„Hogy a burnuszosok kinyírjanak, hogy megegyen a malária, a szúnyogok, az oroszlánok meg minden. Frászt, Nem ettem bolondgombát.”

„Hát akkor?”

„Jó. Elmondom. Pedig nem érdemled meg. Ide figyelj, emlékszel, amikor itt járt az a néger női kosárlabdacsapat? Akkor ismerkedtem meg eggyel; voltunk a bárban, énekeltem neki, táncoltunk. Három nap alatt belém hullt.”

„Igen, erre emlékszem. Ezt mesélted.”

„De nem ez a lényeg. A leány megígérte, hogy magához visz. Mert dögül belém habarodott. De ez nem lenne érdekes, ha a lány, s most röhögni fogsz, ha a lány nem lenne – királylány...” – Titi itt hatásszünetet tartott; volt is miért, Ádi valóban meglepődött. „Érted, egy amolyan tenyérnyi kis afrikai ország királyának a leánya. Nem nagy ország, de – ország. A papája sem holmi vadember, hanem az oxfordi egyetemre járt. Ő pedig király-

lány, barátom, igazi királylány, s ha feleségül venném, na, mi lennék én... úgy van: király. Nem nagy ország királya, de mégiscsak király, érted ezt? A lány pedig komoly lány. Ahogy visszament, írt rögtön egy levelet. Nézd csak. Ugyanazokat ismétli el. Sajnos azóta nem írt."

„Mégiscsak vannak titkaid" – dünnyögte Ádi, és hosszan böngészte a franciául írott levelet, majd visszatette a borítékba. Megnézte a távoli bélyegeket és bélyegzőket, aztán váratlanul lecsapta a levelet.

„Mi van?" – hökkent meg Titi.

Meg kell ezt mondani? Hálás-e valakit lebeszélni a reményről?

„A te királylányod már legalább fél éve nem királylány. A papája sem király. Ez az ország fél éve köztársaság."

9

Negyedik hónapja él Titi egyedül. Ádi valóban megnősült, az apósáékhoz költözött. Titi nem vett fát télire: meghűlt, egy ideig nem tud énekelni. A vendéglő igazgatója egy másik „jobbtorkú gyereket" vett fel. Titi nagy, meleg sállal a torka körül járkál az utcán. „Nem fogok dolgozni. Nem akarok dolgozni. Kikísérletezem, meddig tart az emberek jóindulata. Meddig tart a jó szándék, és hol kezdődik a bestialitás. A munka az ember legnagyobb ellensége. Elállatiasít bennünket. Az embernek egyetlen dolga van csak ezen a világon, hogy gondolkozzék. Minden egyebet csak kényszerből tesz. De engem nem lehet kényszeríteni. Én nem dolgozom, ha beledöglök, akkor sem. Nem lustaságból, hanem elvből. Az embernek végül is szabad akarata van." Elhatározta, a képzőművészet berkeiben próbálkozik. Megismerkedett egy fiatal szobrásszal, akit Bipnek hívtak, és Moore modorá-

ban dolgozott. Kicsi, jól fűtött műterme volt a főváros egyik parknegyedében: itt próbálta Titi átvészelni a telet. Harminccentis hó volt és semmi sem tűnt kellemesebbnek, mint a műterem nagy ablakain át nézni a hószállongást, hallani a trolik surrogását és a Bip albumait lapozgatni. Már ismerte mindennek a helyét, tudta hol a kulcs, hol tartja Bip a szalámi- és szalonna-darabokat, a kenyeret és a maradék italt. Sose beszéltek erről: Titi természetesnek vette, hogy mindez az övé is. Jó kedélyű, darabos fiú volt Bip, a kollégák szerint „állatian tehetséges". Amilyen egy tömbből voltak szobrai – őt is egy fából, és jó fából faragták. Ahogyan véste-vágta – szinte haragosan a követ –, úgy is evett, úgy is ivott, talán úgy is szeretett. Valami titkos vonzalom fűzte Titihez. Talán könnyed észjárásával, megjegyzéseivel nyűgözte le? Ki tudja?

„Én leszek az ötlet-forrásod" – mondta Bipnek.

„Először is te rossz címeket adsz a szobraidnak. Jó szobrokat faragsz, de rossz címeket adsz. Ti, képzőművészek általában rossz címeket adtok. Azt hiszitek, minden a munka. Az igaz, hogy a mű beszél, de a cím árulkodik. Leleplezi, mennyire vagytok intelligensek, mennyi az elvontság bennetek. Bizony, barátocskám, bízd csak rám magad: én majd adok neked címeket és ötleteket, csak legyen hozzá elég köved." Bip mindenért hálás volt. El kellett ismernie, hogy ágrólszakadt és munkakerülő barátjának néha valóban kitűnő ötletei vannak.

„Ezt a kis, egyébként elég középszerű festményt" bökött Titi egy albumbeli képre „a címe emeli intellektuális magasba. *Én és a falu.* Ha nem ez lenne a címe, zagyvaság lenne az egész. Így azonban ez a torz és áttételes vízió értelmet kap: az urbánus ember naiv faluképét, falubámulatát vagy éppen faluiszonyát egyszerre fejezi ki. Egy rossz munkát a jó cím fel tud emelni, ha nem is a zsenialitás, de az elfogadhatóság szintjére mindenesetre."

„Ezt formáld meg, ezt vésd meg: ezt a mozdulatot, ezt a testet, ezt a formát" – mutatott olykor ellentmondást

nem tűrően valamire vagy valakire. Bipnek néha tetszettek ezek az ötletek.

„Látod, nekem nincs szobrásztehetségem. Én nem értek semmihez, de éppen ezért mindenhez értek. Nem tudom, mi kell, de valami kell. Nem tudom, mi a bajom, de van. Tudom is én minek kellett volna mennem. Talán a Művészet Egyetemesen Eltartott Szellemi Mecénásának. Olyan vagyok, mint a ringbeli edző vagy a gyúró – szellemi edző, szellemi gyúró. Ilyen is kell. És a zsenik nem ti vagytok, hanem én. De én ezt is vállalom. A hátteret. A háttér szerepét is. Mindent vállalok, az éhendöglést is, csak ne kelljen dolgoznom.” Kihörpintette a maradék konyakot. „Mondd, hozhatok én ide nőt is?” – kérdezte egyik nap Biptől.

„Hogyne, de inkább este, mikor az udvarbeliek lefeküdtek.”

„Nappal csak a modelljeid jöhetnek, mi?”

Titi végigjárta a műtermet, benézett a sarkokba, és összegyűjtötte az üres üvegeket. Cseppenként töltött öszsze egy pohárkányit. Ezt nemcsak azért tette, mert még inni akart, hanem tudta, Bip megszégyelli magát és elszalad a sarki kiskocsmába egy fél literért. „Az a szar Ádi nehogy a szemem elé kerüljön. Kirúgom. Soha többé nem akarom látni. Elárulta húszéves barátságunkat. Ötéves korunktól ismerjük egymást, érted? És megnősült, a hülye... Szexuális nyomorból tette, esküszöm, pedig semmi oka sem lett volna rá, amíg mellettem van.”

Bip az utolsó simításokat végezte egy lemez-szobron. Titi őt is ugyanolyan sajnálkozó szemmel nézte, mint Ádit annak idején.

„Meghat, ha embereket dolgozni látok. Meghat, és felháborít. Meghat, mert tudom, értem is dolgoznak. Tudom, hogy ők is hozzájárulnak ahhoz, hogy nekem ne kelljen dolgoznom. Eltartanak. A jóság tart el. Az emberek jósága. A barátság jósága...” – hangja egészen ellágyult, majd fokozatosan hidegedett el: „Pedig tudom: kötelesek vagytok eltartani. Kötelesek, mert az emberi ész, az em-

beri értelem egy zseniális képviselőjét tartjátok el. Egyedi példányt. Nemcsak azért vagytok kötelesek erre, mert zseni vagyok, hanem azért is, hogy bebizonyítsátok önmagatoknak, hogy méltók vagytok az emberbarát névre. Tulajdonképpen önmagatoknak csaptok propagandát azzal, hogy eltartotok. Aki engem segít – a saját lelkiismeretét segíti és védi. Én azonban így is elfogadom. Nekem minden jóság jól jön. Hálás vagyok érte, de nem köszönöm meg."

„Bip, te most dolgozol. De tulajdonképpen miért dolgozol te. Hogy híres légy? Hogy legyen mit enned? Igazad van. Neked is igazad van. Én azonban nem dolgozom. Mégis van és lesz mit ennem, és híres is leszek. Tudod miért? Mert én vagyok a zsenialitás maga. Tudod, ki a zseni? Nem az, aki műveket alkot, hanem az, aki el tudja másokkal hitetni saját zsenialitását. Nekem mindig és mindenki elhitte. Lehet, hogy azért, mert nagyon kellemetes gyerek voltam, kellemetes, jó torkú gyerek. Olvastam egy keveset, jó nevelést is kaptam, no meg illusztris barátaim is voltak. Valami csak rám ragadt. Hanem az eszemet örököltem. Öröklött ész ez, papa, „velem született". Tudod-e, hogy bíznak bennem az emberek? Ha most kimegyek az utcára és azt mondom az első nőnek: Asszonyom, vagy kisasszony, vagy bébi, vagy bambina, kinek ahogy tetszik, legyen szíves és jöjjön be a barátom műtermébe, mert a barátom azt mondotta, hogy magának szoborba való feje van, lefogadjuk, hogy bejön? És tudod miért? Mert bizalomra méltónak lát, mert érzi, hogy őszinteségemben romlatlan vagyok, mert kellemetes vagyok, mert... egyszóval *más* vagyok, mint a többiek. Ez is az én zsenialitásom. Másnak lenni, de nem úgy, hogy riasztóan, taszítóan legyek más. Nem: vonzóan, csalogatóan, behízelgően más. Ádinak volt egy könyve, valami Erikson írta; a tag azt állítja, hogy a gyermekemberben azáltal, hogy az anyja rendes időben megszoptatja, kialakul valami *ősbizalom,* arról, hogy a világ, az emberiség mindig így fogja eltartani, táplálni, mint most az anyja.

Én a tagot nem ismerem különösebben, de igazat adok neki. Bennem is ez az ősbizalom munkál a világ iránt. Nem lehet, hogy ne tápláljon, ha egyszer megengedte, hogy a világra jöjjek. De ezért ne kérjen ám cserébe semmit, különösen munkát ne, hanem elégedjen meg annyival, hogy ember vagyok és az maradok, hogy ép és vonzó példánya vagyok a fajtának és főként: tehetséges vagyok a gondolatokra. Saját jelenlétemnél, puszta jelenlétemnél többet nem adhatok, és nem is akarok adni a világnak. Munkáljon másokban is irántam ez az ősbizalom: bízzanak bennem, én majd helyettük is gondolkodom." Bip összegyűjtötte szerszámait. Egy pillanatra sem szakította meg barátja szavait. Csak arca aggódott.

„Az apám azt mondta: dolgozni kell. Aki nem dolgozik, olyan, mint a falevél, a szél ide-oda fújhatja."

„Persze, tartozni kell valahova, ez biztos. Van, aki a munkájához tartozik. Én az emberi jóindulathoz tartozom. Azokhoz, akik elismerik, hogy nekem munka nélkül is lehet, szabad, s csakis így lehet élnem. Elégedjen meg a világ a jelenlétemmel, a puszta jelenlétemmel, mert nem sokáig fog látni, s elveszti egyik legigazibb emberpéldányát, akit, mint a kiveszőfélben lévő állatokat, rezervátumba kellene tennie. Vagy talán ott vagyok? Igen, ott vagyok: a barátaim szeretete, jóindulata az a rezervátum, amely megóv a korai pusztulástól, amely által kihalna majd egy olyan emberfajta, amelyet újrakreálni, szülni, rekonstruálni lehetetlen lesz. Szeressen a világ, mert vagyok! Örüljön a világ, hogy vagyok! Örüljön a színemnek, gondolataimnak, amelyek mások, mint a többieké. Énemmel járulok hozzá, hogy isten állatkertje változatosabb legyen. Jogom van a dologtalansághoz, mert egyéniségemet, velem született énemet csakis a munkátlanságban őrizhetem meg: minden brutális tevékenység megcsorbítaná egyéniségemet."

„Ne igyál annyit. Ez a baj. Attól vannak ilyen gondolataid" – paskolta meg barátja arcát Bip.

„Az ital csak jobban ráébreszt eredendő énemre. Ha a csecsemőknek az anyamellbe alkoholt injekcióznának, s minden csecsemő már kicsi korától szeszt szívna anyatej helyett, őszintébb lenne a világ: és eredeti énjét soha senki se árulná el.”

Titi sötét tekintete fölkapaszkodott a műterem nagy ablakára, teste fáradtan dőlt hátra:

„Esik a hó. Jó, hogy esik. Van mit nézni.”

10

Titinek el kellett mennie a műteremből. Csúnya ügy miatt: Bipnek eltűnt néhány holmija. Csak fél szájjal kérdezte meg:

„Járt rajtad kívül a műteremben még valaki?”

„Senki” – mondta Titi, de elsápadt. A rumosüvegért nyúlt.

„Ne marháskodj, csak úgy kérdeztem” – dörmögte Bip.

„Csak az a kis szajha lehetett” – gondolta Titi. „Amíg arról beszéltem neki, hogy a bordélyházakat újra fel kellene állítani, nem azért, mert így is van elég kurva, sőt, nem is azért, mert az orvosi vizit biztosítva lenne, hanem mert a férfiak unják az udvarlást, a férfiak szeretnek némán szeretkezni, előzetes hazugságok és utólagos udvariaskodás nélkül, amíg erről beszéltem neki, ő a műterem sarkában matatott. Azt hittem, vetkőzik.” Csak ő lehetett! Meg kell keresnie! A föld alól is elő kell kaparnia. Addig nem állhat a Bipp szeme elé, amíg a holmikat meg nem keríti.

Ivott. Súlyosan nézett Bipre.

„A tudat alatti gyanakvás is idegesít. A gyanú lehetősége is. Szervusz.” Bip lehülyézte, de Titi egyre vadabb lett. Gyorsan kortyolgatott, aprókat, szemére dühítő köd ereszkedett.

„A ludat alatti gyanakvást sem bírom. Benned is van, ne tagadd.”

Kint a kavargó hóban sálját összébb húzta nyakán, beletaposott az útba. Van-e pénze? Van. Kevés. Két decire elég. Állva, gyorsan hajtotta fel, mint a kocsisok szokták. Kis ideig könyökölt a pulton, révetegen nézte a csaposnő vörösre mart kezeit, aztán újra kilépett. „Meg kell keresnem a kurucot. Ismerem a kocsmáit, a cukrászdáit. Ismerem a csapásait.” Nem voltak csillagok, csak hópelyhek. Ment, és alig látott a hóhullásban. Mi ez a nagy park? Behavazott sétányok, havas padok. Eltévedt volna? Itt nem jár senki. Mintha közeledne valaki. Egy nő? Ő lesz az. A kis szajha. Nem: ez Anikó. Ő az. Most megmondja neki, felpofozza.

„Felcsigázott az Ádi reklámja, azért feküdtél le. Elraboltad a legjobb barátomat” – és üti, veri, bele a hóba.

De nem: nem Anikó. De nő. Lassan jön, egyenesen feléje tart. Amíg hozzáér, még van. Sok-sok méter és idő – a hóban. Nagy és puha, de ő mégis botladozik benne. Most kiáltozni fog, és ezután minden este kijön a parkba, és újra kiáltozni fog, s ha jön a milicista: egy-két pofonnal megússza. Nem, ő nem huligán. Nem is csendháborító. Néptelen parkban kiabál. A hó vattája úgy is felfog mindent, akár a párnás ajtók. „Nem jól éltem!” Mégsem ezt fogja kiáltani, hiszen ő egyedül anyjának hazudott. Egyebet kell kiáltani: „Kinek kell egy jobb torkú gyerek?” Hideg van. Fázik. Kinek kell egy jobb torkú gyerek?” S ha semmi választ nem kap? Tovább kiabál a parkban, a hóban. Be van rekedve. Az éles levegő hasít, karcol. Olyan hangja lesz, mint Armstrongnak. Azzal jobban bele lehet bődülni a világba. Ez ma a divat: énekes jó hang nélkül. Kiáltani kell, kiáltani. „Hol a kis szajha?” „Megvédem az egyéniségemet mindentől és mindenki ellen.” „Bízzatok bennem, zseni vagyok. Sose fogom bebizonyítani, de az vagyok.” „Ne akarjon a világ semmit tőlem, semmit sem kap, csak a köpeteimet, de azután felnyalom róla, mert azért nagyon

szeretem, nagyon sajnálom a világot. Szánom a világot, amely lemond az olyan emberekről, mint én. A világ nem padló: miért tapossák csizmák is? Nekem teniszcipőm van, azért fázik a lábam.” „Örülj nekem, világ, örülj nekem: vagyok, még vagyok, s ne sírj, ha megugrok tőled. Sajnálom magamat is, de a legjobban titeket, akik nem értettetek meg. Engem ne szánjon senki, csak azt teszem, amit születésem sugall. Egy sanzonénekes Krisztus botorkál a hóban. Egy sanzonénekes Pláton. De mit tudtok ti róla? Mit akartok megtudni? Semmit? Hidegek vagytok, mint ez a hó. Hideg van. Afrika is elveszett. S ti, barátok, ne bizonyítsátok be nőiteknek legjobb haverotokról, hogy zseniális, mert baj lesz...

Ó, bízzatok bennem! Igazam van! Légy hálás, világ, légy elismerő. Elégedj meg jelenlétemmel!” – térdei megroggyantak, leroskadt a hóba. És az a nő közeledik, mégis fel kell állnia.

AZ ANYJA.

Igen, az anyja: ég a szeme, tüzel az arca, sír és haragszik, talán ütni akar, vagy simogatni? JÖN AZ ANYJA. ÉRTE JÖN. SZÁMONKÉRNI. DE MIT?

„Ne rúgj zseniális fiadba!”

„Anyám!” – karja kilendül.

„Anyám vagy!” – rohanni kezd a hóban, botladozva.

„Anyám vagy. Ne tagadd le. Anyám vagy!”

A parki tó mellett, ahol a hófúvás dunyhásan emelkedik, arccal előrebukik, s a meredeken, mint egy hópehely – lassan alá csúszik kitárt karokkal.

1966

A LAJOS FÁBIÁN MEGÖLETÉSE

Detektívregény

1

Próbálom úgy előadni, ahogy bennünk, kettőnkben lejátszódott

Kezniczeyvel kettesben élt, meghitt irodalmi életünkben aggasztó esemény történt.

Mielőtt a félsz és szorongás, tudatunk ízekre szakadásának perceit újra felidézném, be kell mutatkoznom.

Magas vagyok és békés. És tételem van: a magas emberek jámborak. Ez a „békés óriásokról" szóló elméletem. Állításomhoz a legtöbb érvet a világirodalomból hoznám. Rabelais óriásai: Pantagruel és Gargantua jámborak, jóhiszeműek. Gulliver a törpék között nemesen viselkedik. De maguk a swifti óriások is: még haragjukban is nyíltszívűek, darabosak, primitíven egyenesek. A gnómok, törpék, manók ezzel szemben általában gonoszak, ravaszok, ármánykodók. Hogy tételemhez biológiai-anatómiai érvekkel is szolgáljak: az óriások vérkeringése lassúbb: a vérkörökben keringő vérnek nagyobb utat kell megtennie, eközben az agynak van ideje bölcsebbnek, higgadtabbnak lenni. Az óriások vére: gondolkodó vér. A törpéké: cselekvő, paprikás.

Lehet, hogy épp alkatomnál fogva, de soha életemben a légynek sem vétettem. Ezt önéletrajzaimban így szoktam megemlíteni: „annyi bűnöm sincs, mint egy légyfogónak".

Kezniczey, a barátom, ha lehet, még nálam is lassúbb és békésebb. Ahogy mondani szokás, míg a tojást meg-

eszi, kikél a csibe a szájában. Mint a hasonlatból is kiderül: ez az emberi természet csak szerencsét hozhat gazdájára; képben kifejezve: tojás helyett végül is csibehúst ehet.

Mindezektől függetlenül: én is, Kezniczey is – *lusták vagyunk a bűnre.* Ha van ilyen, mi a „bűnre tunyák", „gonoszságra restek" érdekes emberállományát szaporítjuk.

Ezek után már könnyű elképzelni megrökönyödésünket, amikor irodánkba egy tiszt kopogtat be, aki ráadásul a királyi rendőrség egyenruháját viseli.

Minden, társadalmi-reflexeiben egészséges ember ilyenkor személyazonossági igazolványához kap.

De a tiszt nagyon barátságos volt. Felsóhajtottunk és arra gondoltunk: ha ilyen barátságos, nem lehet túlságosan súlyos az ügy.

– Ismerték Önök Lajos Fábiánt?

Egymásra néztünk. Ismertük-e vajon? Egymás szeméből szerettük volna kiolvasni a feleletet. Ha az derülne ki róla, hogy valami díjat kapott, esetleg ismerhetnénk...

– Ismertük, kérem.

A tiszt külön-külön nézett a szemünkbe, majd mindkettőnkébe együtt.

– Évekig volt kollégánk, itt... ebben a szobában.

– Milyen ember volt?

– Vacak – szaladt ki a számon, nem mintha erről teljesen meg lettem volna győződve, hanem mert az „óriások" bölcsessége azt sugallta, hogy minden embert, *akiről a rendőrség érdeklődik, szidni illik.*

A tiszt furcsállva vonta össze szemöldökét.

– Én úgy értesültem, hogy nagyon derék, becsületes ember.

– Lehet, hogy derék, lehet, hogy becsületes, de én rühelltem... – tört ki Kezniczey is.

– Miért? – hajolt előbbre a tiszt.

– Csak – szögezte le kurtán a barátom.

– Valami okának mégis kellett lennie – firtatta a egyenruhás.

– Nem tudom. Nem szívleltem, és kész. Az arcát, a szemét... szóval nem volt szimpatikus. Ez egy lélektani dolog: van, akit első látásra bírok, pedig tudom róla, hogy apagyilkos, a másikat pedig szívből rühellem, jóllehet a Nemzetközi Vöröskereszt fővédnöke. Egyébként az igazgatóm sem kérte tőlem, hogy fizetésemért még jó arcot is vágjak a kollégákhoz. A munkámat becsülettel elvégzem, személyes rokonszenvemet pedig arra pazarolom, akire akarom.

A tiszt mosolygott. Megkönnyebbültem. Tehát: semmi súlyos. Hangsúlyozni kívánom, *nem azért* aggasztott az ügy, mintha *valamiben is* bűnösnek éreztem volna magamat. Távolról sem! Hanem mert a bűn vagy a vád lehetősége gyakrabban és konokabbul nyugtalanítja az embert, mint az elkövetett bűn vagy maga az elhangzott vád. Hangsúlyozom: *csakis* ezért.

Próbáltam emlékezetembe idézni a Lajos Fábián arcát, de nem sikerült. Átlagarca volt, átlagszeme, átlagtermete. Persze az idő (közel hat év) is megnehezítette az emlékezést. Idestova hat esztendeje, hogy hivatalunkból elkerült. Hova is ment? Igen, igen: most már emlékszem: az intézmény saját pénzén operációra küldte B.-hez, a híres olasz professzorhoz. Lajos Fábián már vissza sem jött, más vállalathoz helyeztette magát, más városba, ahonnan nem írt levelet soha senkinek. Nem ismerhettük jelenét, de jövőjét sem. Évekig emésztett a kíváncsiság bennünket, hogy megtudjuk az operáció eredményét, de sohasem kérdeztünk senkitől semmit Lajos Fábiánról. Pedig *mindenkinél jobban* érdekelt volna bennünket, mégsem érdeklődtünk. Még egymástól sem. Még Kezniczeyvel sem ejtettünk róla szót. Csak bensőnkben kíváncsiskodtunk, de ezt is úgy, hogy józanabb énünk előtt ne tudatosuljon ez a kíváncsiság. Így maradt mind a mai napig ismeretlen előttünk az operáció eredménye.

A tiszt, amikor először ejtette ki a Lajos Fábián nevét, egyikünk sem, még véletlenül sem érdeklődött az operáció eredményéről. Pedig biztosak voltunk abban, hogy ezt a tiszt tudja. Hogy ezt a kérdést ösztönösen vagy tudatosan kerültük, ma nem tudnám megmondani. Talán holnap. Egy azonban bizonyos: kikerültük. Anélkül azonban, hogy ezt az első pillanatban felfogtuk volna. Csak most gondolok rá (először), ahogy régi kollégánk arcát próbálom felidézni.

– Szóval önök nem szerették – szakította félbe gondolataimat a tiszt.

– Ki nem állhattuk.

Talán holnap sem fogom tudni, miért mondtam meg az igazat. Lehet, hogy a legprimitívebb önvédelmi fegyver „a legjobb hazugság igazat mondani”. Mindegy. De Lajos Fábiánról sem hazudni, sem az igazat mondani – semmi okom. Egyszerűen kívül helyeztem őt az engem foglalkoztató dolgok körén. Tőlem időközben akár zsenivé is válhatott. Engem *(most* úgy érzem) sohasem érdekelt különösebben.

A tiszt kezet fogott, és megköszönte felvilágosításainkat.

A hangja nem volt gunyoros. Miért is lett volna? Igaz ugyan, hogy ki tudja milyen adatokat *tőlünk* nem kaphatott, de amit mondtunk, *őszintén* mondtuk. Soha életemben nyíltabbnak még nem éreztem magamat, mint e beszélgetés alatt. És soha életemben még nem tudatosult bennem jobban, hogy *őszintén viselkedtem, vélekedtem és beszéltem*. Mert higgyék el (önöknek nem hazudnék! Bárkinek, de önöknek nem!) őszinte voltam. Ki nem állhattam Lajos Fábiánt. Kezniczey szintén.

– Olyan őszinte voltam, hogy magam is meglepődtem.

Ezt Kezniczey mondta. Ránéztem.

Tudtam, én tudtam a legjobban, hogy Kezniczey is teljesen őszinte volt a Lajos Fábiánról vallottakban. De miért kell *ezt neki épp én előttem ennyire hangsúlyoznia?* Többet ő sem tud (nem tudhat), mint én. Legfönnebb: sejt.

De hiszen mit tudhat, mit sejthet azon túl, azon felül, ami mindabból következik, hogy kettesben, együtt, szívből utáltuk, sőt gyűlöltük Lajos Fábiánt.

– Mi ketten most is, mint bármikor máskor, bármilyen helyzetben, csakis őszinték lehettünk – mondottam neki.

– Nekünk nincs titkolnivalónk senki előtt – válaszolta.

Éreztem: szóról szóra ugyanazokat gondolja rólam, mint én őróla az imént.

2

Másnap reggel szótlanul dolgoztunk. Hatalmas számoszlopainkba merültünk. Mindketten tudtuk, hogy legalább egy-két óra hosszat *semmiről* sem fogunk beszélgetni. Azt is tudtuk, hogy azután csakis egy témát akarunk, és fogunk tárgyalni. Egy témát, amelyet azonban kettőnk közül egyelőre senki sem akart szóba hozni. Mindketten a másik részéről vártuk a kezdeményezést. De miért? Hiszen mi sem természetesebb annál, hogy egy volt kollégánkról elbeszélgessünk, annál is inkább, hiszen egy harmadik személy juttatta eszünkbe, nem magunktól hoztuk szóba. Azt is tudtuk, hogyha ez a harmadik személy taxisofőr, pincér vagy hasonló lett volna, már rég róla beszélgetnénk. De ez a harmadik aggasztóbb személy.

Hallgattunk. Hallgattunk: körmöltünk és vártunk asztalaink mellett. Másról most nemcsak hogy nem lenne érdemes beszélgetni, de nem is tudnánk, s ha tudnánk, az úgyis hazugság lenne, és nevetségessé válnánk önmagunknak. Tegnapi őszinte viselkedésünkre cáfolnánk rá.

De hiszen csak ennyiről van szó! Arról és csakis annyiról, amiről és amennyiről a tegnap a tiszttel elbeszélgettünk. Ahogy tegnap vélekedtünk, úgy ma is, magunk között is megtehetnénk.

Láttam Kezniczeyn, hogy ugyaneszerint a gondolatmenet szerint ugyanarra a következtetésre jutott, mint én.

Tehát: kezdhetjük. Megkönnyebbülve sóhajtottunk fel. Sóhajunkat azonban rögtön szerettük volna visszaszívni. *Mi okunk lenne nekünk megkönnyebbülni?* Pontosabban: semmi okunk nem megkönnyebbülve lenni általában. A tiszt kedvességéről kezdtünk beszélgetni. Milyen jól nevelt, milyen okos, sőt művelt is. Nem úgy, mintha csodálkoztunk volna a fenti tulajdonságokon, nem mintha mindezek ellentmondtak volna a tiszt és általában a katona fogalmának, ó, korántsem, csak tárgyilagosan, csak úgy, mint valami konkrét, frissen megismert *egyedi* dologról, mely az általánosra nézve sem kivételt, sem szabályt nem jelent.

Tudtuk azonban, hogy a tiszt számunkra csak előszoba, talán még annál is kevesebb: lépcsőház. Föl kell kapaszkodnunk a lépcsőkön (gyalog, mert mindkettőnk liftje, úgy látszik, ismét elromlott), és be kell lépni a szobába.

Kezem sokáig keresgélte a csengőt. Többször is igyekeztem úgy tenni, mintha nem venném észre a csengő tojásnyi gombját a falon, az ajtó mellett, Kezniczey is keresgélt, ő sem lelte. Éreztük, csak akkor leli meg az egyik külön, ha mindkettő egyszerre is hajlandó meglelni, és egyidőben nyomjuk ujjunkat a gombra.

Végre becsengettünk.

Hátrahőköltünk.

Nem Lajos Fábián nyitott ajtót.

– Ki ön? – kérdeztük (egyszerre) a férfitől.

– Az őszinteség.

– Mit keres ön a Lajos Fábián lakásán?

– Itt a helyem. *Most* legalábbis – és becsukta orrunk előtt az ajtót. Kezniczey felrezzent. Én is. Ugyanaz a képsor, ugyanaz a gondolatmenet, ugyanazok a gondolat- és képzettársítások, hasonlatok és metaforák, jelzők és szimbólumok, hiper- és parabolák, analógiák és allegóriák, szukcesszívek és szimultánok, okok és okozatok működtek bennünk. De – még van egy utolsó fegyve-

rünk. Ez a végvár. Ez az önkéntes száműzetés, ahova azért rohanunk, hogy mentsük egyéniségünk, bátorságunk még megmaradt darabkáit.

A humor.

Humorosan fogunk Lajos Fábiánról beszélgetni. Kedélyesen. A humor enyhít. Nem mintha nekünk talán enyhítenivalónk volna, hanem hogy visszazökkentsen *eredendő őszinteségünkbe.* Őszinték leszünk: előbb humorosan, majd drámaian, végül tragikusan. A humoros lesz a tragikus első lépcsőfoka. A humor – út lesz a tragikus felé. A humoros őszinteség erőfeszítés, lendület a tragikus őszinteségbe.

Önmagunk, magatartásunk karikatúráját játszva, mindketten belementünk az egyezményes játékba. (Ha főnökünk most belépett volna, s látja ezt a játékot, írásbeli megrovásban részesít bennünket, szerencsére, nem lépett be.)

A paródia remekül sikerült. Mert: csak a címke volt paródia. Mögötte jogos emberi önvédelem húzódott meg.

– A tiszt azt kérdezte, ismerjük-e? – szóltam.

– *Mi* azt válaszoltuk a tisztnek, hogy sőt... – mondotta Kezniczey.

– Sőt: utáltuk – fejeztem be én barátom gondolatmenetét. *(Az övét.)*

– A tiszt azt kérdezte, miért? – folytatta Kezniczey.

– Csak. Mert valaki vagy szimpatikus, vagy nem – válaszoltad te... – mondottam én. (Vajon miért hangsúlyoztam a *te* személyes névmást?)

Nevettünk.

A nevetés azt jelentette: mindez csak vicc volt. Csak paródia. Így viselkednének mások. Ám nekünk egyelőre a „mások viselkedésének paródiája” is jó volt, hogy belerejtsük és általa félénken ki is fejezzük egyéniségünket. A paródiás magatartás, amely egyszerre volt a kigúnyolté és gúnyolóké) megfelelt a célnak. Nevetnünk kellett tehát. *Ám a nevetés elcsitult, s itt álltunk nevetés nélkül, szemben paródiátlan énünkkel.* A szerep eltűnt s

úgy éreztük, vele együtt egyéniségünk megkülönböztethető vonása is. Szerepünkkel annyira azonosultunk, hogy fájt elveszítenünk.

Ekkor történt a fordulat.

– A tisztnek igazat mondtunk. Magunknak sem hazudtunk. Feltétlenül be akartuk bizonyítani, hogy őszinték vagyunk, semmit el nem titkolunk, jóllehet nekünk nincs is titkolnivalónk... Nos, ha nincs, mire való ez a görcsös erőfeszítés a bizonyításra. Itt mások nem számítanak. Csak te, mint te. És én, mint én. Csupán önmagunknak kell bizonyítanunk. Önmagunknak, mint önmagunk legfelsőbb bírájának, igazságosságunk egyetlen forrásából, természetes önmagunkból kortyolva. A Más – a Világ: a tőled független. Véle (a világgal) csak összeütközéseidben találkozol. Csak ilyenkor veszed észre, hogy van törvényes valójában. Csak amikor belebotlasz, veszed észre, hogy létezik. De amikor egyedül vagy, kit képviselsz? És ki vagy? Nyilván egy lény, egy értelmes lény: akinek arcán: értelem és támadás van. Értelmes támadás. *A támadó értelem* van arcodra írva. Ennek egyetlen külső formája: az őszinteség. S akkor veszítesz legtöbbet, ha támadó értelmed félelmedtől vezettetve átváltozik védekező (létfenntartó, önfenntartó) értelemmé. *Legalább önmagaddal – kettesben légy őszinte. Vagy: mindenkiben keresd meg önmagadat.* Mindenkiben ismerd meg és ismerd fel önmagadat. És a megismerttel légy őszinte, akár önmagaddal.

Legyünk őszinték, Kezniczey! – ezt gondoltam most nagyon erősen.

És *őszinték lettünk.*

– Lajos Fábián becsületes ember volt – mondta Ő. (Ő mondta, nem én.)

– Végeredményben sohase is haragudtunk rá igazán – ezt már én mondtam, *de:* az ő gondolatmenetét folytatva.

– Egyetlen célunk volt vele. Szülői cél. Az apa gondoskodik így a fiáról. Emberebbnek, többnek, jobbnak

akarja tudni, mint amilyen ő volt valaha. El lehet-e ítélni egy szülőt, ha gyermekéből többet akar faragni, mint amennyi ő volt? De ez nem önmagyarázat. Nem is védekezés. Azt hiszem: igazság. Hiszem, mert tudom – ezt már Kezniczey mondotta. (Ettől kezdve nagyon figyeltem, ki mit mond: mit ő és mit én. Vajon miért?)

– Emlékszel – mondtam én – bután becsületes arcára? Ideges hadonászásaira? Tudtuk Róla, hogy a hivatal legbecsültebb embere lehetne, ha...

– ... ha véleményt mondana, ha vállalná saját véleményének felelősségét – folytatta barátom, befejezve mondatomat, amelyet *az ő gondolatmenete indított el.*

– Sosem mondott véleményt – mondta Kezniczey.

– Vélemény nélkül társadalomban élni lehetetlen – mondtam én.

– A véleménymondás felelősségét mindenkinek vállalnia kell – mondta Kezniczey. – Ő sohasem vállalta. Ezért ívelt a karrierje.

Mindketten elhallgattunk. Innen tovább senki sem akart menni. Az őszinteség határainál voltunk. Az őszinteség határainál, ahol talán az őrültség kezdődik. Az őszinteség nincs feltérképezve. Ezért nagyon könnyű határsértést elkövetni, könnyű a határátlépés bűnébe esni. Így hát elhallgattunk.

Egyébként: úgy éreztük, őszinték maradtunk, mint eddig is minden esetben. Fel kell készülnünk mindenre. Valami azt súgta, hogy a tiszt másnap újra jönni fog. Semmi sem fejeződött be, minden csak elkezdődött.

3

– Semmi bántódásuk nem lesz, ha a legőszintébben nyilatkoznak Lajos Fábiánról – mondta nyájasan a tiszt.

Titokban Kezniczeyre néztem. Mi bántódásunk is lehetne? Nem tettünk semmit! Semmi bűnt nem követtünk

el. Akkor miért faggatnak? Volt egy kollégánk, akivel évekig együtt dolgoztunk, nem szerettük, sőt gyűlöltük, de... ennyi. Semmi több. Ha a tiszt azt mondotta, hogy „semmi bántódásunk sem lehet”, azt jelenti, hogy *lehetne* bántódásunk. De hát miért?

Éreztem, hogy muszáj lesz beszélni, mert a hallgatás gyanússá válhat előtte. De nem szabad túlságosan gördülékenyen sem beszélnem, mert akkor úgy tűnhet neki, hogy előre felkészültem mondataimra. Dadognom sem szabad, mert ez az *ijedt bűnrészesség* látszatát kelthetné. Te jó isten! Miért ez a nagy előkészület, mire ez az egész, amikor semmit, de semmit, az ég világán semmi rosszat nem tettünk Lajos Fábián ellen, pedig gyűlöltük. Mire való ez a körmönfont védekezés valami ellen, ami nincs is, egy olyan bűntény ellen, ami talán szándékban sem volt, s ha volt, semmi részem a megvalósításában? De akkor miért kérdez a tiszt, miért faggat, mit firtat olyasmit, amiben nekem nincs részem? Csak talán nem? Talán csak nem hiszi, hogy részem van benne? Hogy bűnös vagyok? De miben, miben lennék én bűnös? (Kezniczey szó szerint ugyanezeket gondolta.)

– Lajos Fábiánt nagyon jól ismertem... – ejtettem ki, de megijedtem, mert arra gondoltam: még többet fog róla faggatni. De miért ne faggathatna, hiszen nem érzem magam semmiben bűnösnek.

– Persze csak felszínesen jól – helyesbítettem; aztán az is eszembe villant, hogy így úgy tűnhet neki, hogy azt a látszatot akarom kelteni, mintha semmit sem tudnék érdemben és lényegeset Lajos Fábiánról, vagyis bizonyos szándékkal elejét akarom venni a kérdezősködésnek. Elterelő hadmozdulatnak veszi, s így még gyanúsabbnak tűnhetek. De hát miért ne tűnhetnék gyanúsnak: vajon nem az a fontos, hogy *én tudom,* hogy nem vagyok bűnös?

– Rendes ember volt – mondtam. Eszembe jutott, hátha Lajos Fábián mégis valami súlyos bűnt követett el, tehát a tiszt azt szeretné, hogy elítélő véleményem és

a bűntény közötti összhang megteremtődjék. Helyesbítettem:

– Legalább is itt, a körünkben, rendesnek mutatkozott.

Lelkiismeret-furdalás fogott el: úgy éreztem, nem lenne szabad Lajos Fábiánról ilyen kétértelműen nyilatkoznom. *Igaz, hogy nem szerettem, de becsületes embernek ismertem.* Úgy éreztem, hogy ezzel a helyesbítő mondatommal annak útját egyengetem, hogy Lajos Fábiánt *képesnek higgyék valami bűnre.*

– Meggyőződésem azonban, bár csupán felszínesen ismertem, hogy alapjában véve is rendes ember volt. – Talán mégis jól mondtam: mert hátha csak arról van szó, hogy valami bizalmi állásba kerül, valami magas beosztásba, s akkor az én véleményemet is meg fogja tudni. De hogyha nem magas állásról, hanem valóban bűntettről van szó, akkor ez a véleményem nem hat-e ki kedvezőtlenül az irántam való bizalomra?

– Abban az időszakban, amikor *itt dolgozott, itt az irodában a velünk váló kapcsolataiban rendes embernek tűnt.* Egyéb kapcsolatait nem ismerem.

Éreztem: így jó. Leszögeztem ismeretségünk helyét (iroda), idejét (amíg együtt dolgoztunk) és kapcsolatainkat (kollégiális viszony), amelyből akármilyen előjelű is a Lajos Fábián iránti érdeklődés, sem reám, sem reá nézve semmi kompromittáló nem származhat.

De vajon nem tűnhet-e úgy a tisztnek, hogy mentegetni akarom Lajos Fábiánt? Nem teszi-e fel a kérdést a tiszt: miért mentegetem én egy volt kollégámat? Honnan sejtem én, hogy mentegetnem szükséges? Nem lehet-e ebből arra következtetni, hogy ismerem a bűnét, és leplezni akarom? Nem veszik ezt bűnpártolásnak? Sőt: bűnrészességnek?

Az jutott eszembe, milyen jó lenne, ha egyáltalán nem ismerném a törvényeket, a jog terminusait, mennyivel könnyebb lenne a dolgom. Ebben az esetben nem jutnának eszembe mindazok a lehetőségek, amelyek magatar-

tásomból eredően valósággá válhatnak. Jó lenne, ha nem ismerném a törvényeket, csak a kézzelfogható igazságra mutatnék rá anélkül, hogy latolgatnám a következményeket, anélkül, hogy megismerném *a bonyodalmaktól való félelem körmönfont érzését.*

Határtalan vágyat éreztem, hogy egy, csak egyetlen szót életemben olyan gyermeki hittel, *a felelősségtelenség olyan bátorságával* mondjak ki, hogy *eltűnjön belőlem minden megfontolás,* óvatosság, és ne gondoljak a következményekre. Úgy éreztem, a személyi szabadsághoz járnék közel: *igazat mondani a felelősségrevonás félelme nélkül.*

Kezniczey, az én szegény barátom, nálamnál is nevetségesebben viselkedett.

– Talpig becsületes ember volt – mondta egyik szavában, aztán a következő mondatban így egészítette ki: – *De láttam benne annak a lehetőségét, hangsúlyozom, csak a lehetőségét, hogy sötét dolgokra is képes legyen, ha a körülmények úgy hozzák.*

A tiszt elégedetlen volt. Vajon miért elégedetlen? Többet vagy mást várt tőlünk? Mit várt vajon? Beismerést? De minek a beismerését?

Mintha azt súgta volna bennem valami: mondd azt, ami a tisztnek ínyére van, különben belegabalyodsz saját agytekervényeidbe, és soha többé ki nem kászálódsz. De mi lenne a tisztnek ínyére? Ha ezt tudhatnám.

– Mit kívánna tudni tulajdonképpen Lajos Fábiánról? – ejtettem ki, de máris szerettem volna elharapni a nyelvemet. Elárultam, hogy számomra kényelmetlen ez a faggatás, szeretnék minél előbb túl lenni rajta, azért akarom leegyszerűsíteni a dolgokat. Ekkora baklövést!

– Mindent – válaszolta a tiszt kurtán.

Ez az, amit nem tudtam. Ha mindenről kérdeznek, csak általánosságokat, közhelyeket mondhatok.

„Becsületes ember volt, de nincs kizárva annak a lehetősége, hogy közben bűnös dolgokon is járt az esze.”

„Jól ismertük, ám felszínesen, de ebből is látszott:

irodai kapcsolataiban kibírható. Egyéb dolgairól nem tudtunk, soha nem is érdeklődtünk.”

„Nyíltszívű ember volt, de bizonyára befelé élő, mert igen sokszor gondolkozott összeráncolt homlokkal, ami nem teszi lehetetlenné, hogy valami titka is lett volna.”

„Bátor ember volt, de merészsége kétélű lehet, mint akármely merészség: lehet becsületes dolgok szolgálatába állítani, de lehet véle bankot is rabolni.”

„A főnök előtt többször hadonászott, ami egyaránt bizonyíthatja, hogy nem volt szolgalelkű, de azt is, hogy a főnök állására pályázott.”

„Gesztusaiban őszinte volt, kifelé élő, ám ez a taglejtés takarhat primitív, félvad ösztönöket is.”

A tiszt nem volt megelégedve. – Holnap ismét jönni fogok – mondta. *Addig is még gondolkozzanak!* Milyen ember volt Lajos Fábián? *Ne feledjék el: mi mindent tudunk.* Az önök véleménye már csak módosíthat a képen. Ne feledjék, *mi* mindent tudunk...!

4

„Mindent tudunk. Mi mindent tudunk.” Mit? Mindent. A legtöbbet, ami lehetséges.

De hát mit tudnak? Mit kell itt tudni? Rólunk tudnak-e mindent vagy Lajos Fábiánról?

Ősz volt. Esett az eső. A kávézóban ültünk. Kint őszi ég, városi táj. Semmi sem volt jellegzetes, és semmi se volt jellegtelen. Sokan voltak. De ahol sokan vannak, senki sem zavar. Néztük a függönyön át az őszt, az őszi divatot. A nőket az őszben, s a nőkben az őszt.

– Miért beszélünk róla mindig múlt időben? – kérdeztem aggódva.

– Mert meghalt.

Döbbent csend. Honnan tudja Kezniczey Róla, hogy meghalt? Különös: amikor kérdezni kell, én vagyok több;

amikor válaszolni, állítani – Kezniczey. Elemzőbb lennék? Vagy ő szintetikusabb? Vagy mert barátok vagyunk, kiegészítjük egymást? Vagy: azért vagyunk barátok, hogy kiegészítsük egymást?

– Egy tiszt csak akkor érdeklődik valaki után, ha azt vagy megölték vagy ő ölt valakit. Mivel ez utóbbi, ismervén őt – egyenesen ki van zárva, marad az első: Lajos Fábiánt megölték.

Megborzongtam. Megborzongtam, mint valahányszor, ha a logika jéghideg ollója ért a bőrömhöz.

Elképzeltem a halott Fábiánt. Üveges szemeit; belenéz – immár valóban szótlanul, nyelvében véleménytelenül abba a halálba, amelyről az élők annyit írnak, s amely számukra mégis örökre csak stílusalakzat marad: az élet reklámozásának eszköze. A halál az élet propaganda-mestere; a vén sajtóügynök a ragyogó sztár mellett: lefényképezteti, világgá kürtöli védencét, hogy mindenki szeresse. A halál, a vén propaganda-mester nélkül – senki sem szeretné az életet.

Most már mindketten tudtuk, miről van szó. Bár... ki tudja? Vajon nem csupán a tiszt kérdéseinek hatására kezdtünk *erre* gondolni? *Vajon nem a tiszt kérdései kergettek bennünket olyan mezőkre, ahol saját bűntudatunk is felébred, mert nincs más választás?*

Egyelőre még játszunk. Még semmit sem akartunk elárulni. (Vagy nem is árulhatunk el semmit? *És csak a tiszt erőltette reánk ezt a tudatot?)* Talán még játszani akart velünk? S mint minden játéknak, ennek is: két célja, két szereplője volt.

A macska és az egér.

A macska nemcsak azért játszik az egérrel, mert kegyetlenül ki akarja élvezni uralmát, nemcsak szadizmusból, hogy a másik kínja örömet okoz, hanem tartani akarja a látszatot: ő az egérnek megadja, amolyan „utolsó kívánságként” a szabad futás lehetőségét. Ezzel teremti meg a kiegyensúlyozottabb erőviszonyok látszatát.

Az állatok közül (e példa szerint) egyedül a macskának van fogalma a szabadság lényegéről. A macska érzi, hogy a szabadság nem független a tudatunktól. A szabadság talaja, a szabadság valóságának feltételei nélkül ugyan csak képzeletbeli szabadságot tudunk magunknak építeni, ám a szabadság lényegét mégsem a valóság, hanem a lehetőség oldaláról kellene megközelíteni. A valóságban a korláttalan lehetőségek érzete, felismerése adja az egyén szabadságát. A szabadság tehát a semmi és senki által nem korlátozott lehetőségek és megvalósítások felé való törekvés jogérzete (és persze reális joga is). A szabadság – elsősorban a lehetőség szabadsága, s csak annyiban a valóságé, amennyiben a kenyérnek is fontos kapcsolata van a földdel.

A macska valami ilyesféle szabadságeszme alapján, az *egérút* (lehetőség) felvillantásával, úgy gondolta: az egérnek lovagiasan a szabadságot kínálta fel. Persze az egér legszabadabbnak akkor érezte volna magát, ha e lehetőség reálisabb viszonyok között merül fel. A macska gesztusát tagadni azonban így sem lehet. Annyiban különbözik a macskáé az ember eszményi szabadságfogalmától, hogy míg ez utóbbi *olyan lehetőséget akar, amelynek esetleges megvalósítása nem hoz büntetést, a macska megadja ugyan az illúziót (lehetőségnek kinevezve), de nemmegvalósítás esetén halállal bünteti. A* szabadság tehát valóban az emberséges lehetőségek korlátozatlan megnyilvánulhatósága, ám a büntetés félelme és a megtorlás valósága nélkül.

Arra is gondoltam, hogy Isten személye az ember rabságra ítélésének bizonyossága, mert Isten eleve sebezhetetlennek, tökéletesnek hirdetvén magát, minden emberi bírálatot eleve kizár, s csakis a vak, a szolga-elismerést, hódolást tartja fenn „jogként” az ember számára. *Isten bármely bevallott gyöngéje vagy sebezhető pontja* (Achillesnek saját sebezhető sarka az egyetlen méltán emberi vonása, mert: a lehetőségre, a legyőzetés lehetőségére utal), *amelyet nem védelmez, nem bástyáz körül az*

Abszolutumok tornyaival – a „lehetőség” lenne az ember számára. Vagyis: az istenféléstől való felszabadulás módozata. Támadhatná Istent anélkül, hogy az isteni büntetéstől rettegnie kellene.

Most már tisztán láttuk Kezniczeyvel, hogy amit eddig játéknak akartunk hinni (hogy a bűn, a gyanúsítottság tudata elviselhetőbb legyen) reánehezedik mellünkre, és egyre inkább megvilágosodott, hogy nincs az a számunkra ismeretlen bűn, amely számunkra megismerhetővé ne válhatna, *nincs az a bűntelenség-érzet, amely bűntudatba ne torkollhatna.* S hogy a mi eddigi tiszta életünk (az enyém és a barátomé) csak *azért volt tiszta és bűntelen-tudatú, mert még nem ismertük azokat a törvényeket, amelyek szerint később elítélhetnek.*

A borzalmas nem az volt, hogy nem emlékeztünk bűnünkre, hanem az, hogy tudtuk: *ha akarjuk – van bűnünk: ha valaki akarja – bünösök vagyunk,* jóllehet semmi olyasmit sem tettünk, amely e pillanatig a törvényt súrolná.

Az imént még csodálkozva néztünk össze: miféle megnevezhetetlen bűntudat él bennünk, miféle elemezhetetlen bűnről és áldozatról van szó, most már azonban tudtuk: ha a tiszt akarja – bűnösök vagyunk. Ezért *talán könnyebb lesz, ha a bűntudatunk segít neki és magunknak is.*

Az olvasót, aki értetlenül bámulja ezt az okfejtést, figyelmeztetni akarom: emlékezzék a múlt nyárra, amikor a Bajor-hegyekbe ment nyaralni. Már útközben eszébe jutott, hogy talán nyitva hagyta a vízcsapot. Visszautazni nem volt érdemes, egy nap telt el: aminek meg kellett történnie, az amúgyis megtörtént; mégis egész nyáron percnyi nyugalma sem volt: a vízcsap elrontotta egész nyarát, pedig csak arról volt szó, hogy nem emlékezett pontosan, elzárta-e a vízcsapot.

Itt valamivel többről volt szó, mint egy vízcsapról. Emberéletről. Nem emlékeztünk pontosan, hogy Lajos Fábián halálában (megöletésében) volt-e nekünk is valami

részünk vagy sem. Elzártuk-e azt a lehetőséget, vagy megnyitottuk, mely által Lajos Fábián élhetett vagy megölettetett? *Mert részünk lehetni lehetett, mint akár önnek is, aki pedig nem is ismerte Lajos Fábiánt.*

Sápadtak voltunk.

Meg kell tudnunk az igazat Lajos Fábiánról: mi van vele. Él-e vagy valóban meghalt?

De semmi telefonkönyvben nem leltük meg a nevét.

– Nem találod furcsának, hogy egyeseknek van, másoknak nincs telefonjuk? – kérdezte barátom. A kérdést hülyének éreztem, pedig tudtam, hogy egyebet akart mondani, csak nagyon felkavarta az ügy: már fogalmazni is elfelejtett. Kérdését ki is javította:

– Nem találod furcsának, hogy némelyeknek, jóllehet van telefonjuk, mégsem szerepelnek a telefonkönyvben?

– De igen – mondtam én. – Annál is inkább, mert őt igazán nem zavarná a telefon. Ő igazán nem beszélne senkivel telefonon.

Nevét egyre ritkábban ejtettük ki. *Ő, Neki, Róla* – csak így emlegettük. Mint valami igazi halottat.

Ennek okát sem tudnám megmagyarázni. Mintha tiltott név lett volna: tabu. Ha örökösen a nevén neveztük volna, veszít kínzó, nyomasztó súlyából: megkopott volna. *Unalomig kellett volna csépelnünk, hogy a végén nevessünk rajta, felszabadultan, fölényesen.*

De így – *minél körmönfontabb nyelvtani formákba rejtettük, annál jelenlévőbb volt életünkben, tudatunkban, sőt olykor álmainkban is.*

Megjelent: hol viaszsárga halottarccal, hol múlt századi hivatalnokruhában, könyökvédővel, s hóna alatt az elmaradhatatlan kartotékkal. Érdekes: álmában sem beszélt. Vagyis *az álom sem merészkedett a valóságon túl.* A félénkek álma ilyen és a röghöz tapadt realistáké.

Kezniczey csont és bőr volt már, amúgy is kiálló arccsontjai szarvszerűen meredtek a világba. Az én szemem lázasan csillogott, nem is mertem a tükörbe nézni. Alig

aludtunk két-három órát éjszaka, s amikor megébredtünk, remegő kézzel kapdostunk éjjeliszekrényeink lámpája felé, hogy meggyújtsuk, mert iszonyodtunk a sötéttől. Reszketve gyújtottunk cigarettára, és bezártunk ajtót, ablakot. Ha kopogtatlak, összerezzentünk, ha autó haladt el ablakunk alatt, kinéztünk függönyünk mögül: vajon hol állt meg?

Szomorú napok voltak ezek. És nem tudtuk, mégsem tudtuk, milyen bűn súlya kínoz bennünket. Csak a bűn lehetőségét éreztük, de az éppen elég volt. Iszonyúbb volt, mint a valóság. A harmadik hét végén egyik isten háta mögötti kisváros telefonkönyvében mégiscsak ráakadtunk a nevére. Csak az Ő neve lehetett. Nem mintha az ő neve *rara avis* lett volna, de hatodik érzékünk nem hibázhatott: ez csakis az ő neve lehet. Amikor ujjunkkal ráböktünk a névre, elhallgattunk. Úgy tettünk, mintha a telefonkönyvvel eredetileg semmi célunk sem lett volna. (Most világosodott csak meg előttem, hogy *egymástól is félünk: gyönge pillanatainkban nem akarjuk kiszolgáltatni magunkat a másiknak.)*

„Interurbán."

Nem emlékszem, melyikünk telefonált, arra sem, ki nyúlt a kagylóért: azt hiszem, mindketten egyszerre. Nem emlékszem, ki kérdezett először a telefonba. Nem emlékszem általában semmire, csak arra a csodálkozó, gyanakvó hangra (férfi vagy női hang volt?), amely először csupán ennyit mondott: „Meghalt." Aztán valószínűleg mintegy döbbent hallgatásunkra: „Megölték, kérem." Arra sem emlékszem, letettük-e a kagylót, vagy pedig ma is ott függ valahol a fejünk fölött – Damoklész kardjaként. Ebben a pillanatban éreztük meg, hogy útjaink elváltak. *Külön-külön kell végiggondolnunk az egészet, mert különben egymással, egyszerre és egymás előtt gondolkozva örökké csak szerepet fogunk játszani.* Hagyni kell, hogy a másik jusson valamilyen következtetésre. Esetleg... nem szégyellem bevallani: esetleg arra, hogy a másik ölte meg Lajos Fábiánt. Vagy: én. Bár: nekem alibim van

önmagam előtt. Ő pedig... Nem, ez lehetetlen. Fejünket roppant harapójába fogta a szorongás. Holnap ismét jön a tiszt. A tiszt, aki úgyis *mindent tud már.*

5

Hangsúlyoznom kell még egyszer, nehogy tévhitben ringassák magukat: mi valóban mindent tudunk.

(Sokat olvashattunk a királyi államrendőrség módszereiről, de ez maga volt a Kikerülhetetlen. A detektívregények olcsó izgalma sohasem hasonlatos ehhez. Ott izgulsz, de páholyból izgulsz. Itt már izgulni sem tudsz. Saját szíved dobogásától nem hallasz semmit.)

A tiszt úgy beszélt, mintha azt mondaná: Én vagyok az Állam, én vagyok a Hatalom, én vagyok a Király. Sőt: Isten. Vannak emberek, akik (függetlenül műveltségüktől) különös rátermettséggel *tudnak képviselni valamit.* Úgy lépnek fel, mintha *a Képviselt csakis azért lenne, hogy ők képviselhessék.* A mi tisztünk ilyen ember volt. És egyelőre – *vésztjóslóan udvarias.*

A hóhér udvariasságának simasága volt ez, tudtuk. Azé a hóhéré, aki miért is ne lenne udvarias, ha végül úgyis csakis neki lehet igaza?

– Mindent tudunk, ne feledjék: mindent tudunk.

Most egy pillantást kellene vetniük gyermekkoromra, hogy tudják: mindig izgulós gyermek voltam. Vagy akár hivatali munkámra; valahányszor a főnök belépett, lámpalázasan álltam fel, könyökömmel igyekeztem eltakarni a kiszámított számoszlopokat, nem mintha nem lettek volna jók, de *megrémített a lehetőség,* hogy hiba lehet bennük, s ezt épp a főnök fogja észrevenni.

Tenyerem izzadt, szégyelltem minden pillanatban zsebkendőt elővenni: az asztal sarkához dörzsöltem, s közben arra gondoltam: ez a tiszt most azt hiheti, bűnös vagyok: ilyen sápadt csak egy leleplezett ember lehet.

Időnként noteszébe nézett (hogy én ne láthassam, tenyerét is eléje tartotta), és abból kérdezett.

Már negyedik hete, hogy *a tiszt nem volt velünk megelégedve.* Ezt nem is titkolta.

– Én azt hittem, önök értelmes emberek. Miért kell harapófogóval kihúzni önökből a szót. Annál is inkább, hiszen már megmondtam: mindent tudunk.

„Egyszerű az egész. Elmondanak mindent Lajos Fábiánról, amit tudnak, és kész. *Ez* olyan nehéz dolog?”

– Nem érdekelt soha különösebben a sorsa – mondtam én.

– De a halála bizonyára érdekelte.

– Az sem. Meghalt? – tettem a tudatlant.

– Akkor nem kellett volna érdeklődnie telefonon – csapott le a tiszt.

Elsápadtam. Hát ezt is tudja. Már ezt is tudja. Mit tudhat még? Mit tudhat? Talán valóban mindent. De mi az a minden? S egyáltalán mi közöm nekem ahhoz a mindenhez, ami Lajos Fábiánnal kapcsolatos?

– Holnapig gondolkozzanak. Ne feledjék el: mindent tudunk. A telefont is. Azt is, hogy az elején bevallották, ki nem állhatták. Pedig annak idején önök javasolták az operációra.

Nagyot fordult velem a világ.

A tiszt elment. Én is hazamentem.

Összpontosítanom kell. Összpontosítanom kell, nehogy eltévedjek saját agyamban. Úgy néztem most saját agyamra kívülről, mint az a könyvgyűjtő, aki egész könyvtárat vásárolt meg valakitől, s most bámulja: *az övé az egész, mégsem tudja, mi van benne, mert még el kell olvasnia, át kell magát rágnia a sajátjának mondható, mégis idegen birodalmon.* Gondolkodnom kell. *Egyedül kell gondolkodnom.* Csakis így lehet: amikor egyedül vagyok, és a tézis-antitézis bennem van, csakis énbennem.

Kezdjük az elején.

Lajos Fábián munkatársam volt. (A gondolat befejeztével körülnéztem a szobában: valóban egyedül vagyok-e?)

Ismertem Lajos Fábiánt. (Gondolatban ilyen könnyedén ejtettem ki a nevét, *hisz egyedül voltam.)* Ne túlozzak: ismertem, mint bármely embert, akivel a munkamegosztás és hivatalba rendeződés törvényei alapján *volens-nolens* egy levegőt kell szívnunk. Eltűrtük egymást. Egyébként: utáltam. Ezen nincs mit csodálkozni: valóban undok, kiállhatatlan teremtménye volt istennek. Nyúlós, ragacsos lény. Aki azonban, ha dühbe gurult, volt annyira bátor, hogy hadonásszon a kezeivel. Ha szavakat is használt volna, nyilván a legborzalmasabb igazságokat vágja az ember fejéhez.

(Tudatom mögött a Kezniczey barátom gondolatmenetét is ott éreztem, nem volt jelen, mégis meg mertem volna esküdni, hogy most ő is otthon van, és ugyanezeket gondolja, és szintén egyedül.)

Jóllehet egyedül vagyok, mégis fel kell tennem a szónoki kérdést: akármennyire is utáltam Lajos Fábiánt (sőt: gyűlöltem), volt-e bennem, vagy lett volna bennem valaha is iránta annyi gyűlölet, hogy ez anyagi erővé váljék, és az ő fizikai létére törjön, vagyis: meggyilkoljam?

A kérdésre *(ne feledjük: egyedül voltam!)* határozott nem-mel válaszoltam.

Eddig tehát eljutottam. Most jön a nehezebbik fele. Ha egy ember gyűlöl egy másikat, de soha nem vesz magának annyi „fáradságot”, vagy sosem olyan bátor, hogy meg is ölje, ám egy harmadik tőle függetlenül megöli: az első érezheti-e magát lelkiismereti bűnrészesnek olyan alapon, hogy: ő is megtette volna?

Erre a kérdésre is nemet mondtam. Hiszen így minden olyan embert, aki másokat gyűlöl, meg kellene és lehetne büntetni (legalábbis: lelkiismeret-furdalásra, bűntudatra ítélni), az esetben, ha azokat nem is ő, hanem második személyek semmisítik meg tőle teljesen függetlenül. Az tehát, hogy „én is megtettem volna”, semmilyen bíróságot fel nem jogosíthat semmilyen büntetésre. Hiszen még csak *szándékról* sincs szó, amelyet gyakran

büntetni szokás, hanem csupán egy *lehetőségről,* amelyet az ember nem tagad le, hiszen a lehetőséget letagadni egyenlő az abszurdummal. Más szóval: ha utólag azt mondom, „szívem szerint tette a gyilkos”, semmiben sem segítettem tette végrehajtásában: büntethetetlen vagyok, pedig az elkövetés után *egyetértettem* egy gyilkossággal. Ez a belső *egyetértés* azonban csupán vélemény. Magánvélemény, amelyet büntetni csakis lelkiismereti úton – saját magamban elintézve tudok: bűntudattal. Lajos Fábiánért tehát senki nem vonhat felelősségre.

Mi az, riadtam fel, már egyedül sem vagyok őszinte. Pontosabban: egyedül is csak annyira vagyok őszinte, amennyire kettesben is az voltam? Nem, ez nem igaz. Most: nyíltan gyilkosságban való bűnrészességről beszélek, Kezniczeyvel kettesben ilyesmiről nem esett szó.

Igen: Lajos Fábiánt megölték. A gyilkosnak bűnhődnie kell. Én pedig legfönnebb lelkiismeretemmel felelek azért, hogy én is ugyanazt az embert gyűlöltem, akit valaki más meggyilkolt. Lassan kezdett agyamban minden földerülni. Vidámabb lettem.

Miért? Egyszerű: most éreztem először tisztán, hogy *mégsem én öltem meg Lajos Fábiánt.*

Hohó! Ez a vidámság árulkodó, ez a felvidámodás azt jelenthetné, hogy a lelkem legmélyén valahol mégis éreztem annak lehetőségét, hogy én lehessek Lajos Fábián gyilkosa. De ez képtelenség. Más jellegű vidámság ez. Derű: örömérzet azon, hogy nem én öltem meg, s talán örömérzet azon is, hogy mégiscsak meghalt, vagyis az a sors érte el, amit tudat alatt én is kívántam neki. Az egészséges ember titkos ujjongása ez, hogy ő nem beteg. Ha egy csonka embert látsz, sajnálod: ez azonban csak az érzés felszíne: mögötte elégedettség, öröm lappang, „jó, hogy én ép vagyok”. Vagy: ha egy közösségben tolvajt keresnek, s végre meglelik, felsóhajtasz: „de jó, hogy megkerült az X. pénze, de jó, hogy az igazság kiderült”. Tulajdonképpen hazudsz, illetve másról és mellé beszélsz. Azt kellene mondanod: „milyen jó, hogy nem én vagyok

a tolvaj, milyen jó, hogy azzal, hogy a tolvaj kézre került, az egész közösségre kiterjedő gyanú eltűnt személyem felől is". Különösen nagy az a sokszor még önmagad előtt sem bevallott érzés, amelyet így lehetne szavakba foglalni: „Ennyire bűnös én is vagyok, mégis ő került rendőrkézre. Mintegy *megváltott*, mintegy meghosszabbította az én létemet ezzel, és főként azzal, hogy példásan figyelmeztet: mit ne tegyek, tehát: hasznomra bukott el." Ilyen szövevényes a lelki bűnrészesség és bűntudat érzete.

De miért komorultam most ismét el? Hiszen számomra már világos, hogy a gyilkos nem én vagyok. *Számomra igen, de vajon a tiszt számára is?*

Miért éppen tőlünk, tőlem érdeklődött a tiszt Lajos Fábiánról? Hiszen hat éve múlt annak, hogy utoljára láttuk. A gyilkosság pedig most történt. (Íme, még egy bizonyíték ártatlanságom mellett!) Miért nem jelenlegi munkatársait faggatja? Hátha azokat már előzőleg kihallgatta, s a szálak hozzánk... Nem, ez lehetetlen. Semmilyen szálak nem vezethetnek hozzánk. Lehet az is, hogy előbb hozzánk jött, mert régebbi képet akart az áldozatról, s csak azután megy a jelenlegi kollégákhoz.

De hátha... hátha Lajos Fábián meg sem halt, s egyéb van az érdeklődés mögött. Nem, ez a lehetőség elesett, amikor a telefonból megtudtuk a hírt. Esetleg: névrokonáról lenne szó? Nem. A tiszt is elismerte, hogy meghalt. És *ez* a Lajos Fábián halt meg: a mi kollégánk, ezért is jött hozzánk érdeklődni.

De tulajdonképpen, *miért is van számomra mindennek jelentősége?* Hiszen a tettet nem én hajtottam végre. „Mi mindent tudunk" – hallottam bensőmben a tiszt hangját. Mit tudnak? Mit tudhatnak? Nem tudhatnak semmit. Hiszen az olyan szubtilis... Nem, *az lehetetlen, hogy ez a tiszt lelkiismeretemre nehezedve, kiépítse bennem a bűntudat teljes érzését.* Nem! Ez ellen tiltakoznom kell. *Tiltakozom az emberi félelem nevében!* A tisztnek nincs joga arra építeni feltevését, hogy *minden ember bűnös*

lehet, ha egy kissé elgondolkodik saját múltján és jelenén. Nem, ez embertelenség! Ez őrületbe kergetné az emberiséget! Abból a feltevésből kiindulni, hogy *mindenki bűnrészes* – csak nem mindenki vesz részt a gyakorlati végrehajtásban – a legnagyobb igazságügyi embertelenség. Mit akar ez a tiszt? Légvárat akar építeni arra, hogy minden emberben ott mocorog valamilyen vélt vagy valóságos bűnnek a tudata, amely azonban másfajta bűn; *sohasem a szóban forgó.* S most jön ez a tiszt, s ezt a másfajta bűnt akarja a saját *konkrét esetéhez* kapcsolni. *Ez terror.* Ez a jog ellen elkövetett legnagyobb mérvű terror. Ezt még akkor sem teheti meg a tiszt, ha százszor is a Király és a Hatalom, Isten és az Állam képviselője.

A szemébe fogom üvölteni: nem én öltem meg Lajos Fábiánt! Ő azt fogja kérdezni: Hát ki? Nem tudom – mondom én, mint ahogy igaz is.

Ő pedig meg akarja tudni: ki és miért ölte meg Lajos Fábiánt.

És ekkor, ahogy ehhez a gondolathoz értem, hirtelen világosság (de milyen iszonyatos világosság!) gyúlt agyamban. Homlokomat hideg veríték lepte el.

Nos, ha egyedül vagyok, nem titkolom. Végiggondolom ezt is.

Ha kiderül, hogy *miért* ölték meg Lajos Fábiánt... az is ki fog derülni, hogy *ki* ölte meg, *a gyilkos személyére is fény derül.*

Annyira megdöbbentem a gondolattól, hogy agyam felmondta a szolgálatot. Nem akart engedelmeskedni: nem akart tovább ilyen *veszélyes, önfelszámoló gondolatmenet* borotvaélén táncolni. *A megtartó, józan ész* természetadta védekezése volt ez az *életveszélyes logikától.*

Nem, nem hagyhatom magam! *Az egyedüllét kötelez!* Bárhová is lyukadnék ki következtetéseimben, tovább kell mennem, legyen bár halálos ez a logika. Kényszerítenem kell agyamat: ott folytassa, ahol abbahagyta.

Ha az kiderül, hogy Lajos Fábián halálát *mi okozta* (miért ölték meg), az is kiderül *ki a gyilkos.* Igen, itt hagytam abba.

Pontosabban: ha kiderül, hogy a gyilkos miért ölte meg Lajos Fábiánt, akkor... esetleg... (Egyedül vagyok! Egyedül vagyok!) a gyilkosság már nem lesz egyénileg (vagyis csak őáltala) elkövetett gyilkosság. (Egyedül vagyok!) Ha a gyilkosság oka *egy bizonyos valami* (amiről csak én tudok), akkor a valódi gyilkos nem az, aki megölte Lajos Fábiánt. Illetve: nemcsak ő. A tulajdonképpeni...

(Egyedül vagyok!) Nos? Hanem ... (Egyedül vagyok!)

A gyilkos én vagyok.

6

„A *gyilkos én vagyok”* – mondotta Kezniczey. Majd így folytatta: – Ha gondolatmenetünk tárgyi elemei reálisak – akkor így van. Illetve: *hárman követtük el a konkrét gyilkosságot: én, te és Ő,* vagyis az egyelőre ismeretlen harmadik. Mi ketten gyűlöletünkkel előkészítettük, és ő Lajos Fábiánba döfte a kést.

Bólintottam. Már minden nagyon is világos volt. Nem akartunk tovább remegve élni. Ugyanarra a következtetésre jutottunk tehát. Mintsem remegve élni – inkább a beismerés. A beismeréshez pedig két dolog kell: a beismerők elszántsága: az, hogy olyan *elszánt logikát* keressenek maguknak, amellyel *önmagukat is meg tudják győzni a lehetőség valósággá változásáról: hiszen, ha a lehetőségeket elfogadjuk mint levőt – mint valóságot is el kell fogadnunk.* És szükség van: a beismerést elfogadó elemre, a beismerést provokálóra, akinek esetleg az igazságnál is többet ér maga a beismerés: vagyis egy *olyan tisztre, aki képes beléd, fejedbe magyarázni valami – többnyire primitív – igeszerűt,* amely leginkább hasonló mondatokból áll: „Jobb beismerni. Sok kellemetlenségtől menti meg.” Vagy: „Mi mindent tudunk.” Vagy:

„Akár beismeri, akár nem, az ön bűnössége nyilvánvaló, olyan okból, amelyet csupán mi tudunk.” Vagy: „Akár beismeri, akár nem, ugyanazt az ítéletet kapja majd.”

Mintha már nem remegtünk volna annyira, mintha máris bátrabban lélegeznénk!

– Meg kell tudni először is, hogy meggyógyult-e Lajos Fábián az operáció után, vagyis a B. professzor műtétje sikerült-e?

Kezniczey megdörzsölte homlokát. Tudtam, hogy ez nála az izgalom jele.

– Ha most én azt mondom: biztos forrásból tudom, hogy a műtét sikerüli, megijedsz?

– Nem... nem... – hebegtem én. – Vagyis ez azt jelenti...

– Azt jelenti – folytatta elszántan barátom –, hogy eggyel több a lehetősége annak is, hogy...

– ... konkrét gyilkosok legyünk – fejeztem be mondatát.

Már nem úgy voltunk őszinték, mint legelőször: már nem a szerepjátszás őszintesége volt bennünk *(a szerepjátszás őszintesége* hasonlít a dublőrök dilemmájához: tökéletesek, talán az eredetinél is tökéletesebbek, de mégiscsak: dublőrökként kezelik őket és ők önmagukat), hanem a nyers tényeké, *a barbár logikáé.* Már mindenre elszántuk magunkat, szinte hallottuk a tiszt kemény hangját: „Őfelsége a Király nevében...”

A föld logikája: a tények rendje; a föld szillogizmusai, ítéletei, következtetései – maguk a dolgok lettek úrrá rajtunk. Talán először életünkben éreztük mi ketten, a két kopott hivatalnok, hogy *minden tettünkkel elindítunk valamit, amelynek következményeit később kell elviselnünk; és hogy ezek a következmények nincsenek, vagy legalábbis nem mindig arányulnak méltón egykori tettünk súlyához.*

Minket sem az *egykori tett* súlya szerint ítélnek most majd meg, hanem az *időközben megszületett következmény* szerint, vagyis a reánk rótt ítélet súlyában nem-

csak reális tettünk, de a tőle függetlenül létrejött mellékhajtású eredménye, elfejlődése is benne van. *Felelni nemcsak tetteinkért kell, hanem tetteink mellékhajtásaiért is: nemcsak a valóságért, de a lehetőségekért is.* S ez az utóbbi a nagyobb felelősség: mert a valóság ellenőrizhető, de a lehetőség nem, mert számlálhatatlan. *A lehetőség felelőssége – veszélyesebb, mint a válóságé.*

Már borzongás nélkül éreztük: nincs kibúvó. Ha szándékunk, titkos gondolataink szerint ítélnek meg: bűnösek vagyunk, hiszen mindig rosszat akartunk az áldozatnak. Ha az eredmény, a következmény szerint ütik ránk a bélyegzőt: mivel Lajos Fábián halott, konkrét bűnösök vagyunk.

Egyetlen kibúvónk lenne csupán: ha Lajos Fábiánt valami másért ölték volna meg, a pénzéért, egy nőért stb. Akkor igen. De bízhatunk-e ebben?

Ismét a kérdés magváig hatoltunk: *miért* ölték meg? Mindenáron meg kell tudnunk, mert ezen áll vagy bukik bűnösségünk vagy ártatlanságunk. Meg kell tudnunk, de hogyan? Két lehetőség volt csupán: vagy a tisztet kérdezzük meg, vagy pedig ismét telefonon érdeklődünk. A tisztről lemondtunk, mert arra gondoltunk, mégsem lenne jó *teljesen kiszolgáltatni magunkat.* Maradt a telefon.

Nem mondhatom el, nem lenne idegzetem, türelmem, a telefonbeszélgetés izgalmát. Remegett kezünkben a telefonkagyló, és nem mertünk egymás szemébe nézni Kezniczeyvel. A telefon túlsó oldalán egy nő beszélt. Valószínűleg a Lajos Fábián özvegye. Ismét megmondtam, hogy férjének egykori kollégái vagyunk, részvétünkről biztosítottam, és a legmegdöbbentebb hangon (amelyben egyébként semmi túlzás sem volt) megkérdeztem, hogyan történt a gyilkosság?

Minden úgy történt, ahogy legrosszabb perceinkben sejtettük.

Lajos Fábián a kocsmában ült, hivatali főnökével borozgatott. Berúgott, és egyszeriben *nagyon beszédes* lett. Őszinteségi rohamában a legkellemetlenebb dolgokat

mondta el arról a *nagyarányú sikkasztásról,* amelyről a főnökön kívül senki nem tudott. Megfenyegette főnökét, állítólag zsarolni is próbálta. A főnök faképnél hagyta, s amikor Lajos Fábián éjfél körül hazafelé botorkált, valaki behúzta egy kapualjba, és egy éles vastárggyal szétverte a fejét.

A gyilkos kézre került: saját főnöke volt. *Azért ölte meg beosztottját, nehogy az feljelentse a sikkasztásért.*

Minden mondattal közelebb kerültünk saját lelkiismeretünkhöz. Most már világos volt, hogy a tiszt nem véletlenül faggatott egy hónapon át szinte mindennap. Sztereotip mondatai, amelyek úgy kopogtak koponyánkra, mint koporsóra a rögök – megtették hatásukat.

Minden világos lett: a gyilkos kézre került, azonban a gyanú mégis ránk terelődött. Vagyis egy sokkal mélyebb gyökerű, bonyolult szálú bűntettet gyanítanak, amelybe minket is beleterveznek. A tiszt jól számított: ezerszer megismételt mondatai, tudatunk tavába hullva, egyre nagyobb hullámgyűrűket kavartak s eljutottak lelkiismeretünk partjaiig. *Tudat alatt mintegy erőlködve kerestük saját kapcsolatunkat a gyilkossággal, mintegy segíteni akartunk a tisztnek, hogy mi magunk teremtsük meg az összefüggést a Lajos Fábián halála és saját cselekedeteink között.* Úgy éreztük: semmint hogy mindennapos remegésben, a tiszt fojtott, sanda keresztkérdéseinek, monoton hangjának szorongató hallgatásában töltsük hátralevő életünket, inkább kibogozzuk azokat a bűnös szálakat, amelyek bennünket a Lajos Fábián halálához fűztek. Tudatunk szerteszakadt, kaotikus volt, s valahol felette, mint valami vijjogó madár, úszott a tisztnek egy-egy mondatfoszlánya. Lehet, ha a tiszt nem apellál *eredendő bűntudatunkra,* nem annyira hajthatatlan, talán sohasem jutunk el annak felismeréséig, hogy súlyos részünk van a gyilkosságban. Így azonban *saját eredendő bűntudatunk belső erőforrásából és a tiszt hajthatatlan sugallatából lassan-lassan minden tisztázódott.*

Amióta felismertük (a tiszt hatására), hogy Lajos Fá-

bián társgyilkosai vagyunk, már nem féltünk annyira. Eltűnt belőlünk az az érzet, amelyet *a kimondatlan dolgok hátborzongató misztikumának hívnak,* és helyét átvette *a nevén nevezett tény fölismert, lélekkönnyebbítő kedélyállapota.* Gyilkoltunk, de legalább tudjuk és tudják, hogy gyilkoltunk, nem kell kétségek között vergődnünk, nem kell minden energiánkat az önámításra, az önmagunk előtti titkolózásra és főként a szerepjátszásra pazarolni, hanem összpontosíthatunk a reális és *cselekvő önvédelemre.* Már nem borzadtunk meg saját gondolatainktól, következtetéseinktől, hisz eljutottunk a végletig, s tudtuk, ennél súlyosabb eredményre már úgysem juthatunk. Minden ami ezen az úton még reánk vár: *már csak enyhítő körülmény,* egy-egy apróság mentőöve lehet, melyet emlékeink kegyelemből dobnak utánunk az árba.

Rajta tehát. Hogy is volt csak? Mit tettünk? Hogy tettük? És: miért tettük?

Itt az olvasót arra szeretnénk figyelmeztetni, ne értse félre szándékunkat: *az akart, a keresett idegfeszítés távol állt és távol áll tőlünk.* Ha kezdetben, vagy itt-ott később is, homályosak voltunk, vagy annak tűnhettünk, ez csupán *azért volt, mert mi magunk sem láttuk tisztán szerepünket ebben az ügyben.* Ha olykor ködöseknek vagy titkolózóknak tűntek gondolataink, ez is csak azért volt, mert amit esetleg körvonalaiban láttunk, vagy sejtettünk, igyekeztünk még *önmagunk előtt is titkolni,* olyan tudatrétegünkbe száműzni, amelynek helyét mi magunk sem tudtuk. (Ezeknek a tudatrétegeknek az elrejtése hasonlatos a kincsek elásásának pogánykori módszeréhez: a kincs tulajdonosa lelövi a rejtekhelyet ásó szolgákat, hogy senki se tudhassa meg a kincs helyét, ezután pedig saját maga is igyekszik elfelejteni a helyet, nehogy egy óvatlan pillanatban elárulja.) Mindenesetre: *őszinték voltunk akkor is, most is.* Akkor: *őszintén titkoltunk* önmagunk elől bizonyos összefüggéseket, *őszintén ámítottuk magunkat, őszintén játszottunk szerepet,* végső soron: *őszintén hazudtunk másoknak,* mert mi magunk is elhittük hazugsá-

gainkat, s *magunkat éppúgy félrevezettük,* mint bárki mást. Most pedig ugyanezzel az őszinteséggel (hiszen az őszinteség – tulajdonság, egész magatartásunk egy attributuma, amely, mint valami előjel, bármilyen tartalomhoz kapcsolódhat anélkül, hogy önlényegében megcsorbulna) az igazat fogjuk mondani. Hogy az *igazság elviselhetőbbé váljék* (elsősorban számunkra), ismét a humor-formát muszáj választanunk. *A humor kettős önvédelem: benne egyrészt az igazság védi önmagát, másrészt a hazugság igyekszik megőrizni a látszatot.* Ezért tűri a világ a humor bírálatait mindennél jobban. Ítéletei, látszólag, nem halálosak. Eleve könnyedebbé alakítom a bűnt, súlytalanabbá a tényt, hogy *az ítélet elbírható legyen,* hogy még a magát titkon bűnösnek érző is elfogadja magára nézve. Vagyis: a tények objektív köréből a humor szubjektív körébe lendüljünk át, hogy ne érezzük annyira saját bűntényünk súlyát. Vegyük annak a humort, ami. Jóságos hóhérnak.

Gyilkosság történt tehát. És: *gyilkosok vagyunk.* Nem az történt azonban, hogy egy férfi egy kapualjban agyonverte Lajos Fábiánt. *Ez csak a felszín. Mi a világ legravaszabb gyilkosságát szerveztük meg, és készítettük elő.*

Évekkel ezelőtt indítottuk el, évekkel ezelőtt kezdtük a mondatot, amelynek végére a pontot csak most tette ki a gyilkosság elkövetője. A világ legravaszabb bűntényeként emlegettem, de nevezhetném a legkörmönfontabbnak, legperfidebbnek is. Mert: a humanizmus legőszintébb, legemberibb tényét hajtottuk végre csak azért, hogy védencünk végül is – elkerülhetetlenül – egy gyilkosság áldozatává váljék.

A humor, ami itt következik, csökkenti a gyilkosság tényét, ám a humanizmusét is; csökkenti, de csak azért, hogy felnagyítsa ennek a perfid összeesküvésnek az indító rugóit, amelyek megvallom, szégyenletesen *kicsinyek, sőt kicsinyesek voltak.*

7

Mit szólna ön ahhoz, ha kiderülne, hogy a tízparancsolat tulajdonképpen csak nyolc vagy hét parancsolatból áll? Két lehetőség van: vagy örülne, hogy a hivatalos tiltások száma megcsappant, vagy felháborodna, mert az ön véleménye szerint az emberi bűnök száma feltétlenül csak tíz lehet. Pedig *a bűnöknek nincsen „kerek számuk”*, nem tízek, nem párosak és nem is páratlanok. *A bűnök számtalanok,* s megvan az a jó vagy rossz tulajdonságuk, hogy kétarcúak, mint Janus, az újév istene: egyik arcuk még fényes, a tiszta erkölcs, a hatalom ragyogtatja, ám a másik: sötét, és egy elkövetkező bűn lehetőségét hordozza. Ami ma érdem, erény, szokás, erkölcs, holnap, ha e Janus-arcú jelenség másik orcája is megjelenik, látnod kell: szégyen, bűn, vétek, erkölcstelenség. *A bűn tehát az erény sötétebb arca.* Egyek ők, s hogy melyik orcájuk, a jobb-e vagy a bal lesz fényes vagy sötétedik el, *az idő napfényétől* függ. Hol a bűn orcáját világítja meg, s akkor a bűnből erény lesz, hol az erény kerül sötétbe, s így az erény bűnné változik. Az Idő nagy napja pedig csak süt. süt szakadatlan.

Látszatra ugyanolyan ember volt Lajos Fábián, mint bárki más. De ha belegondolunk, azt is mondhatnám: talán *azért született, hogy példázzon valamit.*

Irodánk átrendezéséről volt szó.

Hogy jobban megértsük, röviden igyekszem leírni irodánk helyzetét és bútoraink helyét.

Az irodának egyetlen ablaka volt, amely a szemben lévő épületre, illetve annak egy meghatározott ablakára nézett. Mindhármunk asztala az iroda közepén T-alakban helyezkedett el: kettő egymással szemben, egészen közel tolva, a harmadik pedig a másik kettő fejéhez állítva. *Mindhárom* asztaltól *ugyanarra az egy ablakra* lehetett látni, s ablakunkon át a szemben lévő ablakra, amely mögött *ugyanúgy* három asztal volt látható, középen, *ugyancsak T-alakban* elhelyezve, s mellette *szintén három hiva-*

talnok dolgozott, akárcsak a mi szobánkban. Körülbelül így:

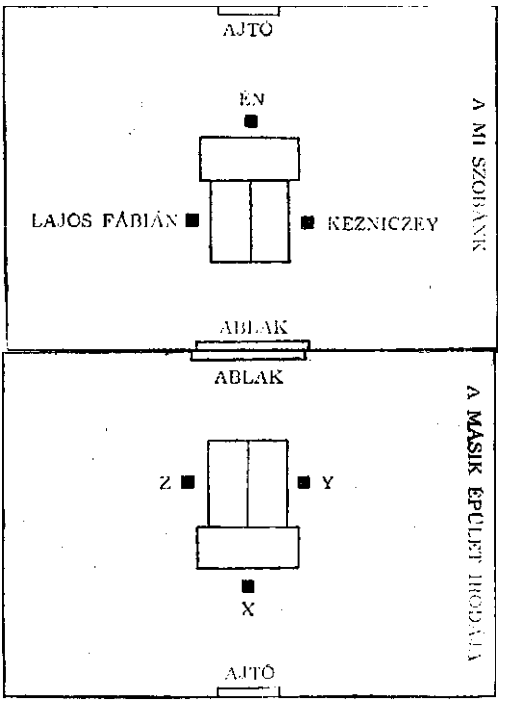

Évekig ültünk így, amíg egy napon Kezniczeynek nem támadt az az ötlete, hogy *rendezzük át az irodát,* s asztalainkat helyezzük a szoba három sarkába. *Környezetváltozás!* – kiáltotta mohón Kezniczey, mert szeme szinte beleszürkült a *távlathiányba.* Egyre többet mesélt vadászkalandjairól *a zöldben,* nagy erdők susogtak képzeletében és végeláthatatlan mezők, szeszélyes hegygerincek, temérdek ég és *levegő, levegő...* Az én szemem is *beleszíntelenedett a falakba,* s olykor, ha a tükörbe néztem, úgy tűnt, szemem helyén piszkosszürke, magasba

nyúló falakat látni. Pillantásaim hamva ott maradt a szemben lévő ház tégláiban, elkeveredett a malterrel, betakarta a piszok és a mész. Nagyon örültünk az átrendezésnek: a főnök beleegyezését is megkaptuk. Elkezdtük a tervezést. Én szerettem volna a jobb sarokba kerülni, ahonnan rálátni az ablakra, s az ablakon át a túlsó ablakra, s amögött a T-alakba rendezett három asztalra. Kezniczey is a jobb sarokba vágyott, bár a bal sarokból is ugyanúgy lehetett az ablakot látni, csak Lajos Fábián hallgatott. *Véleményt soha nem mondott, hiszen nem is mondhatott volna.* Vitatkoztunk Kezniczeyvel a jobb sarokért. *Vitánkban szerettük volna megnyerni a harmadikat,* hogy vitánkat a javunkra döntse el. Persze Lajos Fábián ilyen szerepre nem vállalkozhatott. Már ekkor elkezdődött iránta való ellenszenvünk. Olyan *tudatalatti irigység* élt bennünk, amelyről akkor nem tudhattunk (csak most válik egyre világosabbá), s amely Lajos Fábián személyének szólt, a süketnéma Lajos Fábiánnak, aki *soha nem kényszerülhetett vélemények mondására,* akinek soha *nem kellett „igent" mondania, ha a szívében „nemet" érzett,* akit *e hiányossága megfosztott ugyan Beethoven szimfóniáitól, de kárpótlásul megszabadított a város pokoli zajától, főnökeink rikácsolásától és minden hangzavartól is.*

Ráadásul *mindenki szerette. Jól dolgozott.* Számoló beosztásban hibátlanul végezte feladatát, ugyanazt a munkát évek hosszú során, méteres számoszlopok kiszámítását, ellenőrzését, összesítését stb. Gépies munka volt, nem kért semmilyen részvételt, csupán *az agy állandó készenlétét, egyfajta lesállapotot,* mely a számolási hibák felfedezésére összpontosult. A főnök örökösen dicsérte előttünk, két okból is: hogy *a példájával serkentsen bennünket,* még több vért és velőt szívhasson ki belőlünk ebben a fájdalmasan egyhangú munkában, másrészt pedig tudta: *Lajos Fábián a dicséretet nem hallja,* tehát sohasem fog elbizakodni, sohasem száll fejébe a siker, soha nem lép fel nagyobb igényekkel. Hosszú évek alatt a mi irodánkból soha más dicséretet nem kapott, csak Lajos Fábián. Azt is tud-

tuk, hogy első alkalommal, ha elbocsátásokra kerül sor (a fenyegető munkanélküliség évei voltak ezek), engem vagy Kezniczeyt rúgnák ki, nem pedig Lajos Fábiánt. Mindketten családos emberek voltunk. *Lajos Fábián akkor még nőtlen volt.* Úgy éreztük, ha hármunk közül egynek el kell tűnnie a porondról, az minden emberi igazságérzet alapján – Lajos Fábián kell hogy legyen. Gyermekei nincsenek, akár fizikai munkát is képes végezni: *erős, tagbaszakadt ember volt. (Ez is növelte ellenszenvünket.)*

Az iroda újrarendezésében valahogy kiegyeztünk Kezniczeyvel. Beleegyezett, hogy az én asztalom kerüljön a jobb sarokba. Az övé a bal sarokba került, ahonnan – mint mondottam – ugyanúgy rá lehetett látni az ablakra

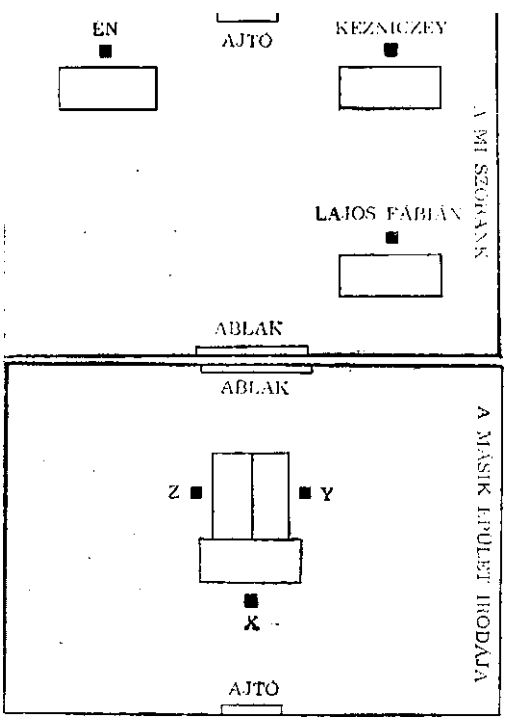

és a túlsó ablak mögötti T-alakban helyezett három asztalra, akár az én jobb sarkomból. Lajos Fábiánt beraktuk a leghomályosabb sarokba, ahonnan – olyan szögből – nem lehetett rálátni az ablakra és a másik irodára.

Lajos Fábián közönnyel vette tudomásul új helyét, nem hadonászott, nem mutogatott (egyébként is csak néha tört ki és épp a főnök előtt, ilyenkor karjait többször széttárta, és az arca haragos volt), hanem leült, és ott folytatta, ahol abbahagyta. Amikor a főnök bejött, paprikavörös arccal ripakodott ránk: „Ezt a szerencsétlent már meg akarják vakítani is, miért nem tették az ablak elé az asztalát?” És saját kezűleg segített Lajos Fábiánnak, hogy az ablak előterébe tegye az asztalt. Tehát így:

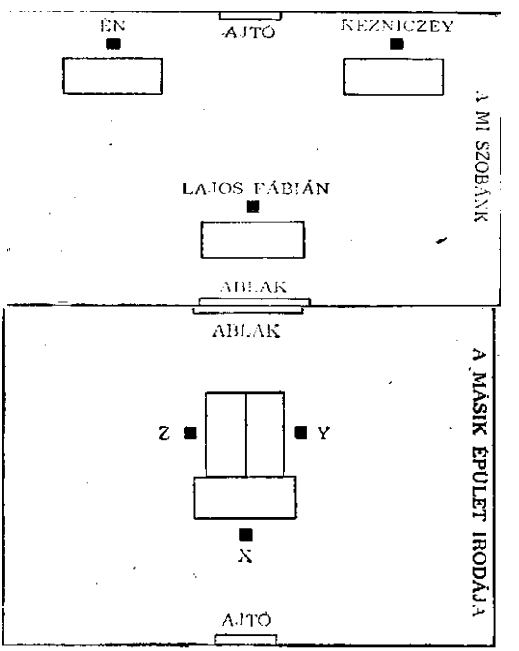

Attól a naptól kezdve a Lajos Fábián sorsa megpecsételődött. Ott trónolt az ablak előtt, hatalmas hátával nem egyszer eltakarva a kilátást. Nem láthattuk többé akadálytalanul a szemben lévő ház ablakát és a túlsó iroda T-alakban rakott asztalait, mert Lajos Fábián ördögi szorgalmával beette magát a főnök bizalmába, idegeibe, ördögi szorgalmával kényszerített bennünket, hogy a szorgalomnak *hozzá hasonló* példáját érjük el, s ha nem, éljünk idegeinkben örökösen a *gyengébb munkaerő* alacsonyabbrendüségi érzésével. Gyűlöltük ördögi szorgalmát, *gyűlöltük igénytelenségét, gyűlöltük szerénységét,* de mindennél jobban gyűlöltük azért, mert eltakarta a kilátást, és mert féltünk tőle, hogy maholnap egyedül akar maradni ebben az irodában, mert ilyen *embertelen szorgalommal* mindhármunk munkáját is képes elvégezni. S mindennek tetejébe elirigyeltük tőle *a felelőtlen életnek ezt a primitív megvalósulását, amelyben reá mindenki sajnálattal és bocsánattal nézett,* minket pedig a legapróbb feleselésért, egy igenért vagy egy rossz időben, helyen mondott nemért azonnal felelősségre vontak. Megbecsülték, szerették, elismerték és ráadásul: minden felelősséget levett a válláról *szerencsés szerencsétlensége.* Ő pedig *majd kicsattant az egészségtől,* erős volt, mint egy favágó, mint egy mészáros, nőtlen volt – és biztos távlatú: sosem marad munka nélkül. Gyűlöltük és *önmagunk előtt gyermekeinkkel védekeztünk.* Lehet, hogy van embertelen vonás a családapák efféle védekezésében, lehet, hogy *sok családapa családokat irt ki saját családjára gondolva,* gyermekek százait, ezreit öli meg a saját egy-két gyermekének arcába takarózva, de mégis: *kell valamilyen norma, egyfajta értékrend mégiscsak szükséges. A társadalomnak csak ki kell mondania, hogy a családos ember fontosabb, mint a magányos.* Mondom, nem vagyok sem erkölcstudós, sem bölcs, és azt is elismerem, hogy a családosok adott pillanatban terrorisztikusan hatnak a magányosokra, megnyirbálva azok egyéniségét, szabad cselekvését, egyszóval az egyetemes humánum szerint embertelenül nehe-

zedik nyomásuk a magányosokra, de a *családi erőszaknak* ezt a világszerte gyakorolt formáját mégiscsak igenleni kell, ha nem egyéb: saját családom szempontjából. Gyermekeinkre gondoltunk tehát, mert így nyugodt lelkiismerettel gyűlölhettük Lajos Fábiánt. Gyermekeinkre gondoltunk, és tisztán, minden lelkiismeret-furdalás nélkül kívánhattunk gonosz dolgokat Lajos Fábiánnak. *A gyermekeinkre való gondolás megszentelte legperfidebb terveinket is.* Izzó, már-már ördögi gyűlöletünk felett, mint a megbocsátás szelleme ott lebegett gyermekeink angyalarca. *Mindenkinek (minden családosnak) a gyűlöletnek csakis ezt a formáját ajánlhatom, mert ebben szentesített társadalomfenntartó érdek működik.*

Egyre *riasztóbb híreket* kaptunk az elbocsátásokról. A királyság talán legnagyobb gazdasági válságát élte. Lajos Fábián, ha lehet, még pokolibb szorgalommal dolgozott. Kartotékjait nemegyszer hazavitte; s otthon fejezte be hivatali munkáját. Reggel sokszor fél órával hamarabb jött be, s mi már a beláthatatlan számoszlopokra hajolva találtuk. Rajtakaptam többször, hogy néz engem, figyeli munkámat, reszortom teendőit. Aztán a Kezniczeyét is. Mintha kést döftek volna belénk: láttuk aljas szándékát: *meg akarja tanulni, el akarja lesni a mi reszortjaink titkait is,* hogy egyedül végezhesse, hogy *lenyelje munkánkat, feneketlen bendőjébe* raktározza, embertelen szorgalommal, ördögi munkabírással, éhenhalatva gyermekeinket, csakis önmagára, magtalan, magányos létére gondolva. Fel akar falni bennünket, családosokat családjainkkal együtt. Iszonyú, sötét gyűlöletünk kétségbeesetten keresgélt a megoldások között.

Ekkor született meg bennünk a *gyilkosság gondolata.* Ha élni akarunk, meg akarjuk menteni kenyerünket, munkánkat, *gyermekeinket:* meg kell ölnünk Lajos Fábiánt. Megölni? Megölni ezt a hentesformájú behemótot? Mi akik szinte elkoptunk papírjaink között, füleink áttetszőek voltak, mintha életünk örökös nászéjszaka lenne, mi, rágcsáló, szürke és félénk egerek, mernénk megölni ezt az izmos,

mások hullájába tépő süket patkányt? Nem. Ehhez sem bátorságunk, sem eszközünk, sem erőnk nincsen. Leginkább azonban *a törvénytől való félelem gátolt bennünket.* Tudtuk, csak egy mód van. egyetlen mód: *mással öletni meg* Lajos Fábiánt. Esetleg, öngyilkosságba kergetni.

Amikor egy nap a főnök behívatott bennünket, és tudatta a vezérigazgató új egészségügyi alapítványáról szóló körlevelét, már sejtettük, mi a teendő. Tudtuk, mit fogunk tenni. De még várni kellett. Várni kellett, mert *hiányzott az az egyén,* aki humanizmusba göngyölt, perfid tervünket *végrehajtja.*

Majdnem egy évre rá megérkezett ő is. B., a híres olasz sebész városunkba látogatott. Legendákat meséltek róla. Süketeket, némákat gyógyított meg egyetlen metszéssel.

És ekkor a főnöknek azt javasoltuk, hogy ez évben az új egészségügyi alapítványból reánk eső részről lemondunk *a Lajos Fábián javára:* operáltassa meg magát B. professzorral. A főnöknek tetszett a gondolat, és így *kezdődött el a Lajos Fábián lassú, tervszerű és fokozatos meggyilkolása.*

Igen: két legyet ütöttünk egy csapásra. Megszabadultunk tőle, egy időre közvetlenül tehát nem fenyegetett az elbocsátás veszélye. És *a gyilkosságnak egyetlen olyan módját eszeltük ki, amely hozzánk méltó: a humanista gyilkosságot,* az emberbaráti, kollégiális gyilkosságot. Nem éreztünk semmi lelkiismeret-furdalást.

Ismét gyermekeinkre gondoltunk. Gyermekeink angyal-szemeire, apró kövér lábacskáira, kék égtisztaságú tekintetére, puha, meleg kezecskéire, és elszántan döftük a Lajos Fábián nagy, széles, brutális, magtalan és *magányos hátába a humanizmus kését, s lassan forgattuk meg a mások, a világ kezét használva:* a magunkéra pedig a *„Külső Kényszer”* címkével ellátott *Megbocsátás kesztyűjét* húztuk. Majd, mint a hóhér a fehér kesztyűt, elegánsan az áldozat tetemére dobtuk. Jelképként: vigye magával halottaiba, a kesztyű csak neki szólt.

8

Tervünk az élet legkegyetlenebb törvényeinek felismeréséből táplálkozott. *Soha nem vallottuk meg Kezniczeyvel egymásnak,* (hiszen annál nehezebb lesz rajtacsípni bennünket, ha mi magunk sem tudjuk pontosan, mit is teszünk valójában), de mindketten *azonos logika* alapján agyaltuk ki ezt az összetett gyilkosságot.

Nemcsak, hogy meg akartunk szabadulni Lajos Fábiántól, a versenytárstól, hanem a bosszú vágya is égetett. Azt akartuk, *tanulja meg végre, mit jelent teljes felelősséggel járni, küszködni ebben a válságoktól terhes világban,* tudja meg, érezze ő is, *mit jelent naponta állást foglalni, igeneket és nemeket mondani,* vitatkozni, veszekedni, igazat mondani és hazudni. Tanulja meg, *mennyi veszéllyel járnak az emberi szavak, az emberi hallás, veszítse el népszerűségét* főnökei előtt, hiszen *süketen és némán könnyű népszerűnek lenni.* „Nem fogod te, barátom, süketnémaságod védőcsillaga alatt leélni életedet” – gondoltuk gonosz káröröm mel. *Halálos pontossággal* számítottuk ki, hogy Lajos Fábiánból, ha meggyógyul, *szókimondó* ember lesz, ismertük heves mozdulatait, arcának haragos rángásait, hadonászásait főnökünk felé, s tudtuk, ez a vérmérséklet később veszélybe sodorhatja. Tervünk tehát abból a, ha nem is tudományos, de részigazságot jelentő felismerésből fakadt, hogy *érzékszerveink nemcsak gyámolaink, nemcsak nagy segítőink az emberi megismerésben, hanem gyönge pontjaink, Achilles-sarkaink is, amelyeken keresztül sebezhetőbbé válunk a létért való küzdelemben.* Minden érzékszervünk számunkra: *egyszerre Achilles-pajzs és Achilles-sarok: egyszerre védelem és egyszerre veszélylehetőség.* Így indítottuk el tehát a Lajos Fábián megöletését a világ legemberibbnek tűnő gesztusával: *orvoshoz küldtük, gyógyuljon meg.* Váljék egész emberré, halljon, beszéljen, töltse be a legnagyobbnak, legnemesebbnek nevezett emberi hivatást: egészséges, ép emberként *formálja a világot.*

Mi gyilkoltuk volna meg? Vagy talán ő lett öngyilkos, azzal, hogy hagyta magát operálni, később pedig *kihallgatott* egy beszélgetést, amelyben eltervelték a sikkasztást, később pedig *elfecsegte* az ügyet, és megzsarolta főnökét?

Nyilván *neki magának is oroszlánrésze volt saját megöletésében, mint minden áldozatnak általában. Ő másképp is sáfárkodhatott volna* a reá bízott talentumokkal: lehetett volna belőle szép hangú énekes, színész, nagyszerű, mindenki által megbecsült szónok, mondhatott volna könnyekig megható beszédeket a parlamentben és így tovább. Ő azonban ezekre képtelennek bizonyult, és *a reá bízott talentumokat kicsinyes dolgokra herdálta.* Minket csupán az a vád érhet, hogy *tudtuk:* így fog történni. Vagy, ha nem is tudtuk, de *tudhattuk.* Tudhattuk, hogy minden, ami később lép valamilyen fejlődés útjára, százszoros erővel veti magát az újnál is újabb helyzetekbe. Tudhattuk azt, hogy ő, aki annyi évtizeden át nem hallott és nem beszélt, különös kéjjel fog hallgatózni, és a beszéd, a kibeszélés ellenőrzés nélküli mámora kapja el. Azt is mondhatná valaki, mi vagyunk a gyilkosok, mert a szándékunk is ez volt. De lehet-e csupán a szándék alapján elítélni bennünket, amikor tettünknek egyetlen emberileg elfogadható módját eszeltük ki, egy olyan alapvető emberi törvényre (vagy fél-törvényre) alapozva, amelyet *ha Lajos Fábián is felismert volna, még ma is élhetne.* Ha fölismeri – a maga számára gyümölcsöztethette volna. A valódi gyilkos tehát: ez a törvényszerűség, az *elvont gyilkos* pedig Lajos Fábián (az öngyilkos) maga, aki felismerve a törvényszerűt, nem próbált a *„fátum-hatás” ellen küzdeni,* nem próbálta a törvényszerűség, a szükségszerűség vadállatát háziállattá (okos cselekvéssé, hasznos életrenddé, jó emberi érvényesüléssé) kezesíteni. Az ilyen törvényszerűségnek a „fátum-hatása” csak addig tarthat, amíg hátára nem tetted az emberi felismerés nyergét, s be nem törted emberi logikád sarkantyújával, mint a pusztai vadlovakat szokás. *A felismerés a fátum halála.*

Lajos Fábián azonban *nem ezt tette.*

Ami a mi cselekedetünk minősítését illeti, *senki sem tagadhatja gyilkosságunk mély humanizmusát, magas erkölcsiségét.* Ezt még a hétköznapi, az aprópénzre váltott *alamizsna-humanizmus* képviselői sem tagadhatják. Ők ugyanis nem tesznek egyebet, mint egy nagy eszme (humanizmus) sejtelmesen zizegő papírpénzét csörgő fémdarabokra váltják, és úton-útfélen hullajtgatják. Mi ketten Kezniczeyvel egy magasabb rendű humanizmus alapján álltunk. Abból az alapvető tételből indultunk ki, hogy az *egyes ember sohasem lehet általános tárgya a humanizmusnak: a humanizmus tárgya maga az emberiség:* sőt, nem is csak az élő, hanem a holt, a történelmi (az elmúlt) emberiség, és a lehetőségeiben meglevő jövendő emberiség is. Az előtted álló konkrét ember (pl. Lajos Fábián) lehet undok, termetes és mészáros külsejű (mint ő volt), de az emberiség egésze magas és karcsú, az egyes ember evés közben zajokat hallat, kellemetlen szaga lehet, de az egész emberiség zajtalanul eszik és illatos. *Az egyes embert utálhatod stb. stb., de közben intenzíven szeresd az emberiséget.* Az egyes ember iránt érzett gyűlöletedtől az egyetemes humanizmuson még nem esik csorba. Körülbelül ez volt a mi kettőnk humanizmusának akkori magva.

Feltehetjük a kérdést: *mikor válsz nem-humanistává?*

Amikor megfosztod az egyes embert attól, hogy ő is humanista lehessen, hogy emberiessége funkcióit gyakorolja és betöltse szintén nem irányodba, hanem az egész emberiség iránt. Nem akkor vagy embertelen, ha a háborúban lelősz egy ellenségnek számított katonát (hiszen ez parancs), hanem akkor, ha nem gondolsz a következményekre is és *nem érzed a másik lelövését féligmeddig a te öngyilkosságodnak is.* Ha a főbelövendőtől megtagadod, hogy levelet írhasson haza, hogy imádkozzék stb., nagyobb embertelenség, mint maga a főbelövés ténye, persze csak akkor, ha szigorú parancsra hajtod végre, és semmit nem tehetsz ellene, legfönnebb a saját

magad feláldozását, amellyel azonban mit sem érsz el, mert *jön más, aki ugyanazt megteszi helyetted is.*

Az embertelenség ott kezdődik, ahol megfosztod a másikat annak a lehetőségétől, hogy emberként éljen, küzdjön és esetleg haljon is. *Valakit a valóságtól megfosztani csak kizsákmányolást jelent. A lehetőségtől megfosztani valakit és valakiket: antihumanizmus (vagyis: maximális szabadság-hiány).* Ezek szerint én és Kezniczey *a legemberibb módon ölettük meg* Lajos Fábiánt: *kiemeltük félállati mivoltából, egész emberré tettük, felszabadítottuk, gátlásaitól.*

Mi többet adhatsz te, konkrét személy (egyed, egyén) a másik konkrét személynek, mint hogy megadod a lehetőséget: ha akar, ha képessége van rá – váljék különbbé, mint te.

Ha egy szigeten ketten vagytok és éhesek, s végül *az egyiknek feltétlenül pusztulnia kell* (különben ketten pusztulnátok): vagy kényúr módjára megeszed a másikat, és akkor nem vagy ember, vagy – megkérdezed tőle: hajlandó-e feláldozni magát harc nélkül miattad? Ha ezt nem vállalja: felajánlod neki *a becsületes (szinte sportszerű) harcot,* a két kés egyikét átadod neki, hogy *egyenlő esélyekkel induljatok.* Azért vagy ebben az esetben humanista, mert lehetőséget adtál neki, hogy győzelme esetén ő egyen meg téged. Nem eleve vesztessé terrorizálod ellenfeledet, hanem felvillantod (sőt megadod) számára azt a lehetőséget, hogy akár – hiszen szinte csak tőle függ – győztessé is válhat. Mi Kezniczeyvel Lajos Fábiánnal szemben a fenti koordináták között jártunk el. Számára a győzelem és a bukás lehetőségét egyszerre indítottuk el. Az elszalasztott lehetőségért Lajos Fábián a felelős.

Igaz, hogy volt az egészben *causa turpis* is. De ugyanolyan mértékben volt: *causa honoris* is. *A jó és rossz közötti választást* Lajos Fábiánnak kellett végrehajtania. Nem sikerült? Rosszul választott? Pilátusi mozdulat nélkül is el merem mondani: nem rajtunk múlott. Mi mindent megtettünk, hogy Lajos Fábián emberként éljen *(ha*

életképes) és emberként haljon *(ha életképtelen)*. Sajnos (vagy nem sajnos) ez az utóbbi történt. Így történt.

A tiszt hónapok óta felénk sem jött. De nekünk már mindegy, ha jön, ha nem: *mi mindent elintéztünk önmagunkban,* mindent tisztáztunk. Az is meglehet, hogy fogalma sem volt, mit indított el bennünk, *lehet, hogy ő valóban csak a konkrét gyilkost kereste.* Mi most már *egyedül maradtunk lelkiismeretünkkel. Minden koordináta szerint elemeztük a Lajos Fábián megöletését.* Teljesen közös nevezőre persze még így sem jutottunk.

A bírósági döntést egyelőre még nem tudhatjuk.

Bármi is lesz, egy bizonyos: ártatlanul ítélnek el.

1964

VÉRCUKOR

Most eszembe jut a vércukor. Miattam is, de tőlem messze történt ez a halál. Ez a gézszerű, szitaszerű szemfödél, amelyen őszi legyek mászkálnak mostan dongva, ugyanúgy dongva – talán kicsit bágyadtabban –, mint imént a cefrés-kád szélén, ugyanúgy dongva – lehet, kissé álmosabban –, mintha csak gyümölcsöt – fehérneműt – váltottak volna, ez a szemfödél, ez a szitaszerű szemfödél még nem is az igazi, nem az a cifra csipkézetű, amely a koporsó szélein kibuggyan (ha föld nincs: kilibben!), s a nyirkos röghöz ér, ez még nem dísz, gyászjel, nem óvja jelképesen göröngyöktől a halott szemét, férgek fürkészéseitől, nem fordított napszemüveg – szita a homály ellen, *ez még csak higiénia,* mint amikor befödnek valamit, tejfölt, sonkát, valamit letakarnak, fazekat, tálat, csöbröt, tálcát, óvni, szigetelni lepkéktől, bogaraktól, hangyáktól, legyektől, dongóktól, darazsaktól; mészárszékek, hentesboltok üvegei mögött ilyenek a sziták, sziták a rozsdavörös húsnak.

(Édes fiam, nagyon szenvedett már, fájlalta a fejét, a nyakát, hogy ül rajta valami vagy valaki, ezt mondta, s várta a halált szorgalmasan, olyan szorgalmasan, fiam, ahogy dolgozni is tudott, olyan szorgalmasan. Csupa egy szenvedés volt, csupa.)

A ravatal mellett gyertyák: kis fekete asszonyok állnak, újságárus nénik, trafikos nénik, ősszel gesztenyés nénik, sülttökárus nénik, kakasos nénik, templomlépcsőn

kéregető nénik, Szent Antal perselyéhez nyújtózkodó-fölácsingáló kisfeketenénik, nagy fiúkat vaksin tapogató nénik, kis fekete asszony-gyertyák állnak, fejükön sötét kendő a láng, fejükön a kendő sarki boltosok zacskója megsodorva, tíz deka savanyúcukorral, fejükön sötét kendő a láng, kis fekete asszony-gyertyák állnak, fejükön sötét kendő a láng, s rokkant, behuppant arcú férfiak, télire vermelt krumpli, sárgarépa fölött tavaszi latyaktól lezötytyent föld, behuppant arcú férfiak – és annyit sírnak, amennyit akarnak. Ó, te mondtad ezt, Celine: kedvenc babád, síróbabád kislánykorodban állkendőt viselt, ez volt kivarrva rája: ANNYIT SÍROK, AMENNYIT AKAROK.

(Szép helyet választottam, öcsém. Volt hatszázért, volt négyszázért, volt kétszázért, a négyszázast vettem, de a hatot is megéri, szerencsére ismertem a sírásót, és még van mellette egy hely, de az csak a jövő évre szabadul, akkor adják el, gondoltam, ezt anyunak kéne megvenni, ő is így szeretné, az öreg mellett, tégy a kedvére, látod, én is megvettem már az enyémet, jó látni, hova megy az ember, hogy van hova, lesz hova, s ilyenkor, ilyen szép őszi napokon jólesik kisétálgatni, nézegetni a helyecskét, ahova biztosan elmegyünk: ni, ott van, nem zsákbamacska.)

A vércukor, csak ez tud eszembe jutni, lehet, hogy tudat mögött „elterelő hadmozdulat” az egész, hogy egy kulcs-szóval hessentsem el a zsíros felületet. Mintha gipszből volna, merev, gerincén mintha sín, vaspálca vezetne keresztül, mint hipnotizáltaké a teste – derékba fűrészeli majd a szemfényvesztő; kemény álla most nem látszik, fehér kendővel felkötötték, nem idegen, már láttam így; kamillatea gőze fölé tartja az állát, fogfájás hasogatja, fejét kendővel bugyolálja be, nézem, és szégyellem, hogy elkalandozom, tőle messze, testétől messze kalandozom el, egy kifejezés jut eszembe, „leesik az álla”, egy kifejezés, „leesik az álla a csodálkozástól”, de miért jut eszembe ilyesmi, és honnan, hogyan tud eszem játéka, társításaim

pillangója a fájdalom fölé repülni – olyan fenséges, meghökkentő, abszurd lenne a halál, hogy „leesik az áll”, badarság, de elűzhetetlen badarság, és mert hivatlan-váratlan, nem parancsolhatok annak, ami éppen agyamba szökken, az ő joga a véletlen, a joga az, hogy jön, a joga az, hogy megszüli önmagát: tudomásul kell venni, mert megvalósul; lehet, agyam játékában fájdalmam tart pihenőt, idegem e szomorú telítettségben az ész játékait kéri, hogy önmagát megóvja;.a teherbírás határai elénk emelkednek riasztón, a lélek Cézárujja megmozdul, se föl, se le, mégis menteni: ... *lágyabb ének kell nekem.*

(Részvétem, uram. Az öregnek kollégája voltam. Kár érte. Én is vagyok olyan öreg, mint ő, olyan beteg, olyan ideges, olyan nyugdíjas, mint ő, mégis itt vagyok. Kár érte. Tulajdonképpen mindenkiért kár.)

A virrasztó, csak ez a bóbiskoló, zümmögő, hüppögő, fel-felnyögő, virrasztó, ez a tentura, perzselt fenyőtűszagú virrasztás ne lenne: a másik szobában ő van, az öreg, én meg itt fogom az üveget, reszket a kezem, és töltök mindenkinek.

(Éppúgy tartja a poharát, mint az apja. Világra az apja. Hogy tudott az koccintani! Simogatta a poharat, nem egyéb. Tudott mulatni, hogy tudott mulatni! Nincs ennek ma kultúrája kérem, az igazi mulatásnak. Vagy fakírkodnak, vagy leisszák magukat, de az igazi mulatásnak nincsen már kultúrája. Simogatta a poharat, nem egyéb. Hogy tudott mulatni! Öröm volt nézni. Nem sietett, nem is volt lassú, apránként, szépen melegedett bele, aztán nótázott, táncolt, csipkelődött. Mint a kugligolyót simogatta a poharat, megsimogatta, nem egyéb. No, nem simogatja többet.)

Ilyenkor mit kell mondani, mire iszik az ember, tanácstalan vagyok, csak az ő csendjére ihatom, de ezt is inkább halkan. Nem tudom, kivel mit beszélek, de érzem, hogy szavakat ejtek ki, mozog a szám, pillantásom embertől emberig repked, de fészket nem rak, csak szél

a szemem, szellő, nem vödör, megborzolja az arc-vizek tükrét, de nem merül bele, egy-egy széket arrébb tolok, haszontalan kis mozgásokat kutatok fel, csak hogy ne álljak, ne nézzek és ne nézhessenek, szólok anyámnak, hozza a bort, a pálinka fogytán, ő azt mondja, „kisfiam, azt a halotti torra vettem”, hangom érdes, szinte parancsoló, „mindent, ami van, tessék az asztalra tenni”, és már bánom, hogy mondtam, de tudom, hangomból annak a hangja szól, aki a másik szobában fekszik, s talán azért szól így, hallja, az ő nyers hangján is szól még valaki, az ő csak büszkeségével törődő hangján, hadd hallja, midőn halottaiban hallani tudhat: a hangja itt maradt. Megsimogatom anyám szegény, kifosztott arcát, s ez azt jelenti; ne haragudjék, most mindenki apámért van, most ő a főszereplő, a névnapoknál is jobban, most mindenki róla beszél, beszéljen is, ő legyen a bámulás tárgya, mert pokoli érdeme van: halott.

(Beszéltem a pappal, a stólát is kifizettem, elég drága, három hetven, de azt mondta, szépen prédikál, inkább adok többet, csak tudjam, szépen beszél, olcsó húsnak híg a leve, ez a tavaly is olyan szép ríkatósan beszélt; mindent elmondtam neki a sógorról, hogy aztán mit vesz bele, mit nem, azt már ő tudja, bediktáltam neki az egész rokonságot, senkit se hagyjon ki a búcsúztatóból, nehogy sértődés legyen a vége, tudod te, hogy szokott az lenni.)

Félek a lámpaoltástól, mert kicsi koromban, ha este rémtörténeteket meséltek a házban, vagy óriás lepke verte szárnyait az ablaküvegnek, vagy ijesztő töklámpások imbolyogtak az úton, vagy denevérek a fűrészgyár parkettafelhőkarcolói között, vagy gyíkok surrantak a Kubikban, vagy macskák csecsemőhangú koncertje riogatta éjszakámat, vagy szentjánosbogár mint cigarettavég parazsa izzott fel a fűben, vagy mezítláb varangyos béka síkos hátára léptem, vagy ártatlan csigaház roppant a talpam alatt – félek, pedig előbb-utóbb bekövetkezik, a virrasz-

tók elszállingóznak sóhajtozva az úton, ezt-azt elbeszélve, elmennek s még ki-ki a szobába lép, hogy elköszönjön.

(Búcsúzunk tőled, bátyám, utolsó éjszakádat töltöd ebben a házban, holnap új lakás vár. Csak bútoraidat hagyod itt és az emlékedet.)

És most ismét sírnak, de csak sírnának minél tovább, hogy maradjanak; a jóleső sírás, az apró perpatvarokat, rokoni összezördüléseket összemosó sírás, a társat, egymást kereső nyirkos-meleg sírás, az ürügy a békességre, üzletre, haszonélvezetre, közeledésre sírás, csak marasztalná őket, mint vendégeket a kinti sár, a vendégmarasztaló sírás. Mert félek. Miért? És kitől? Ha nem bántott életében, miért félem halálában?

És mi ez? Már majdnem mindenki elment, s ott bent mintha járna valaki, átmegyek: néhány lézengő között ott áll egy fából faragott arcú, dús szemöldökű ismerős, egy szektás ember, és külön-imáját mormolja apám lelkéért. Megmagyarázhatatlan düh fog el, düh, mint amikor valaki váratlanul torkon ragad vagy a karomat csavarja: „a sakál, alig várja, hogy halott legyen, hogy hintegesse tanait, a virrasztóba jön, papot előzni, minden alkalmat megragad...” Aztán lassan lecsillapodom. Megtilthatom-e csendes szívvel bárkinek is, hogy apámért imádkozzék? És hálás vagyok mindenkinek, aki az én apámat méltónak hiszi elsiratni.

(Szeretni küldött minket Jehova Isten a mi testvéreinkhez. Égi munkában van most a Jehovánk: útlevelet állít ki saját kezével, s ő maga írja alá. Ez az útlevél ezé a halott féltestvérünké, és oda szól, ahol Jehova Isten van.)

A vércukor. Elment mindenki, sötét van a házban, ágyam recsegése riaszt, és szeretnék minél több lélegzést hallani, szuszogást, minél több szuszogást, vagy akár egy testvéri, egy megváltó horkolást is, amely félelmem magányát megsegíti.

Reggel lesz, reggel, már látom, szüremkedik a világosság, koszorúszagú házban iszom a boros teát, arcom sápadt, áttetsző színén könnyen verekedte át magát a borosta, borostás vagyok, mint apám, akinek ma éjjel is nőtt a szakálla.

(Ó, kisfiam, akármilyen is volt, szeszélyes is, mert már nagyon nehéz ember volt, akármilyen is volt, olyan hűséges volt, úgy szeretett engemet is, tégedet is. Csupa egy szenvedés volt. Már félt. Mindentől. A motorberregéstől, a repedésektől a falban, ha a kertajtó csikorgott. Éjszaka alig aludt valamit. Reggel meg este is sokszor sírt. Mint a gyerek. Tudod te, mi az, ha egy férfi sír, tudod te, fiam. Az asszony el-elpityergi magát, csak úgy, mert jólesik, mert sokan látják, mert jól áll, csak úgy színházból, csak úgy fegyverből, de ha egy férfi sír, tudod te, mi az, fiam. Félelmében sírt. És csak félt, félt, nem is tudom, hogy bírta ennyi félelemben.)

Fáj a fejem, tompán, kitartóan, benézek a szobájába, ma reggel még nem láttam, ugyanúgy fekszik, mint az este, mintha valóban mi sem történt volna, harmadik nap állja, bírja már a halált, és sok van még előtte, végtelen sok.

(Tudod, az a hályog a szemén, amiről sose mondta, hol szerezte, felpattant a hasított fa, vagy éjjel nekiment valaminek, vagy azok a katonák negyvenötben, tudod, az a hályog is nagyon emésztette. Hogy ő már csúnya, senki sem szereti, mert a fél szem ilyen. És siratta a szemét. Maholnap gyereket ijesztenek velem, s úgy megrázta a szívemet, amikor ezt mondta.)

A szó konokul a képek, a látvány elé tolakszik, mindent eltakarni, vagy sokszorozódva úgy pereg tudatom falára, mint játszó gyermekek pénzei vagy kiburkolt gesztenyék. A vércukor.

(Élő virágból? Tudunk egy nagyon szépet összeállítani. Fiatalnak? Öregnek? Nőnek? Férfinak? Ide hozzánk

csak jobb emberek járnak, lakodalmi csokrokért, halotti koszorúkért. Ebből is tetszik látni... Háromra ott lesz. Apropó, mit írjunk a szalagra? Szerető kije?)

Ritka, gyönyörű ősz: itt a város szélein, ahol már kezdődik a mező hatalma, különösen szomorú: reszket a szélben a kukoricakóró, egy-egy elkésett virág fél és fázik, tökindák fonnyadoznak, és olyan messzinek tűnik minden, ami tűzhely, meleg szó, tánc és terefere. Ritkábbak a házak, udvaraik a mezőbe néznek, az utca vége a lapályba ömlik, a síkság nyomasztó hatalma lebeg a füsttel a kéményeken. A mező hallgatásában az ökörnyál az egyetlen pletykás, szállong, viszi a leheletnyi fűszál- és levélsuttogásokat, valahol letelepszik, fennakad, valahol megállítják, valahol, ahol magasabbra serdült a kíváncsiság, s ahova mindent kiráz, amit hálójába gyűjtött.

(Hiába voltam én és te, olyan egyedül érezte magát. Lehet, mert a rádió is elromlott, unta már a fájdalmat is, a félelmet is. Nem örült semminek. Se evésnek, se ivásnak. Azt a fogsort is, amit csináltattál neki, ha kétszer vette a szájába. Azt mondta, mintha hüllő lenne az ínyén. Az ital is hamar leverte. Pedig valamikor hogy bírta. Egy liter után is egyenesen járt, még tréfálkozni is tudott. A kismalacok sem érdekelték már, enni sem adott nekik rendesen. Azt hitte, ha ő nem kívánja, másnak sem kell. Csak jött-ment, ült egy kicsit, bámult vagy panaszkodott, csak akkor csillant fel a szeme, ha levelet kaptunk tőled. De ez sem tartott sokáig. Az is fájt neki, hogy már nem dolgozhat, s az is, hogy én még dolgozom. Ha tudom, hogy elszárad így, egyedül, otthagyom a munkát, vele maradok, ha tudom, hogy így beleful a magányba. Megszokta, hogy ő dolgozik mindnyájunkért, ez adta lelkének a hatalmat, de hogy ez nem volt, elszáradt a büszkesége.)

Miattam is, de tőlem távol történt ez a halál. Nézem a kezét, az ujjai bütykét, az ádámcsutkáját, amely aránytalanul nagy, uralja az egész leszáradt testet. „Agresz-

szív” – ez jut eszembe, ez az ég felé szúró penge, ez az ádámcsutka, „agresszív”.

Amikor meghalt, abban a percben én mit csináltam? És semmi üzenet nem jött tőle a zaj hullámain, semmi az idegeim huzalain, semmi üzenet a helyzeteim izgalmában, lépteim meggyorsulásában, társalgásom (ha éppen társalogtam) ingerültségében, vagy szavaim elhalkulásában, szeretkezésem (ha éppen szeretkeztem) forróságában nem csapott hűvös légáramlás gyöngyöző gerincemre, hogy az ablak felé nézzek, nyitva van-e? Nem közvetített semmi üzenetet léte létemnek e haldoklásról? „Hagyd abba, fiú, akármit is cselekszel most, hagyd abba egy pillanatra.”

(Drága barátom, nyugodj meg egy kicsit. Látom az arcodon, nagyon igyekszel, de azt is látom, hogy nem sikerül. Ilyenkor az a lebegő bűntudat, amely fejünk felett úszik életünkben, terhes felhővé sűrűsödik és néhány esőcsepp hull a homlokunkra. „Mindent megtettem-e?” Ezt a lebegő bűntudatot apró kis vétkeink táplálják. Ha valahol meghalt egy ember, akit véletlenül gyűlöltünk, bűntudatot érzünk, pedig soha nem kívántuk a halálát. De érezzük: minden embert a gyűlöletnek egy mennyisége végez ki, s a gyűlöletnek ebben a mennyiségében a mi gyűlöletünk is ott van. Ez táplálja azt a lebegő bűntudatot, és azok a kis hanyag, ráérős vétkeink, amelyek ilyenkor lelkünkben megnagyobbodnak. De te most nyugodj meg, drága barátom, te mindent megtettél, igyekeztél megtenni, hogy ne vádolhasd magad, ha önzésből is, csupán lelkiismereted nyugalmáért is, de mindent megtettél.)

A szó úgy bukkan fel ismét tudatomban, mint forró mezőn a szomjazó kapálok agyában a „korsó”, egy szó, amely megold és megmagyaráz; és úgy bukkan fel, mint füstös teremben, ahol fél nap és fél éjszaka beszélnek komor férfiak „létről”, „világról”, de agyukban bent valami más kopog, más, amiről nem beszélnek, mert másról beszélnek, valami, ami talán „éhség”, „cselekedet”, „szabad-

ság”, egy más szó, ami arra figyelmeztet: „másról van szó, mint amit csépelnek. Vércukor.

(Egész nap nyomkodta a nyakát, s gyanakodott mindenkire. Nyolc antinevralzsikot is beszedett. Fenyegetőzött, káromkodott: őt tönkretette valami vagy valaki, akin majd az ő fia bosszút áll, mert az ő fia nem tűrheti, hogy neki ilyen fájdalma legyen. Aztán az ablakhoz ugrott, mert zajt hallott. A szomszéd gyerekek játszottak a járdán. Már a gyerekektől is félt szegény, már a gyerekektől is. „Ezek is megnőnek, oszt csak tolvajok lesznek.” Ezt mondta szegény, ezt bizony.)

A temetkezési vállalat emberei, fesztelen, szakmai mozgású, erőszakos emberek jönnek be a szobába, leszegezni a koporsót.

(Nincs is szag, drága szomszédasszony, nincs is szag. Az az édeskés szag. Jól evett az ura mindig? Nincs is szag, pedig szokott lenni. Jól evett az ura?)

Anyám felsír, megsimogatja a szitán át apám lábát, beszél hozzá, de nem értem szavait, ellenségesen villan körül a szemem mindenkin, aki ezt a zokogást jött hallani, azt akarom, hogy anyám elcsukló sírásában egy árnyalat se legyen, ami a bámészoknak, a látványkeresőknek szól, akik vizslaszemmel a fájdalom változásait fürkészik, a bánat fokát szimatolják. Azt akarom, ne sírjon akárki előtt, igazi részvétel nincs, nem is lehet, ne nyugtassa sírásával a bámészkodni jött idegen fájdalmakat, ne sírjon másnak, csak magának és nekem, ha el is várják tőle, forduljanak fel, legyen halottjuk, szerezzenek, igyekezzenek, legyen saját halottjuk, hogy méltán sírhassanak. Gyere, anyám, sírjunk magunknak.

(Öregem, ne haragudj, hogy nem dumálok róla, de olyan hülye az ilyen szituáció, mint több pár rendőrcsizma, hogy fogadd őszinte részvétemet, mikor még azt sem tudom, te mennyire borultál ki, ne érts félre, tudom, kiborul ilyenkor az ember, mint egy virágcserép, mert

azért csak ez az egy faterja van az embernek, hiába kékítette annyi éven át, meg jött a sok Makarenko-zenével, hogy kikopott a könyököd, azért csak ez az egy faterja van az embernek, hát ne boruljon ki?)

Odaérintem a tenyerem apám lábához (vajon valóban meg akarom érinteni vagy csak anyám mozdulatát utánzom, a látott szokás rángatja ide a kezem?), irtózat fog el: nem tudnék halottat megcsókolni, ez a simogatás idegzetem, ízlésem, gesztusaim határa, a legtöbb amit megtehetek búcsúzóul, s ha szégyellem is, nem tehetek mást: ő sem haragudhat rám, bennem az ő vére, az ő gyenge gyomra, az ő borzongásai vannak. A kalapácsütéseket megszokta már ez a ház, a falak nem idegenkednek, a falak azt hiszik: eltört széklábat, asztallábat szegez az apám. A koporsó fedelét leszegezték.

(Mindenható Urunk, a mi jóságos Istenünk megbocsátja a mi vétkeinket. Csak az ő végtelen, el nem múló szeretetében nyugodhatunk meg. Ő öleli magához megbocsátón ezt a sokat szenvedett lelket is, akitől most búcsút veszünk ezen az utolsó órán.)

A tiszteletes szépen, tagoltan beszél, palástjából mintha zengő mélyből, izmosan, megnyugtatóan száll elő a hangja. Az udvaron a karámban a malacok feldurrognak: „Be kellett volna zárni őket az ólba”, gondolják többen, de a malacok elhallgatnak, ismét a kántor éneke lesz az úr.

Kis fekete asszonyok, kis fekete emberek indulnak a gyászkocsi után. A lovak méltósággal lépkednek, libegnek a koszorúszalagok, néhány járókelő közelebb, a járda széléhez jön, arcunkba bámulni, megpróbálnak egy-két szót is leolvasni: Szere... Drága... sógornője...

(Miért nem a Főtér felé megy a kocsi? A Vállalattal így beszéltem meg. Úgy is fizettem ki. A Főtér felé, a hosszabb úton, ahogy illik. A város közepén át. Mi ez? Borravalót akar a kocsis?)

Lépkedünk a kocsi után (nem a Főtér felé indultunk, pedig az bele volt kalkulálva: az emeletről, a kinyitott

ablakokból fejünkre könyökölők, hogy lássanak és beszéljenek, a sok ember, a város polgárai, akik leveszik kalapjukat, összedugják fejüket és beszélnek rólunk, ez bele volt kalkulálva, a Főtér felé, ki volt fizetve, hogy esemény legyen, a Főtér felé, pedig ki volt fizetve). Anyám belefásult a könnyekbe, idegcsillapítót is kapott, ott lépked fekete ruhájában, fehér, nagy homlokával testvérei között. A lovak időnként gyorsítanak, ami érthetetlen, ha csak nem újonc lovak, amelyek még nem ismerik a ritmust, lehet, hogy nemrég még búzát hordtak, fát, követ vagy gyümölcsöt.

(Kérem, nekem ötre egy másik temetésre kell mennem. Ezért megyünk a rövidebb úton. Vállalja maga a felelősséget, ha lekések? Nem a Főtér felé megyünk, de csak a központban, nem a mellékutcákon, a rövidebb úton, hát nem mindegy?)

A kocsi megáll a leeresztett sorompó előtt. A lovak habos vizelete ágakra bomolva, mint az ostor, elsurran lábaink között, kikerüljük és lépkedünk tovább.

(Én úgy fizettem ki, hogy a Főtér felé menjünk. A tiszteletes úr is úgy tudja. Micsoda piszokság ez? Még most is sietnek, ilyenkor ne normázzanak, amikor úgy fizettem ki, hogy a Főtér felé menjünk.)

A vércukor. A temetőkertbe érünk, a sírások a fejfáknak támaszkodva a szertartás végét várják. Az anyám, ahogy a szikár embereket meglátja, ismét felsír. A tiszteletes és a kántor hangja hull a koporsóra, majd a rögök: én is aláejtek egy szelídebbet. Olyan furcsa, olyan szorongató a saját nevemet, a saját élő nevemet ott látni a fejfán. „Élt 62 évet.” „Béke poraira.”

(Mennyi koszorú! Szépen hozott mindenki. Belepi az egész hantot, még a fejfát is. Ez az Olga nénié, ez a Juliskáé, de a Péteréké a legszebb. Kitettek magukért. Hiába, akármilyenek is, de ilyenkor, ha meg kell mutatni, megmutatják.)

(Na látja, uram, ezen az úton is csak ide értünk. Hát nem mindegy. Őszinte részvétem.)

(Holnap felmegyek a Vállalathoz, és reklamálok. Vagy van igazság, vagy nincs. Amikor én a Főtér felé fizettem ki.)

Taxiba ülünk, és hazaérve kinyitjuk az ablakokat. Az asztal megterítve. Étvágytalanságunk mintha elmúlt volna, eszünk, azután iszunk, egy-egy félénk, kínzottabb tréfa is megemeli a szárnyát.

(Jobb volt így neki, hidd el, ennyi betegségben, enynyi félelemben, hogy is tudott volna tovább élni? Még nappal is bezárta az ajtót, éjjel meg, éjjel mindig kiment megnézni, nem hagyta-e nyitva, egész éjszaka csak járkált, az ajtókat, az ablakokat, a zárakat nézegette. Annyi szenvedést mért rá az Úristen, hogy hétnek is elég lett volna. Ilyen volt ő. Annyit dolgozott, mint hét, úgy bírta a bort, mint hét, és annyit is szenvedett szegény, mint hét.)

(Ugye, nem fogsz majd félni ebben a szobában. Hiszen úgy szeretett téged. Ha ezt tudja, hogy így félsz majd, tálán meg sem halt volna.)

Megint ez az aranyos, csípős ízű és mégis mézzel leöntött reggel. Új nap, új király. A vércukor, megint eszembe jut a vércukor.

Barátom arca feldúlt, amikor mondja, szeme kifejezéstelen, de szemöldöke meg-megrándul, aztán fölvonódik háztető alakba, mint aki belső borzalmat él át.

„Igen – mondja –, így van, nemrég olvastam. Tudományos lapban.”

„Tehát – ismétlem, rögzítve, hogy el ne felejtsem, hangom száraz –, tehát a macska nemcsak úgy játékból játszik az egérrel?”

„Nem.”

„Tehát bebizonyított tény, hogy a félelem emeli a test vércukortartalmát, tehát a macska azért játszik az egérrel, mert bár nem ismeri a biokémiát, tapasztalataiból rájött,

hogy minél tovább ijeszti az egeret, a húsa annál ízletesebb lesz a vércukortól.”

„Így van” – mondta barátom fejét lehajtva, mintha saját bűnét ismerte volna be.

(Apám, nyugodj. Vércukor kellett istenednek. Most már megérted? Most már ne félj, ne ijedj és ne ijessz engem sem soha.)

Kisétálok az utca végére, ahol kezdődik a mező, az őszi mező szabad magánya, a mező magánya, amelyben a mező egyedül van, pőrén, magában, istentől függetlenül, a szemünkből, látásunkból rárakott festékrétegtől függetlenül, magában van, magában, mintha körülötte semmi sem lenne, csak üvegbura, ide megyek, ki a nyomasztó házak légydongású, fűszerszagú konyháiból, birsalma, diólevél hűvösű szobáiból, ki a csirkecsipogású, malacröfögésü udvarokból, ahol ennyi élőlény, szín és szag között is, ennyi zaj, lárma, zsivaj és neszek között is, ilyen kimondhatatlan magányú, ilyen kerekeivel égnek fordított talicska-magányú, ilyen pállott lápon fenekével felfelé fordult csónak-magányú, ilyen fészerben rozsdás szerszámhalmaz-magányú, ilyen törött lábú suszterszék-magányú, ilyen zöld mezőben kiürített, elhajított konzervdoboz-magányú, ilyen elavult, zsíros vagy ürüléksárga újságpapír-magányú lehet az ember. Az utolsó ház kapuja alól félénken kölyökkutya gurul elém, bokámhoz édesgetem, fölemelem és megszagolom: kutyaszagú, bolhás, nedves orrú. Vinnyog a kezemben. A mezőben messze távoli falu tornya látszik. A kiskutya szuszog, meleg, csillog a szeme. Ha jönne velem, átvágnék a pusztán, nád, káka, sás, szittyó és vakondtúrások, gémeskutak és bivalyok, bogáncskórók és keréknyomok között, átvágnék a pusztán, s elmennék addig a toronyig. Harangozni vagy ledönteni.”

1967

NEM ÉPPEN VADÁLLAT…

I

A százados és a hadnagy ott állt a földalatti fedezék lépcsőjén. Az őszhajú az agyagfalnak támaszkodott: a nyirkos föld görcsbe húzta ujjait, mint a zongoristák megmozgatta, majd eltávolodott a faltól. Karon fogta a hadnagyot.

„A háború utolsó napjait, az sincs kizárva, hogy utolsó óráit éljük – szerette volna mondani –, meg kell őriznünk szüzességünket; gondolhatja hadnagykám, mit értek én ezen: ez alatt a négy esztendő alatt soha egyetlen parancsot sem tagadtam meg, csak éppen *precízen* hajtottam végre; de hiányzott a végrehajtásból az a túlzás, ami a végrehajtót *de facto* bűnössé teheti, ami a végrehajtót *de facto* vadállattá változtatja, márpedig éppen vadállatok nem vagyunk, hadnagykám; ... mert hiszen egy parancsot legalább háromféleképpen lehet végrehajtani: minimálisan, maximálisan és precízen; a *minimálisan* azt jelenti, hogy csak a lényegét hajtom végre, a formáját magam választom meg, márpedig ez pontatlanság önmagunkkal és a parancsadóval szemben; a *maximálisan* azt jelenti, hogy nemcsak a lényeget és a formát követem hűségesen, hanem mindkettőt kicifrázom, megtoldom saját buzgóságommal, ez szerintem bűn a felé, akin a parancsot végrehajtjuk; és végül lehet *precízen,* vagyis sem többet, sem kevesebbet az *előírásosnál;* nos, ezt tettük mi eddig: maga és én, maradjunk hát továbbra is szüzek,

hadnagykám... szóval, érti...?” Ezt jelentette a bizalmas karonfogás. De nem szólt semmit.

Minden felbomláskor, gondolta az őszhajú, az anarchia perceiben (márpedig most valami hasonló történik) a feljebbvalónak több oka van az alattvalójától félni, mint fordítva; bármennyire is kedvelik egymást a hadnaggyal, nem lenne szerencsés, hogy ilyen esendő pillanatban kiszolgáltassa magát a másiknak; a véleménynél nincs kétélűbb fegyver; és ki tudja, ki tudhatná...?

Csak szorongatta a hadnagy karját, és meleg, baráti dadogással próbálta a másikat arra rávezetni, amit kimondani nem, de mégis átsugározni, néma, de jelentéses és azonos hullámhosszon közvetíteni akart. Lementek a fedezékbe, a khaki-színű táboriszékbe görnyedve rágyújtottak.

„Kedves századosom, akarta volna mondani a hadnagy, azt hiszem, hamarosan vége mindennek. Igazán nem érné meg, hogy az utolsó pillanatban valami baromságot, valami igazán baromit kövessünk el; legyen erőnk, most legyen erőnk minden attrocitásból kimaradni, minden túlkapást, visszaélést kikerülni, anélkül persze, hogy a kötelességből kivonnánk magunkat, anélkül persze, hogy bármilyen parancsot megtagadnánk.”

A hadnagy azonban néma maradt: a feljebbvalók bizalmánál veszélyesebbet alig tudott elképzelni; különösen ilyen helyzetekben: beavatnak, hogy magukkal rántsanak, pánikos remegésben bűntárs után kutatnak, csakhogy felelősségük megoszoljék.

Nagyot szívott a penészes Szimfóniából, tenyerével nagyon kíméletesen a borostáit dörzsölgette. A százados fel akarta oldani a felemás hangulatot, odalépett a fedezék falához: felgöngyölítette a térképet („Milyen régen nem léptem szőnyegre!” – gondolta a hadnagy), s mögüle rumosüveget vett elő. Nyakánál fogta, mint a gránátot.

Ittak. A százados hüvelyujjával lassan, mintha gittel bánna, visszanyomogatta a dugót. Az üveget kettejük közé – a földre – tette.

Szenvtelen hangon szólalt meg, mintha jelentést diktálna:

– Ezt a szökevényt nem mi fogtuk el, hanem a hetes gyalogezred megmaradt tagjai – a hangja most szónokiasra változott. – És tudja mivel küldték hozzánk? Nevetséges! Hogy nem közülük való, tehát ragaszkodnak hozzá, hallja, ragaszkodnak, hogy ki-ki a saját szökevényeiért vállalja a felelősséget, büntesse meg ki-ki a saját árulóit, mert elsősorban ott kell példát statuálni – így ők –, ahol a hazaárulás felütötte a fejét. Figyeli? Mintha nem egy ország egyetlen hadserege lennénk, mintha ki-ki a saját szakállára a maga csip-csup céljaiért harcolna... Elképesztő, nem? Azt is megtudtam, hogy hasonló kísérőszöveggel ők is kapták, figyeli? kapták, mint valami szerencsecsomagot, a kettes utászoktól az említett szökevényt. Érti ezt? Vagyis most úgy néz ki, mintha ez a megtévelyedett katona amolyan senki szökevénye lenne, s mindenki csak úgy elpingpongozhatna vele. Na, mit szól ehhez, hadnagy úr? Mint egy Latabár-filmben, nem...?!

A hadnagy újabb cigarettát vett elő.

– Érdekes! – szűrte a szón a füstöt.

A százados arcát szándékos pulykaméreg öntötte el.

– Ezt hívják úgy, hogy ingadozás! Nem?!

– Ha megengedi a százados úr... – a hadnagy lehajolt az üvegért.

– Tessék.

A hadnagy ököllel ütögette vissza a dugót.

– Nem szerettem soha a heteseket, a kettes utászokat meg pláne... – mondta később.

– Én sem... – mondta súlyosan a százados; perzselt, füstös szemöldöke alól fürkészve nézte a másikat.

„Mondja már, mit tegyünk, szerette volna nógatni, itt van ez a szökevény, világos, hogy mi történt: mindenki le akarta rázni: senki sem öl szívesen az utolsó pillanatokban; az utolsó benyomást, az utolsó szájízt mindenki védi, nem látja... mi lennénk hát pápábbak?”

Azonban nem szólt semmit.

„Én azt mondanám, tegyünk mi is hasonlóképpen. Adjunk túl rajta, százados úr. Ha nekik szabad volt, nekünk is legyen szabad!” – kívánta mondani a hadnagy, de csak az üvegért nyúlt. A fedezék csupa füst és rumillat volt, a nyers agyag szaga valahol hátul lappangott már, amikor a százados kitöltötte az utolsó cseppeket is.

A hadnagy felállt.

– Elfogyott a cigarettám.

„A bátorságod!” – akarta mondani a százados, de nagyon keményen, dühösen a hadnagy süketsége miatt, ezt mondotta:

– Minket nem érdekelhet, hogy a hetesek és a kettes utászok agyafúrtan kicselezik a törvényt. Ki-ki vállalja a következményeket. Ezt a szökevényt (a hadnagy szeme kitágult) a hadnagy úr gondjaira bízom, hogy vele a törvény értelmében járjon el.

„Milyen törvény értelmében, szerette volna kérdezni a hadnagy, mi az, hogy törvény, és mi az, hogy értelmében, itt és most”, de tudta, hogy neki tudnia kell, mit jelent a „törvény értelmében eljárni”, hát inkább tisztelgett, és kissé imbolyogva, felmászott a lépcsőkön.

II

A hadnagy nem előre, a lövészárkok, hanem hátra, az erdő irányában indult, ahol az élelmiszeres sátrak álltak.

Az őrmester egy nagyobb vakondtúráson ült, s már messziről észrevette, hogy a hadnagy feléje jön, és be van csípve. Hosszú lábait a szokásosnál jobban fonta: „mintha spárgából lenne” – nézte az őrmester.

Felállt, tisztelgett, de a hadnagy visszaültette, ami a köpcös embernek jólesett, mert már belelágyult a pihenésbe. „Családias ma a hadnagy úr, vajon mit akarhat?”

Hangosan azonban ennyit szólt:

– Hát a kamerádok csinosan olajra léptek, pedig a muszkák nincsenek sehol.

A hadnagy nem figyelt oda.

Egy éve van a fronton, egy éve került ki a Ludovikáról s azóta csak egyre gondol; tiszta kézzel megúszni, átvészelni, átvészelni. *Peches* generáció... Mert *peches* minden generáció, amely akkor lép egy hivatás útjára, amikor az a hivatás legnagyobb válságát éli. A százados szerencsésebb: még kifogta a békeidő végét, még élvezhette az istenített pálya előnyeit – hátrányai nélkül, még lehetett leányok párnájába szívódott könnycsepp, kikapós asszonyok diszkrét levendula- és dohányillatú titka, estélyek célja és kártyacsaták hőse. Még lehetett „kedves öcsém”, és szólíthatott „tisztelt bátyámnak” legendás urakat! Ám a hadnagynak mindebből semmi sem jutott: nem élvezhette ruhája csillogását, alig állhatott tükör előtt: itt állt ismeretlenül, megbámulatlanul ebben a szörnyű egyenlősítő füstben. A hadnagy rumos keservében lerogyott az őrmester mellé.

„Mint egy rakás szerencsétlenség, gondolta a köpcös altiszt, s eszébe jutottak a régi hadnagyok, akiknek a parancsát *egy öröm* volt teljesíteni, akiknek a járását iskolában tanították. Ez úgy jár, mint egy púposteve, a feje és a nyaka mindig a vállai között, az arca fogfájós, csupa tehetetlenség, tanácstalanság, „na most meg éppen, mit csináljak”, ingerlő volt az álla is, mintha csak jobbról kapott volna egyet, az őrmesternek kedve lett volna balról is „megtámasztani”, hadd álljon „ahogy elő van írva”. A beszéde is, legalább a beszéde lenne másabb, de az is olyan sziszegős, alig hallható hang, mintha a nyelvét folyton a fogán tartaná. Hol vannak az érces hangú és református paphangú és bikahangú daliás tisztek, hol vannak már? Mit érnek az ilyen tisztecskék nélkülünk? A jóisten az őrmestereket éppen az ilyen tisztek mellé rendelte őrző angyaloknak.” A köpcös ellágyult a gondolattól, s már sajnálta a hadnagyot, és rokonszenvezett vele. Hangosan újra megismételte:

– A kamerádok bezzeg elhúzták a csíkot, a muszka meg sehol.

„A németek angolosan távoztak, itthagytak a csávában, gondolta a hadnagy, és egyáltalán, ki tudja, hol a front, sehol vagy mindenütt, ki kivel tart és ki tudja, hol van most a front: hol van, és van-e egyáltalán?”

– Mintha muszka nem is lenne – sóhajtott az őrmester –, akkora a csend.

A hadnagy borostás arcát az őrmester borotvált arca felé fordította.

– Parancsot hoztam... – mondta koravén fáradtsággal. Az őrmester bajuszát figyelte: figyelte – pedig nyesett, gondozott volt, mint egy angolkert. „Még ilyet sem hallottam. *Lerogyik* mellém és *parancsot hoz.* Ahelyett hogy *állna* és *adná.”*

A hadnagy összeszedte a hangját.

A szökevényt a maga gondjaira bízom. A törvény szerint járjon el – nagyon fontos az most, hogy a parancsot legalább *egy szó* változtatással adta tovább: ez a „szerint” (az „értelmében” helyett) tulajdonképpen ő maga, pontosabbá tett valamit.

Az őrmester szeme az erdő felé szántott. Már jócskán ősz volt, ködös, de még mindig meleg napfénnyel, csípős szagokkal, sárgákkal, temérdek rozsdaszínnel. Kovácsműhely, a hadnagy szemével követte az őrmester tekintetét, olyan az ősz, mint egy falusi kovácsműhely: kopott patkók, rozsdás kerékráfok, elszórt nyomok: lovak és szekerek nyomai az udvaron, s ott távolabb izzó, narancs-tűz a műhely mélyén; ide a heve nem süt, csak a színei.

„Azért nagy marhaság az egész, akarta mondani az őrmester, én már a batyumat készítgetem, maguk meg ilyen parancsot adnak...”

– Én megmondtam – emelte fel hangját a hallgatásból –, megmondtam ezelőtt négy évvel, még az elején: parancs parancs, én még a tábornagy urat is megleckéztetem, ha nincs rendben a kimenője. Mert minket maga a Kormányzó úr bízott meg. Igaz, hogy most már nem a

Kormányzó úr van, de azért csak ő bízott meg bennünket. Meg én, a tábornagy urat is, ha nincs rendben a szénája.

A hadnagy mindezt nem hallotta, felállt.

– Szóval a szökevényt a maga gondjaira bízom. A törvény szerint járjon el.

– Tudom én a törvényt. Jártam én már el a törvény értelmében.

A hadnagyot idegesítette, hogy nem az ő szavait használja, hanem a századosét, de nem szólt. Néhány lépés után visszafordult.

– Csak annyit akarok magának mondani, hogy ezt a szökevényt a hetes gyalogosok sózták a nyakunkba.

– Lúdtalpasok! – buffant az őrmester.

– Ők meg a kettes utászoktól kapták – folytatta a tiszt.

– Mocskos utcaseprők! – sercintette a szavakat.

– Nem akarták a törvényt alkalmazni. Ki tudja? – a hadnagy elindult a fedezék felé.

Szédült: csak most érezte, mennyi rumot ivott: legalább három decit. Legszívesebben befeküdt volna egy gödörbe és magára húzza a földet. Fájt a halántéka, és sírnia kívánkozott. Mit kellett volna tennie, most és egyáltalán? Bennrekednie az anyjában, a saját anyjában... akik káromkodnak s visszakívánják ellenségeiket az anyjukba, nem tudják, milyen jót kívánnak! Gyomra kavargott, köpött. „Ez az őrmester közelebb áll hozzám, mint a százados, aki pedig a barátjának érez, mert ezt az őrmestert én csapom be: az én bűntudatomhoz tartozik, tehát szeretnem kell – az én bűntudatom az én hazám!” Talán az utolsó „á” betűre ugrott fel a gyomra, hányt, s a hányással együtt ejtette ki a szavakat, nyögdécselve.

„Szerencsétlen – – – nemzedék – – – igazi győzelmet – – – még nem – – – kóstoltál – – – máris – – – bukás – – – részese – – – vagy – – –!”

Kissé kitisztult a feje. „A százados elásta önmagában a felelősséget, de látványosan: a hadnagy előtt ásta el, célzatosan. – Én ezt mondom, de te tégy, amit akarsz! – ezt akarta közvetíteni, a saját felelőssége elásásával akarta az én szabad akaratomat a bűvös palackból kiszabadítani. Nem szolgáltatta ki magát nekem, de magatartásával felhívta a figyelmemet a szabadságra, arra, hogy lehet másképp is, csak tőlem függ. Ezt úgy akarta értésemre adni, mintha maga se tudná, mit mond, hogy a vád köve sohase hullhasson rá. Be akart csapni. Én pedig az őrmestert csaptam be. A szabadságot, mint forró gesztenyét, gyorsan átadtam az őrmester tenyerébe. Égető, forró stafétabot: szabad akarat! Már a százados úgy választott ki engem, hogy reményeit, önmaga előtt is titkolt reményeit beváltsam. Én is eszerint választottam ki az őrmesteremet, a következő médiumot. Róla tudom: képes valamelyik gondolatomat elérteni, valamelyik szándékomhoz kapcsolódni. Kiválasztjuk a magunk hővezetőit... de némák maradunk... hogy ne szolgáltassuk ki magunkat...

Szeretném hinni, vagy talán hiszem is?, hogy minden parancsot egy oktávval lejjebb gondoltak, belekalkulálták a végrehajtó emberségét is... belekalkulálták azt, hogy a végrehajtóban továbbrezeg legtitkosabb gondolatuk... szeretném hinni, vagy talán hiszem is?: minden parancs halkabban szólt a lélekben, minta szájon... hinni akarom ezt!” A hadnagy szinte alácsúszott a fedezék lépcsőjén.

Az őrmester addig követte szemével, amíg el nem tűnt.

„Nem kell ide kivégző osztag, gondolta, a túl sok tanú nem jó. Egy rámhallgatós ember kell, egyetlen egy... aki elkíséri arra...” – az erdőre gondolt.

„Bede!”

A honvéd sovány, hajlott hátú, kék szemű ember volt.

„Három gyermekem van, őrmester úr, vannak itt erősebbek, fiatalabbak, akik mindenre ugranak...” Nem szólt. Az őrmester beszélt.

– Szóval megértette, Bede, a szökevényt elviszi, és a törvény értelmében jár el.

A katona leeresztette puskáját.

– Azért mondom, hogy tudja, a hetes gyalogosok meg a kettes utászok küldték a nyakunkra ezt a szökevényt. Érti, Bede?

Az őrmester nem hagyta abba:

– Féltek, vagy sajnálták, vagy mittudomén mi, szóval ilyesmi!

A katona lehajtotta a fejét.

– Remélem, tudja, mit jelent a törvény értelmében eljárni?

A sovány ember riadtan bólintott, az őrmester intett, mehet, de a katona topogott.

– Merre vigyem, őrmester úr?

A katona riadt-repdeső hangja átvergődött a levegőn és elült az őrmester fülében.

Az altiszt nagy tenyerét az ökörnyálas kékségbe emelte.

Az erdő felé mutatott.

III

A toprongyos, nagy hajú ember ott baktatott a katona előtt, aki csupán a lábait nézte. Sapkáját jó mélyen a homlokába húzta, majdnem a szemébe: s amikor a szökevény feléje fordult, hunyorgott, a homlokát ráncolta, furcsa, saját maga számára is idegenes hangon beszélt.

A toprongyos most, mintha meggyorsította volna lépteit, vette észre a katona, de a mozdulataiból semmire sem lehetett következtetni.

A szökevény félretaposott, ócska edény-alakú bakancsából kilógott a fűző, a katona csak ezt figyelte, ahogy csapkodja a toprongyos bokáját.

„Nem akarom, hogy rosszat gondoljon rólam...”

Ahol az erdő sűrűsödni kezdett, a már fakuló fű is magasra csapott, s hintáztatta a hegyére hullott leveleket, a katona megszólalt.

– Álljon meg. Fűzze be a bakancsát – nekitámaszkodott egy fatörzsnek. A szökevény megfordult.

– Leülhetek, honvéd úr?

A szökevény leült a nagy fűbe, nyögedezve kezdte bakancsát befűzni.

„Nem akarom, hogy rosszat higgyen rólam.”

A toprongyos szinte pattanásig-szorosra fűzte lábbelijét, bokáján is áttekerte és két bogra kötötte meg.

„Befűzette a bakancsomat. Még megyünk...” megizzadt tenyerét nadrágjába törölte.

– Füstöljünk egyet – fél kezével odadobta a pakkot és a gyufát a toprongyosnak.

– Gyújtson meg nekem is egyet. Dobja ide.

A katona fél kézzel elkapta a cigarettát, puskáját csővel előre a térde közé ágyazta, miután leereszkedett a mohás gyökerekre.

A szökevény majdnem törökülésben fejét a térde közé rejtve, mintha hangyákat nézne, a földet bámulta.

– Vajon mikor lesz vége? – kérdezte a katona. – Maga sok ezredben járt.

A toprongyos hallgatott: „Út áll előttünk, még megyünk...”

– Horthy lemondott.

– Most kik vannak?

– A nyilasok. Vagy már azok sem.

– Ezért szökött meg? Mert a Kormányzó úr lemondott?

A toprongyos felemelte arcát.

– Van két gyerekem.

A katonát öröm járta át, fürgén, szinte megkönnyebbülten szaladt ki belőle:

– Nekem három.

– Isten éltesse őket.

– A magáét is.

Elhallgattak.

„Nehogy rosszat higgyen rólam.”

Eldobta a csikket.

– Két fiú, egy lány. Muszáj hazamenni.

A szökevény is eldobta a cigarettavéget. A katona rekedten kérdezte:

– Szokott templomba járni?

A toprongyos a fejét ingatta. Bede sóhajtott.

– A szülei élnek? Szereti őket?

– Csak az apám. Vénségére újraházasodott.

A katona megkönnyebbülten érezte, hogy a toprongyos nem szívleli az apját.

– A feleségével jól élt, becsületben?

A toprongyos gépiesen bólintott, a fűző járt a fejében.

Bede szerette volna nem hallani a másik válaszát, gyorsan tovább kérdezett.

– Lopott életében?

A toprongyos a fejét rázta, a katona kedélyes faggatása nem tágított.

– De suttyókorában igen? Az nem szégyen, olyat mindenki tett...

A toprongyos hallgatott: vízszínű szemei voltak: kapcája kilógó csücskét a bakancs szárába nyomogatta. „Még megyünk. Út áll előttünk...”

„Nehogy rosszat gondoljon rólam.”

– Megyünk, honvéd úr?

A katona hangja remegett.

– Ne féljen tőlem. Nem akarok én rosszat... – s a verejték alatt vörös volt az arca.

– Megyünk?

– Még pihenjünk.

„Út áll előttünk... még megyünk...” – a toprongyos kifűzte a másik bakancsát is, hogy azt egyforma szorosra vegye. A katona elfordította fejét.

„Nehogy rosszat gondoljon rólam...” – arca csupa víz volt.

– Más ezredbe visz?

– Ez tilos – nyögte a katona.

– Nem azért kérdeztem... – mentegetőzött –, a titok titok... – tenyerével végigsimított bankacsa fején.

„Talán addig ezredről-ezredre, míg vége lesz a háborúnak...”

A katona szeme szinte könnyezett; a sapka, mint valami abroncs, szorult homlokára, egyre vörösebb, verejtékesebb lett a bőre. „Nem akarom...”

„Hosszú út.”

– Na, megyünk, honvéd úr? Be ne sötétedjék – megtapogatta a bogokat a fűzőn.

A katona rémülten nézte.

Ha nem veheti le a sapkáját, szétrobban a feje, de nem veheti le: csak a szeme maradjon árnyékban, legalább a szeme.

A toprongyos ina már bizsergett. Felállt.

A katona torka kiszáradt, s iszonyodva emelte fel a fejét.

Ekkor jobbra, a katonától jobbra megzörrent a bokor, a katona szinte felordított:

– Hasra!

A szökevény arccal a magas fűbe vágódott. A katona a fának támaszkodva görnyedten figyelt. Csak ő érezhette a szelet, mert csak ő állt.

– Ruszki! – mondta rekedten a fekvő hátának, a fekvő hátába mondta, nem túl hangosan, csak hogy az hallja. A szökevény arasznyira felemelte a fejét, de a katona visszaparancsolta: meglátják!

A katona a bokor felé lőtt, a szökevény fejét mind szorosabban nyomta a földhöz. Zajtalanul a toprongyos háta fölé emelkedett.

– A ruszki! A ruszki! – motyogta.

A szökevény fel akart ugrani, a katona felhördült:

– Lelövi!

A földre boruló karja a dördülés után könyökbe for-

dult, mintha tápászkodna, bakancsa orrát erővel feszítette az eltévedt gyökereknek, a fűző kipattant, s még lengett, mint Hermész bokáján a szárny.

A katona kétségbeesetten tolta fel sajkáját szederjes homlokáról, és ismét a bokorra emelte fegyverét.

Azután szaladni kezdett az erdőből ki, eszeveszetten lövöldözve vissza a bokorra, amelyben még mindig zörgetett a szél, s alóla felvert bogarak futottak világgá.

1967

A DISZNÓ FELTÁMADÁSA

Már délelőtt havat ígért az ég, csillogott, de csak délutánra borult el terhesen és szálltak alacsonyan a varjak, s apró, sűrű pelyhekben szitálta, amit megígért, és aztán mind nagyobb pelyhek hulltak, és összekeveredtek a varjakkal és csupa fehér-fekete játék lett a magasság, csupa pihe a házikó, karácsonyi képeslap, új esztendeji képeslap, amilyet ők nem nagyon láttak, mert ha láttak volna, talán felkiáltanak „ni, a házunk”, de ilyet csak távcsövön láttak és festettek távoli emberek, mert ha ők láttak volna, talán felkiáltanak „ni, a házunk”, de ők csak közelről látták.

Az asszony szemöldöke – akár a cipőkefe szőre, amikor már szinte a fáig kopott –, elnyűtt szemöldöke alól nézte a havazást, a szobából, az álmosan mosakodó macskával együtt (mert asszonynak s macskának bent a helye), és az ember kint állt a tornácon, a reszkető kutyával (mert embernek s kutyának kint a helye), és bozontos, majdnem szemhéjára csorgó szemöldöke alól nézte az első havat. Aztán hirtelen, mert a hóhullás elröpítette, kiemelte abból, ami van, a disznóól felé sietett, a karámhoz, de ott megtorpant, mert annak padlatán ujjnyi vékony hótábla ragyogott, és az ember elszégyellte magát, „mint valami gyerek”, de hát „az első hó, ez a becsapó, hamis első hó”. Nem volt az ólban disznó, már második éve nem, és csak a megszokás emléke vitte el a lábát, hogy hóeséskor a disznót a karámból az ólba terelje. Állt az üres karám előtt, a kutya a tornácról nézte dideregve, az asszony

lábával odébbtolta az útból a bundást, és megállt az ember mellett.

– Gyere be, hideg van.

Az ember nem nézett rá, csak a karám havára, az asszony ezt a pillantást követte, hűségesen, akárcsak régen, amikor hosszú-hosszú úton indultak gyalog – vásárba, városba, valahova – s az ember nagy léptei mögé odasorolta a maga apró lépéseit, sietve és lihegve, és csak az ember csizmája sarkát látta s amikor már nem bírta, panaszlón előreszólt, „ne menjünk, mint cigány s cigányné”, hogy megállítsa az embert, hogy egymás mellett mehessenek, és szóljon már egy-két szót és láthassa az arcát is néha, ne csak a csizmáját, s boldog volt, mint amikor hajdan lepkéket látott a sárban, szipókáikkal a pocsolyába merülve, s valaki ostorral csapott közéjük, ostorral, nem kalappal, nem levetett inggel, kabáttal, de a pillangók elröpültek, egyet se lapított sárba az ostor, boldog volt, az is az úton volt, ilyen úton, hogy a nagy, erős embert megállította az ő szava, és az megvárta, lelassította lépteit, kicsit kínlódva, hisz neki bűn volt aprókat lépni, s őt akkor nevetős-sírós kedv fogta el, hogy az ember nagy csizmájában tipegni igyekszik (őérte!), és ha kacagtatóan is, de meg tudja tenni, és szerette az embert, hogy megvárta és tudta, hogy az ember is szereti, mert megvárta, s mosolyogva hagyta, hogy ő nevessen a tipegésén, és ez a nevetés neki cirógatás volt, olyan volt, mint amikor az asszony fűszállal birizgélte a fülét, csiklandós, ingerlő, hívogató – valamire, ami sosem az, hanem más, játék, amely ütéssel zárul, de játék szeretne maradni lebegve mindörökre, mint amikor az ember kalászt dugott az ő két keble közé, és a kalász csúszott, csúszott visszafoghatatlanul, mind lennebb, a vászoning alatt, két keble vájatán át le gömbölyülő hasáig, le a bugyigója felé, s az ember kacagott s azt mondta, „majd lent megfogom én”, és harcoltak a síkos kalászért, egymást ölelve-fogva, taszítva és megőrizve, gyengécskén birkozódva küzdöttek a sikló, visszafoghatatlan búzakalászért.

Az asszony elvette szemét a karám havától, s azt mondta:

– Gyere na, hideg van.

Az ember összedörzsölte tenyerét, aprólékosan, mintha érett kalászt morzsolna szét, és belelehelt: „se háború, se disznó”.

Éhes lett a hideg látványától, és bent ették a kenyeret és a hagymát; hersegtették. „Mint a nyulak. Mint a lovak. A káposztát és a répát.” Az asszony, mint a nyúl. Ő meg, mint a ló. Ezt gondolta az ember, és szégyellte önmaga, de inkább az asszony előtt, hogy ő így eszi a hagymát, ő eszi így, aki naponta leckéztette az asszonyt a főztjéért, és káromkodott és kilöttyintette, a falhoz vágta a tányért, pörgött a falon a borsó, és a köménymag, mint léberagadt tetű maradt a falon, és ez most biztosan eszébe jutott az asszonynak, „lám, megverte az isten”, csak ezt gondolhatja, és dicsőséggel nézi, és ő hersegteti a hagymát, ezt a zsivány hagymát, békésen elmerülve, s szinte fuldokolva, nyelés közben az ádámcsutkáját is érzi, mintha karcolná a torkát. „Most bezzeg nem vágja a falhoz...”

Abbahagyta az evést, nem tudott nyelni az asszony gondolataitól, amelyeket szinte már a fülével is hallott, pedig az asszony néma volt, és ő szerette volna, hogy szóljon, beszéljen, „ne legyen ideje erre gondolni”. „Hogy is hívták az utolsó disznót?” és tudta, hogy az asszony gondolata, róla való gondolata ezzel félbeszakad, erről kedve lesz beszélni, és nem is tévedett, „Janinak”, és ő máris folytatni kívánta, hogy az asszony ne zökkenjen vissza az iménti gondolatba, „Mangalica volt...” és az asszony megismételte és ő érezte, hogy az asszony most már Janira gondol és a szemével látja is Janit, maga elé képzeli, „Mangalica volt...”, és az ő gondolata még egyszer-kétszer visszaugrott arra az iméntire, hogy az egészet másért indította el, de lassan, észre sem vette, már ő is Janira kezdett gondolni, ő is maga elé képzelte és elfelejtette, hogy az asszony gondolatait akarta elvezetni, és látta, tisztán látta malackorában, kunkori farkával, hal-

lotta a röfögését, és kettéhasítva is látta, a fanyarszagú füstölőben is látta a sonkáját és csüngeni a kolbászt, és most már ismét evett, falt a kenyérből, és nyelte a hagymát, és hallotta újra az asszonyt, aki most már folytatni akarta, aki most már úgy belelendült, mintha ő maga indította volna el, és aki most már elfelejtette, hogy az egészet nem is ő kezdte, már magáévá tette az egészet. „Az azelőtti Feri volt...”, és ő emlékezett, hogy ez az egész az asszony mániája volt, elkeresztelni a malacokat, és csak nevükön szólította őket, disznóóléskor pedig sírt, reggel még hányt is, mintha állapotos lett volna, terhes a vér- és zsírszagtól, sírt, siratta, amit elkeresztelt, és ő a tarkóját kenegette, mint a csömörnél szokás, és mély hangján beszélt hozzá, és ilyenkor különösen szerette, hogy ilyen gyenge és nyavalyás és sápadt, mint a pihe, és ilyen asszonyféle, nagyon asszonyféle, és ilyenkor a saját gyöngédsége felhevítette az asszony iránt, és a saját mély hangja megreszkettette az asszony iránt, aki ilyen sápadt, gyenge, ilyen asszonyféle, ilyen vékony és remegő, és mély hangján beszélt hozzá, „Siratod, mert elkeresztelted, siratod, mert nevet adtál neki...”, és az asszony szipogott, s csak harmadnapra tudott falni valamit a disznóból, de még mindig szipogva, és később, amikor már a füstölőből kijött a disznó, és rárakódott a füst színe és szaga, már távol került élete szagától, az asszony ekkor már mohón evett belőle, falánkul, és ő bár nem mondta, gonoszkodón gondolta, „Asszonysírás örömvárás”, és nézte az asszonyt, ahogy mohón eszik, kicsike száját kitátja a hordóskáposztának, és apró hegyes fogait, mint valami zárat, zár-nyelvet, reteszt, rákattintja a kolbászra ...

„Albinak hívták”, mondta az asszony, „Azt a jorksirit Albinak hívták” és megismételte, újra elsorolta a neveket, egymásután, ahogy következtek évente, életük rendjén, emlékük sorában, mondogatta a nevüket, mintha azt mondta volna, „1848”, „1914”, „1939”, így mondta a nevüket egymásután, kis szünetekkel, ami az idő távolságát jelentette, így mondta a nevüket, és azt már nem mondta,

azt már csak gondolta, mert az az ő titka volt, hogy miért éppen Janinak, meg Ferinek, meg Albinak keresztelte őket, ezt már nem mondta, ezt az ember sohasem tudta, nem is tudhatta, mert senki sem tudta az asszonyon kívül, hogy süldőlány korában Janinak meg Ferinek meg Albinak hívták azokat a nagy legényeket, akik katonának mentek, és akikbe ő szerelmes lett, de azok nem tudták, mert ő sose mondta senkinek, csak magában őrizte a nevüket, és haragudott rájuk, hogy nem érezték meg arcukon az ő pillantásának melegét, és nem közeledtek hozzá, mert ő hogy is közeledhetett volna tizennégy éves fejjel, és amikor már ő megnőtt és magában mosolygott is, hogy akkor milyen kicsike volt, és egy kissé gonoszkodott is emlékeivel, de azért azt is akarta, hogy ott maradjanak körülötte, mert szerette is őket, meg gonoszkodni is akart velük, mert ez jólesett lelkének és az is, hogy Albi meg Feri nevét emlegetve sírhatott, amikor már felnőtt, a malacokat elkeresztelte a nevükre, mert szerette is őket, és gonoszkodni is akart velük, és azt akarta, hogy ott maradjanak körülötte...

„Albi volt a legnagyobb, a legtöbb húsa neki volt”, „De a sonkája Ferinek volt a legjobb”, és ezeket elbeszélve az ember letette a kenyeret, mert kipillantott a télbe, és a havas karám jutott eszébe, az üres ól és a havas karám, letette a hagymát is, érezte, a gyomra csikorog a sok hagymától, „el is felejtettem az ízét, már azt sem tudom, milyen egy disznó, már azt sem tudom...”, és az asszony mintha meghallotta volna az ő gondolatát, tehetetlenül ejtette ölébe a kezét, „Majd ád az isten megint...”, és ő erre a bizakodó és alázatos és vigasztaló hangra megharagudott, és egyre haragosabb lett, s csak amikor már a lámpát elfújta és az ágy felé tapogatózott, és elhalkultak, és az asszony testétől már melegedő dunyha alá bújt, és az asszony már elszenderedett, csak akkor változott haragja csönddé, néma imává, „ha most lenne egy, csak nézném, nem vágnám le, csak nézném...”

Gondolatai suttogására az asszony megébredt, de vá-

laszt nem kapott és a fal felé fordult, „csak nézném, egy ujjal sem bántanám, csak nézném, hogy el ne felejtsem soha többé... isten engem úgy segéljen...” és még sokáig bűvölte nyitott szemmel, a sötétséget, amíg pilláit összehunyta, hogy belül is sötétben maradjon.

Még mindig hullott a hó, és nem volt hold, csak a fehér világított, és a macska szeme egy ideig, s aztán mintha a tűzhely hamvazójába hullt volna, ott parázslott fel, mert az állat lent a tűzhely alatt régi, bolhás rongyain már lehunyta, s ott a hamvazóban felizzott az aláhullt szénparázs, felváltani a macska-szem gömbölyű izzását, rubinfényű staféta jött, mert ő a szemét lehunyta és aludt, és aludt a kutya is kint a kuckójában, a tornác mellett, a fagyos, összecsomósodott szalmán, fejét úgy hajtva lábaira, mint fényképeken összekulcsolt kezüket álluk alá fektető bretonos lányok, mert pulikutya volt, akik kissé lehunyt szemükkel, semmibe sem pillantó szemükkel többet sejtetnek, mint ami van, mert így áhítják, mert lesznek majd olyanok, akik csak ezt a fényképet látják, és nem hallják sohasem a hangjukat, sem kicsiny mondataikat, „ó, ne mondd!” és semmi sejtjük mindennapjait, lélegzésük gyöngyház-szürkeségét sem látják-hallják majd. csak ezt a fényképet, mert ilyennek áhítják marasztalni másokban arcukat, ilyenként – azok szemében, akik már nem hallhatják kicsiny unalmuk sejtjének mondatait, „ó, ne mondd!”, és a szagukat sem érezhetik, azt a kis szappan- és fodormenta- és enyhe ecetszagukat, és azok még csak nem is akarják érezni majd őket, azok szemében így akarnak mégis létet rakni, szigetet kicsikarni, így – álluk alá tapasztott kézzel, valahova nézve, követhetetlenül valahova, a bretonhaj alól, mintha pillájukat is lehunyták volna, s csak a sejtelemnek maradt egy rés, mintha pillájukat is lehunynák, mint ez a kutya, amely lábára hajtott fejjel aludt. És nem ébredt fel, mert álmában is itthoni szagot érzett, és ez olyan volt, mint a leforrázott korpa szaga, savanykásan szúrós, érdes gőzű

és ismerős, ismerős, nem ébredt fel, mert álmában is tudta, „ezt a szagot nem kell megugatni”.

Az ember bokáján megkötött lábravalóban a lámpa előtt állt és srófolta a lámpabelet, a petróleum megköhögtette, amitől a láng ijedten ide-oda verdesett, mint az ablakhoz érve a lepkeszárny, a lámpaüveg bekormosodott, s a láng rajta át olyan volt, mint fogyatkozáskor a nap, amilyet látott, és most eszébe juthatott, mert nem tudta, miért ébredt meg, mert kint semmiféle zaj nem volt a hóesés alig hallható surrogásán kívül, nem tudta, miért kelt fel, gyújtott világot, ha csak nem azért, hogy a kormos lámpaüveg és mögötte a láng eszébe villantsa azt a napfogyatkozást, amit kormos üvegen át nézett gyermekkorában és azt a bomba- és gránát-füst verte szilánkos kirakatot, amit nemrég a városban látott, mikor még a háború élt, s amely mögött a korom és pernye halmain egy narancs, egyetlen narancs ragyogott, amilyet ő sohase kóstolt, csak tudta, hogy narancs, és a félig letépett, billegő táblán ennyit olvashatott: DÉLIGYÜMÖLCS, és a pernyébe nyúlt, és kormos üvegszilánk sebezte meg ujjait, és a naracs viaszból volt...

Azután aggódva és várakozva nézett körül, mihelyst a lámpaüveg ismét tiszta lett, és fényes volt a szoba, aggódva várakozott ebben a friss fényben, mert nem tudta, miért ébredt meg, hiszen zajt nem hallott, még most sem, és mégis az ajtóhoz lépett, kinyitotta és kitárta és néhány szélsodorta pehellyel együtt tehetetlen karral beengedte a Disznót, majdnem úgy, mintha az ajtó magától nyílt volna ki és ő csak ajtókeret lett volna csupán és a Disznó csak hűvös áramlás, hópehely-szőrű jeges áramlás lett volna, tehetetlen karral beengedte, tehetetlenül kitárt ajtón át, tehetetlenül kitárt karral és tisztelettudó, majdnem meleg hang ült el a fülében, „Jó estét, kedves gazdám!” és már a szoba közepén álltak, és most érezte csak és most tudta csak, hogy beengedte, hogy bent van, és most tudta csak, érezte súlyosan, hogy kit engedett be, és hogy most szólni kell és meg kell moz-

dulni és át kell ugrani valamit, mert ha nincs híd, ha, palló sincs, át kell ugrani a patakon, valamit át kell ugrani s közben nem lenézni, ahol a víz kavarog, a köveket mélyben görgető víz, és szédítő ismeretlen lent a mély és vissza sem szabad nézni az ajtón, az imént kinyitott ajtón túlra, mert kővé válhat, mint a sodomai asszony, át kell ugrani és nem kell visszanézni, innen, innen a szoba közepéről kell kezdeni mindent, és szólni kell és meg kell mozdulni, egy mozdulatot kell keresni és ekkor eszébe jutott a szó, „vendég”, és már hellyel akarta kínálni, de a nevét nem tudta, és ez zavarta szólásában, de az már le is ült, otthonosan, aprókat nyögve, és kicsiny, különösképp jóságos szemeivel, nedvesen meleg szemeivel bejárta a szobát, mintha házvásárló lenne, és új otthonát már most melegíti pillantásaival, már most bebútorozza, pillantásaival, a maga orcájára rendezi be, népesíti be tekintetével, bejárta szemével a szobát, amelyet, bár itt élt: nem messze tőle, sohasem láthatott, és pillantása az alvó asszonyon maradt, és az asszony a fénytől, az ismerős hangtól megébredt, és a kissé fülére húzott dunyhán át tompán és melegen hallotta a hangot, „A kedves gazdaasszony...” és továbbra is hallotta, pedig a dunyhát már félálomban figyelve füléről lejjebb húzta, és amikor szemei is tisztulni kezdtek, és a dunyhából kiálló tollpihék eltűntek szemréséből és azok a kis szikrácskák, káprázatok, üvegszilánkok, csüngő fehér cérnácskák, áttetsző zsinegek, vízbe markoló, buborékokkal körülvett növényi gyökerek, lefelé vékonyuló, retekalakú ezüstös tejtestükkel, amelyek mintha a szemébe hulltak, szemébe lógtak volna, mint víztükörre a halászmadzag, a tollúval, amikor ezek mind-mind elröpültek a szeméből, a dunyhát magasra csapva kiugrott az ágyból, magával lendítve, a szobába rántva a dunyha alóli langyos éjszakai szagot, ingének lebbenésével saját, szemérmetlen szagát is mások felé terelve, és szájába a kesernyés-savanykás, szájba zárt, meg nem szellőztetett éjszakai nyálhoz, az első szóval beengedte az első nagylélegzetnyi levegőt, „Feri!”.

Az ember megkönnyebbült, „szóval a Feri”, most már tudta a nevét, most már rugonyosabb gondolatokkal, a másik teste számára melegebb szavakkal, a másik lelkére szabott szavakkal közeledhet, s az asszony viszontlátásban újjongó hangját hallotta. „Feri hol jártál, Feri?!”, amelyben benne volt még a meglepett ébredés remegése, aztán a vendég nyugodt, majdnem paposan nyugodt, mesélő hangját figyelte, úgy figyelte, mintha nem is látta volna a testét, mintha nem is akarná a testét látni, csak a hangjából akarná kiismerni. „Sokat jártam a világban, de azért jól van. Minden jól van.” Úgy figyelte, mintha nem is a szobában, hanem kintről, a fagyos ablak keretéből, fülét a jégvirágokra tapasztva hallgatná ki őket, mintha a zúzmarás kulcslyukon át fülelne, amelyen a léghuzat mint darázs zurran át dobhártyájába szúrva s füle cimpáját csípi, szinte égetve csípi és magához tapasztja a kilincs alatt a dér, a kulcslyukhoz ragasztja a fülét a dér, úgy figyelte már kintről a belülről jövő hangokat, ahogy az asszony Albiról és Janiról érdeklődött, vénasszonyos aggódással remegve és sóhajtozva.

A vendég szeme az asszony csapzott hajára, elöl és hátul meggyűrődött, harmonikásan meggyűrődött, mint a kürtők könyöke meggyűrődött vászoningére vetődött, reá borult az asszony alakjára a tekintete egy pillanatra, és eszébe jutott az asszony köténye, a kék színű, fehér babos kötény, amiben a füvet, a porcsint hozta, s amiből eléje szórta a kukoricacsöveket, és az asszony kontya, szép nagy kontya, amely alól egy-egy kisurrant hajszál libbent a reggeli fénybe, „megöregedett”, „nem őrzött meg semmit, *abból* nem őrzött meg, nem vigyázott semmire”, csak a hangja, talán a hangja, és a szeme csillogása, és még mindig meleg röpköd körülötte, a térde körül forró áramlás karikája forog...

„Mivel kínáljunk meg?”, az ember először szólalt meg, „miért éppen enni akarok adni neki, nem tudom, miért éppen enni,” „de hiszen útról jön, éhes, ő is éhes, ő is...

a saját éhségem juttatja eszembe az övét?”. „Leszoktam az evésről”, a vendég kedves hetykeséggel mosolygott, s az embert nézte, az ember nagy állát, mint a csizma feje előreállott, arcának izmai kilátszottak, mintha világéletében rágott volna, mintha a szavakat is csak rágta volna a fogai között, keskeny szemét nézte, csak egy kés pengéje fért volna át rajta, megborzongott, és elhessentette a képet.

„Azért fogytál le így ...”, az asszony szava feddő volt, anyáskodó, mintha azt mondta volna, „na nézzétek meg ezt a rossz fiút, nem akar enni, a fejébe vette, hogy nem eszik, na mit szóltok ehhez a rossz fiúhoz, na szóljatok hozzá ...,”

„Akkor fogadtam meg...”, a vendég nem nyomta meg az „akkort”, de az asszony is, az ember is maga elé nézett, tudták, mit jelent az *akkor*, nem kellett kiegészíteni, „tudod, akkor”, maguk elé néztek, és nem szóltak, és csak azt kívánták, ne is kelljen szólniuk, és a másik beszéljen, ne helyettük, csak maga helyett, de a szava töltse be az időt és a csöndet.

„Éreztem én akkor, hogy hízok, mindennap éreztem”, a vendég az ember nagy szemöldökét bámulta, és az asszony láthatatlan szempilláit, „és mondtam is magamnak: ne egyél, ne, rossz vége lesz. Hogy milyen rossz vége, nem tudhattam, nem. Mert minket senki sem világosít fel, aki felvilágosíthatna, már nem él, aki pedig él, ugyanúgy él, mint mi, nem tudva a jövőről. Mindennap elhatároztam, csak annyit eszem, hogy éppen fel ne forduljak. Mind nehezebben lélegeztem, válogattam, a korpának, mosléknak a szagát sem állhattam, csupán a kukoricát és az árpát ettem. De ettem. (Így volt – suttogta az asszony, mint aki újra végig éli). És mindennap elhatároztam: ma ettem utoljára, holnaptól csak éppen egy-két falást veszek magamhoz; de hiába határoztam el, tehetetlenül lökött tovább a gyomrom, a testem, a megszokás, már csak a szemem kívánta, de még mindig ettem, mintha sajnáltam volna, hogy ottmarad a vályúban, már

csak az állkapcsom mozgásáért kellett az étel, mert ha nem mozgott, úgy éreztem, elzsibbad, és súlya lehúzza fejemet a földre, és a hang kellett, a ropogtatás hangja, és a fogaimnak kellett, mert ha nem rágtak, úgy éreztem vásnak a számban, kikezdi őket a nyál és hozzájuk érve nyelvem kisebesedik, ettem hát tovább, mert egyetlen mozgásom volt ez, testem annyira elnehezült, hogy csak feküdni tudtam, evés közben csak egy kicsit emelkedtem fel, mintha könyökölnék, szinte olyan magasnak tűnt a vályú, mint malackoromban, amikor mindkét mellső lábammal a moslékba lépve ettem, mintha tésztát dagasztanék vagy mosott ruhát nyomkodnék tekenőben, s aztán mikor jóllaktam, bugyborékoltam a moslékban, és beugrottam a vályúba, mászkáltam az ételben, még hűsöltem is benne, és éreztem a semmihez sem hasonlítható, dúskáló, maradékot gyönyörűséggel utáló jóllakottságot, a hasfeszítő mámort, amely álmossá tett, s ha lefeküdtem, még sokáig körüllengett. És másnap reggel ismét csak ettem, és hiába határoztam el, harmadnap is csak ettem. S amikor már felállni sem tudtam, magam alá piszkoltam, és szuszogtam, s a szemhéjamat alig tudtam kinyitni a zsírpárnáktól, amelyek szemöldökömmel együtt fittyentek alá, és a szívem verése is ki-kihagyott, levegő után kapkodtam, akkor megijedtem, és erő szállt meg, és azt mondtam: légy átkozott, ha holnap a szádba vennél valamit. És most először éreztem, hogy másnap valóban szavamnak állok. Másnap megállítom a hízás ördögét, másnap erős leszek, mint még soha. És másnap reggel nem a kedves gazdaasszony hangját, férfiszavakat hallottam, azt hittem, beteg a kedves gazdaasszony, és csak hallgattam a csípős hidegtől krákogó hangokat, pálinkaszag és dohányfüst ömlött az ólba, s amikor fülemnél fogva, lábamnál és farkamnál fogva kivonszoltak, a hóban egy rakás szalmát pillantottam meg...”

Az ember sejtette, most mondani kell valamit. „Az a hízás, ha az nincs, másképp lesz minden”, és az asszony is örült, hogy az ember így meglelte a legjobb választ,

azt, amit már cáfolni nem lehet, mert nyomát követhetetlenül belepte a hó, „Sokat sírtam érted”, mondotta, és látta, hogy az ura szeme megrebben, ingerülten, mint amikor nem kívánja, hogy az asszony elébe vágjon az ő hangjának, hogy az valamiben is megelőzze mások előtt az ő férfiszavát, „Mindenki sajnálta”, s ezzel súlyosan elseperte az asszony szavait, mint morzsát az asztalról, s az asszony fájlalta ezt, mint annyiszor, ha fájdalmát ki akarták sajátítani, ha az ő jóságait el akarták tulajdonítani, épp úgy fájt, de hallgatott, mint máskor is mindig. A vendég nem vette észre ezt a külön-párbajt, még egyszer körülnézett a szobában, „A jóság” mondta, „a jóság az egyetlen, ami azt tette, hogy mégis éljek. Pedig jó volt ott, ahol voltam. Ám a jóság rám parancsolt: te aki annyiszor hallgattál a rosszaság szavára, te aki mindig a rosszaság szavára hallgattál, hallgass egyszer, egyetlenegyszer a jóság szavára is. Amiként kipróbálsz egy nyerőszámot a világ szerencsejátékaiban, mint ahogy egyszer kedved támad megkóstolni az ételt, amit mindenki félretolt, ahogy egyszer, egyetlenegyszer meg akarod ölelni az asszonyt, akit mindenki tilt, vagy azt, aki senkinek sem kell, ahogy egyszer, egyetlenegyszer vonzásába kerít, hogy olyasmit tégy, amit sohase tettél, tudd meg milyen, tudd hasonlítani mindenhez, ami eleddig a tiéd, hogy nyugalmad többé ne háborodjék ingerektől, egyszer, egyetlenegyszer a jóság kísértését ne küldd el két kezeddel.”

Az ember riadtan látta, székéről felemelkedik, „elmegy, nem szabad elmennie”, „Ne akarj indulni ebben az ítéletidőben, megfagysz, sovány vagy”, és az asszony is, riadt madár, körülrepdeste szavaival, „Nem az ólban, elhálsz velünk, az ágyban velünk”, és forrón marasztalták, és az ember csak bámulta, rimánkodó, lázas szemekkel, és az asszony megsimogatta a füle tövét, vakargatta elapadt tokája helyét, ó, ha a kötényét is felvenné, azt a kéket fehér babokkal és a haját is kontyba fogná és egykét hajtincse is kisurranna, hogy libegjen a fényben,

ó, ha...”, egyre lágyabban, engedékenyebben hullámzott lelke, mint gőzfürdőbeli férfié, aki kemény, hétköznapi, száraz mindennapi hangon beszél, a hivatal hangján, a hatalma hangján, amit kívülről hozott és a gyúró tenyere megvillan a nyaka, háta, a dereka fölött, és húsát, csontjaira fájón tapadó húsát, asszony a tésztát, szakítja, fölrántja, és az első jóleső nyögés után a hangja, a hatalmas hangja, a hivatali hangja, a száraz, a mindennapi hangja lágyulni kezd, a szótagok megolvadnak, mint a viasz, és a szava már lebeg a gőzzel, elernyed, belesimul a félálomba, a gyúró tenyerébe, mámoros erőtlenül... S amikor a falhoz feküdt, be a dunyha alá, amelyen a pihék átütöttek, mint a hó, az alulról felfelé hulló, földgyomrából felfelé hulló hó, fűként felfelé serkenő hó, s az asszony is lefeküdt, középre, az egyetlen ágyba, érezte sovány térdeit, amely körül még mindig ott kerengett a régi forró karika, a tüzes karika, amelyen csíkos-sörényes bestiák ugranak át vicsorogva, és érezte nyirkos ölét, nyirkosodó ölét, már fásuló, de még mindig asszonyi szagát, és az asszony hálásan, már-már nem ide illő meleget hozva húzódott közelebb, térdekalácsát sonkájának feszítve, és ő furcsa, soha nem érzett izgalmát, amely bőrét belepte hirtelen, tréfával hessegette, különösen remegő hangját tréfával szilárdította, mint suhanc, ha férfiasan próbál beszélni, „Kedves gazdám, nem félti a kedves gazdaszszonyt?” és amikor az ember dörmögve mondta, „Nem én, miért félteném, nem azon jár annak már az esze, meg aztán te is csak más vagy...” és amikor az asszony még közelebb, szinte hozzá fúródott, szinte testével szólva hozzá, melegével kimondva gondolatait, „Beszéljen csak, beszéljen, mit tud ő rólam s arról, ami bennem van s ami felgyűlt, s ami volt s amivel születtem, mit tud ő arról, ami bennem van, s aminek mindegy hogy más vagy, mindegy, mert szelíd vagy, engedelmes, nem tudsz szitkot, és a durvaságnak nincs fészke benned, mit tud ő rólam, és nem is akart tudni soha semmit rólam, és mi csak ne törődjünk, mit hisz ő rólunk, hogy azt hiszi, amit hisz,

te nekem Feri vagy, mit tudja ő, mi van bennem, hogy kell nekem, ami más, ami szelíd és engedelmes, és nem tud szitkot, és a durvaságnak nincs fészke benn...” és amikor a vendég befelé, izgalomtól zsugorodó szíve felé sóhajtott gondolatával, „ó, szándékok, villanásig-élő tervek, egyszer valahonnan mélyről megmagyarázhatatlanul felbukkanó, azután elásott kincseink, a „vajon”, a „milyen” kincsei, ragyogásuk rajtunk csak átcikázik, egyetlen pillanatra, de eszünknek őrültnek tűnnek, mert kitépnének természetünkből és eszünkön és testünkön és lelkünkön és ízlésünkön túliaknak tűnnek, meghaladják idegeinket, ezért is élnek csak egy villanatra, és amelyek mégis elhessenthetetlenek, képzeletünkből ki nem ölhető, ki nem pusztítható ismeretlen anyag képzeletünk ösztönéből, vagy inkább ösztönünk képzeletéből vannak, idegünket felajzó, felcsigázó, eszünk számára rémületes, hátborzongató ötlet-villanások, a lehetetlent felvillantó szándékok, amelyek természetünk határaiból kiszöktetnének hogy a határátlépés szörnyű és megvalósíthatatlannak tünő bűnébe zuhanjunk, vissza ösztöneink nyüszítésébe, a nyálkás, világkezdeti pokolba, amelyből lettünk, s ahol minden egy, semmi se más, egyazon sár, nyirkos moszat, egymást melegítő, egymást meg nem különböztető, egymásba érő és ömlő, minden határt langyosan, zöldesen, kocsonyásan egybemosó és olvasztó tenyészet...” és amikor az asszony is ugyanezt gondolta, csak másként és más szavakkal, és amikor az ember még mindig az asztal mellett állt, bár a lámpát már régen elfújta, és keze lassan az asztalfiókba süllyedt, lassan, mintha zsebébe nyúlna titkos tárgyért, és a fiókot nem tolta vissza, nehogy zajt csapjon, és lefeküdt, és amikor a vendég gondolataiba fáradva az asszony vékony és sovány térdétől álmában övezve elaludt, és amikor az ember saját csontjainak ropogására is összerezzenve, cserzett tenyerének pattogására is figyelve a párna alá nyúlt s keze csuklóig meglapult alatta, mint a nyúl a bokorban, amikor és amikorra mindez történt, virradni kezdett, s új nap

koccant az ablakhoz. És, amikor a vendég szemébe az első fény belecsöppent, a legelső reggeli fény, amely a pillákon át hullatta cseppjeit, mint tej a szürőn, és a nyaka körül matatást érzett s azt gondolta, „a kedves gazdaszszony” és az asszony sovány és forró térde eltűnt, és csak két sovány, reszkető kezet látott, amelynek ujjai meggyszínű zománcozott tál fülére fonódtak, és a tál a nyaka alatt volt, és valami erős, gyémántkemény, megállíthatatlan sebességű fehér sugár, talán az ablakon át az ereszről bevillanó jégcsap idehosszabbodott tükörképe, a nyaka alá tört, és amikor a vendég reggeli, még mindig álmos könnyein át nézte a piros, süvítő sávot, mintha parittya lett volna, piros gumiból parittya – úgy vágódott előre ki a nyaka alól a világba, és amikor még látta az asszony keze fején, ujjain a málnányi vércseppeket, és amikor még hallotta az ember lefojtott hangját, mint páncélszekrény előtt a betörők feszült, százfelé figyelő, lefojtott hangját, „vigyázz, elöntöd”, és az asszony sóhaját is, amely mintha segített volna az ömlő vérnek. „Jaj”, és amikor az ember marka a kést megforgatta, mint szipkában a szurkálót, mint kéményseprő a kormot, az egész habos friss vért a szívével együtt akarta kikotorni a meggyszínű edénybe, és amikor és ami után mindezt még látta, érezte, hallotta, és láthatta és érezhette és hallhatta, az ember kést fogó ökle már majdnem befért az elüszkösödő lyukon és még mindig fúrta, tágította, ekkor melléből sóhaj nélkül eltűnt a levegő, s hogy ne lássa tovább a szívéhez egyre közeledő öklöt, lehunyta a szemét. S míg a macska felkunkorított farokkal, kancsó-alakúra kunkorított farokkal állt, a kutya kint hirtelen megébredt kuckójában, s mintha nem is aludt volna, kiugrott a hóba, a gyapjas fehér hóba, mert valami emlék ömlött köréje, valami régi szag táncolta körül, és ez kimondhatatlan frisseséget adott, inának, körmeinek, lábát ruganyossá tette, és űzte, hajtotta, bolondul kergette, hogy bukfencet vessen, hemperegjen és vigadjon a hóban.

1967